

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**MÜSLÜMAN BİLİM İNSANLARININ SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM
PROGRAMI VE DERS KİTAPLARINDAKİ YERİNİN İNCELENMESİ**

Saime BAYDUR
ORCID: 0000-0003-0748-4282

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞİR
ORCID: 0000-0002-0552-9558

Konya – 2025

ÖN SÖZ

Sosyal Bilgiler eğitimi, farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle oluşan, son zamanlarda hızla gelişip güncellenen bir öğretim programıdır. Günümüzde geleneksel Sosyal Bilgiler yaklaşımlarının yerine yapılandırılmış çağdaş yöntemlerin kullanılması ön plandadır. Sosyal Bilgiler, sürekli kendini yenileyen, değişen dünyaya uyumlu, insan ilişkilerini geliştiren, etkin vatandaşlık bilincinin oluşmasını sağlayan, üretken, 21. yüzyıl becerileriyle donanımlı, analitik ve eleştirel düşünebilen, analiz ve sentez yapabilen, topluma faydalı, aktif, bilim ve sanata eğilimli, saygılı ve sorgulayabilen bireyler yetiştirmeyi hedefler. Bu hedeflere ulaşabilmesi için bireylerin tarih, kendi yaşadıkları ve komşu ülkelerin coğrafyalarını bilmeleri oldukça önemlidir. Sosyal Bilgiler dersi konularının içerisinde Müslüman bilginler yer almaktadır. Günümüz teknolojisini oluşturan birbirinden faydalı ve değerli birçok icadın ve keşiflerin temelini asırlar evvel Müslüman bilim insanları tarafından atıldığını küçük yaşta çocuklarımıza aktarmamız gerekmektedir. Çocuklarımızın, atalarının başarılarını bilmeleri ve onları tanımaları, küçük yaşta öğrencilerimizin toplum hayatına fayda sağlayabileceği ve bilim dünyasına başarılı ve faydalı imzalar atabilecekleri konusunda onlara ilham verecektir. Bu bağlamda öğrencilerin birebir etkileşim içerisinde oldukları ders kitabı, ilgili materyallerin ve eğitim sistemimizin mevcut bulunan durumuna yönelik bazı düzenlemeler yapmak hem gerekli hem de önemlidir. Bu çalışmanın ilgili alanda ve bahsedilen konuda önemli anlamda olumlu olarak hizmet sunacağı düşünülmektedir.

Tez çalışmamda başından itibaren desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, yol gösteren, değerli zamanını ve fikirlerini benimle paylaşan, engin bilgi ve deneyimlerinden faydalandığım çok değerli danışman hocam *Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞİR'e*, ayrıca katkılarından dolayı çok değerli hocalarım *Prof. Dr. Muhammed SARI* ve *Doç. Dr. Tuğba Cevriye ÖZKARAL'a* sonsuz şükranlarımı sunarım.

Çalışma sürecimde bilgi ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam *Ecir SERT'e* teşekkürlerimi sunarım.

Beni her zaman destekleyen, fikirleriyle bana ışık tutan, karşılaştığım zorluklarda bana yoldaş olan, minnettarlığım kelimelere sığmayan can dostlarım *Gülden YENİLMEZ* ve *Asuman KARAMANOĞLU'na* teşekkürlerimi sunarım.

Hem maddi hem manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, her daim yanımda olan, yetişmemde, bu günlere gelmemde büyük emeği bulunan çok değerli annem *Nurten BAYDUR*, babam *Vehbi BAYDUR* ve doğdukları günden beri şükür sebebim, hayatıma renk getiren biricik evlatlarım *Derya* ve *Deniz'e* sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma sürecimde bana her türlü yardımda bulunan, vakit ayırıp görüşleriyle yardımcı olan sevgili meslektaşlarıma ve arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Saime BAYDUR
Temmuz-2025

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	v
TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU	vi
BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	viii
ÖZET	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Problem Durumu	2
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Varsayımlar	6
1.5. Sınırlılıklar.....	6
1.6. Tanımlar	8
2. ALAN YAZIN.....	11
2.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tanımı, Amaçları ve Kapsamı	11
2.2. Sosyal Bilgiler Yaklaşımları	12
2.3. Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi	13
2.3.1. Dünyada Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimi	14
2.3.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimi	14
2.4. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları	16
2.4.1. 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	16
2.4.2. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	17
2.4.3. 2015 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı taslağı.....	17
2.4.4. 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı taslağı.....	19
2.4.5. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	20
2.4.6. 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	21
2.4.7. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	22
2.5. Bilim, Bilim İnsanı ve Özellikleri	23
2.6. Literatür Araştırması	25
2.6.1. Yurt içinde yapılan akademik araştırmalar	25
2.6.2. Yurt dışında yapılan akademik araştırmalar.....	36

3. YÖNTEM.....	41
3.1. Araştırmanın Modeli	41
3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	42
3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri.....	44
3.4. Verilerin Toplanması.....	45
3.5. Verilerin Çözümlemesi.....	45
4. BULGULAR	47
4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?	47
4.2. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?	48
4.3. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıl şekillenmektedir?	50
4.4. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanları kimlerdir?	56
4.5. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanlarına göre konu dağılımları dikkate alındığında hangi Müslüman bilim insanlarına yer verilmesi mümkündür?.....	61
4.6. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanları görseller ve biyografilerle nasıl desteklenmiştir?	68
4.7. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman ve Batılı bilim insanlarına yer verilme oranları nasıldır?.....	96
4.8. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?.....	101
5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER	106
5.1. Tartışma ve Sonuç	106
5.2. Öneriler.....	109
KAYNAKLAR.....	111

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Sosyal Bilgiler Eğitiminde Geleneksel Kabul Edilen Üç Yaklaşım.....	13
Tablo 2.2. Sosyal Bilgilerin Türkiye’de gelişme dönemi ve kapsadığı yıllar.....	15
Tablo 3.1. Araştırmada incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ait bilgiler.....	43
Tablo 3.2. Araştırmanın veri kaynaklarını oluşturan öğretim programları ile ilgili bilgiler.....	44
Tablo 3.3. Araştırmanın veri kaynaklarını oluşturan ders kitapları ile ilgili bilgiler.....	45
Tablo 4.1. MEB, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda bilim ve bilim insanı ile ilgili kazanımlar.....	47
Tablo 4.2. MEB, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı bilim ve bilim insanı ile ilgili öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri.....	49
Tablo 4.3. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında (2018-2023) öğrenme alanları/üniteler.....	50
Tablo 4.4. 2023 ve sonrası Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve ders kitaplarında öğrenme alanları/ üniteler.....	53
Tablo 4.5. 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki Müslüman bilim insanları.....	56
Tablo 4.6. 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki Müslüman bilim insanları.....	59
Tablo 4.7. Müslüman ve Batılı bilim insanlarına 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilmesi durumu.....	96
Tablo 4.8. Müslüman ve Batılı bilim insanlarına 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilmesi durumu.....	99
Tablo 4.9. Müslüman bilim insanlarının 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cinsiyete göre dağılımı.....	101
Tablo 4.10. Müslüman bilim insanlarının 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cinsiyete göre dağılımı.....	103

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Müslüman Bilim İnsanlarının Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Ders Kitaplarındaki Yerinin İncelenmesi başlıklı tez çalışmamın toplam **124** sayfalık kısmına ilişkin, 29/07/2025 tarihinde tez danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı **%24** olarak belirlenmiştir.

Uygulanan filtrelemeler:

1. Tez çalışması orijinallik raporu sayfası hariç
2. Bilimsel etik beyannamesi sayfası hariç
3. Önsöz hariç
4. İçindekiler hariç
5. Simgeler ve kısaltmalar hariç
6. Kaynaklar hariç
7. Alıntılar dahil
8. 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Necmettin Erbakan Üniversitesi Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve tez çalışmamın, bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranının (%30) altında olduğunu ve intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

30/07/2025

Saime BAYDUR

Prof. Dr. Mehmet ŞİMŞİR

BİLİMSEL ETİK BEYANNAMESİ

Bu tezin tamamının kendi çalışmam olduğunu, planlanmasından yazımına kadar tüm aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez hazırlama kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını ve bu kaynakların kaynaklar listesine eklendiğini beyan ederim.

30/07/2025

Saime BAYDUR

SİMGELER VE KISALTMALAR

Kısaltmalar

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

NASA: National Aeronautics and Space Administration (Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi)

NCSS: National Council for the Social Studies (Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi)

STEM: Science, Technology, Engineering, and Mathematics (Fen, teknoloji, mühendislik ve matematik)

TTKB: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

TYÇ: Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

C.: Cilt

s.: Sayfa

vb.: ve benzeri

vd.: ve devamı / ve diğerleri

ÖZET

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

MÜSLÜMAN BİLİM İNSANLARININ SOSYAL BİLGİLER DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE DERS KİTAPLARINDAKİ YERİNİN İNCELENMESİ

Saime BAYDUR

Sosyal Bilgiler dersi, etkin vatandaş yetiştirmede önemli derslerden biridir. Bu ders, içeriği bakımından tarih, coğrafya, vatandaşlık, bilim ve bilim insanı gibi birçok kavramın öğretilip içselleştirilmesinde önemlidir. Bu nedenle araştırmanın amacı, ilk ve ortaokullarda ders kitabı olarak okutulan Sosyal Bilgiler ders kitapları ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları'nda bilime altın çağını yaşatan ve bilimin öncüsü olan Müslüman bilim insanlarının yerini değerlendirmektir. Bu nedenle, Müslüman bilim insanlarının 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımları ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, 2018 ve sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğretim alanlarına göre dağılımı, kimlere yer verildiği ya da verilmesi gerektiği, görsel ve biyografilerden ne derece yararlandığı, Batılı bilim insanlarıyla yer verilme durumlarının karşılaştırılarak analiz edilmesi ve bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımı incelenmiştir. Ayrıca, 2024 yılında uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitim sistemimizde köklü değişiklikler ve yenilikler sunmaktadır. 2018 yılında yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 2023 yılına kadar kesintisiz şekilde uygulanmış, ardından 2023 yılında bazı revizyonlara uğramış ve kısa bir süreliğine güncellenmiş haliyle yürürlükte kalmıştır. Ancak aynı yıl içinde Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde hazırlanan yeni öğretim programı ilan edilmiş ve 2024 yılı itibarıyla uygulanmaya başlanmıştır. Bu modelle birlikte Sosyal Bilgiler dersinin içerik, yaklaşım ve hedeflerinde bazı değişikliklere gidilmiş; öğrencilerin Milli, manevi ve evrensel değerleri benimsemeleri, eleştirel düşünme becerisi kazanmaları ve bilim insanlarına dair farkındalıklarının artırılması hedeflenmiştir. Dolayısıyla bu araştırma, yalnızca geçmişteki ders kitaplarını ve öğretim programlarını değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda yeni modelin ışığında gelecekteki içerik geliştirme süreçlerine de katkı sunmayı amaçlamaktadır. Böylece hem ders kitapları yazarlarına hem program geliştiricilerine hem de alan yazın çalışmalarına yol göstermesi amaçlanmaktadır. Çalışmada nitel araştırma deseni kullanılarak veriler doküman incelemesi yöntemiyle toplanmış ve içerik analiziyle analiz edilmiştir. Araştırmanın örneklemini Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programı oluşturmaktadır. Giriş, kuramsal çerçeve, literatür araştırması, yöntem, bulgular, sonuç, tartışma ve öneriler olmak üzere beş ana bölümden oluşan araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler dersi "Bilim, Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanında bilim insanlarına ağırlıklı bir şekilde yer verildiği, Müslüman bilim insanlarına bazı sınıf seviyelerinde ağırlık verilirken bazı sınıf seviyesinde Batılı bilim insanlarıyla eşit dağılım gösterdiği ve bazı sınıf seviyesinde ise Batılı bilim insanlarına ağırlık verildiği tespit edilmiştir. Fakat Batılı bilim insanlarına özellikle erkek bilim insanlarına çoğunlukla yer verildiği, kadın bilim insanlarına ise daha az vurgu yapıldığı görülmüştür. Bu araştırma, gelecekteki eğitim içeriklerinin geliştirilmesine rehberlik ederek, farklı kültürlerden ve cinsiyetlerden gelen bilimsel katkıların daha dengeli ve kapsayıcı bir şekilde temsil edilmesini sağlamayı önermektedir. Bu eksikliklerin giderilmesiyle çalışma, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında daha eşitlikçi ve küresel bilince sahip Sosyal Bilgiler müfredatlarının geliştirilmesine katkı sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Bilim İnsanları, Sosyal Bilgiler, Bilim, Teknoloji, Ders Kitapları

ABSTRACT

Necmettin Erbakan University, Graduate School of Educational Sciences
Department of Turkish and Social Sciences Education
Social Studies Education Program
Master Thesis

EXAMINING THE PLACE OF MUSLIM SCIENTISTS IN SOCIAL STUDIES CURRICULUM AND TEXTBOOKS

Saime BAYDUR

Social Studies is one of the most critical subjects in fostering active citizenship. Given its interdisciplinary content—encompassing history, geography, civics, science, and scientific figures—the course plays a pivotal role in teaching and internalizing these concepts. This study aims to evaluate the representation of Muslim scientists, who pioneered the golden age of science, in primary and secondary school Social Studies textbooks and curricula. Specifically, it examines the inclusion of Muslim scientists in the 2018 Social Studies Curriculum learning outcomes and the 2024 Türkiye Century Education Model Social Studies Curriculum’s learning outcomes and process components. The research also analyses their distribution across instructional domains in Social Studies textbooks (2018 onward), assessing who is featured, the extent of visual and biographical utilization, a comparative analysis with Western scientists, and gender representation among the scientists included. The Türkiye Century Education Model, implemented in 2024, introduces transformative changes to Türkiye’s education system. The 2018 Social Studies Curriculum remained in effect uninterrupted until 2023, underwent minor revisions that year, and was briefly upheld in its updated form. However, within 2023, a new curriculum aligned with the Türkiye Century Education Model was announced and implemented in 2024. This reform has reshaped the content, pedagogical approach, and objectives of Social Studies, emphasizing national, spiritual, and universal values; critical thinking skills; and increased awareness of scientific contributions across cultures. Consequently, this study not only evaluates past textbooks and curricula but also seeks to inform future content development under the new model, providing guidance for textbook authors, curriculum designers, and scholars in the field. A qualitative research design was employed, with data collected through document analysis of Social Studies textbooks and curricula, followed by content analysis. Findings from the study, structured into five main sections (introduction, theoretical framework, literature review, methodology, results, discussion, and recommendations), reveal that the “Science, Technology, and Society” learning domain predominantly features scientists. Muslim scientists were emphasized at certain grade levels, while others showed equal representation of Muslim and Western scientists or prioritized Western figures. Notably, male scientists—particularly Western ones—dominated the content, with female scientists significantly underrepresented. This study underscores the need for balanced and inclusive representation of scientific contributions across cultures and genders in future educational materials. It advocates for curricular revisions to ensure diverse scientific narratives, equitable gender representation, and the integration of visuals and biographies to enhance engagement. By addressing these gaps, the research aims to support the development of more equitable and globally conscious Social Studies curricula under the Türkiye Century Education Model.

Keywords: Muslim Scientists, Social Studies, Science, Technology, Textbooks

BÖLÜM 1

1. GİRİŞ

Eğitim Türkçe bir kelime olmakla beraber “*eğmek*” kökünden türemiş ve bireyin anne karınıda başlayıp ölümüyle son bulan yaşantıları yoluyla kasıtlı, istendik davranış değişikliği ve kültürlenme sürecidir (Çelenk, 2018, s. 3; Çıkkılı, 2019, s. 13; Kaynak, 2007, s. 3; Şimşir ve Baydur, 2023a, s. 539; Yavuz, 2018, s. 5-7). Profesyonel kişiler tarafından yapılan, planlı, programlı, eğitimin okul içerisinde olan bölümünü kapsayan kısmına öğretim denilmektedir (Sönmez, 2014, s. 8). Öğretim programı ise içerik, kazanım, öğrenme, öğretme süreci ve değerlendirme bileşenlerinden oluşan, belirli bir sınıf düzeyinde belirlenen, kişide gözlenmesi kararlaştırılan hedefleri gerçekleştirmeye yönelik okul içi veya dışındaki tüm etkinlikleri içeren dirik bir bütündür (Erdoğan, 2022, s. 276; Sönmez, 2014, s. 2). Bireysel ve toplumsal sorunlara çözüm çabaları insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren başlamış ve Sosyal Bilgilerin doğuşuna sebebiyet vermiştir. İnsanların belirli bir toplumla beraber yaşama ihtiyacı sebebi sorunları beraberinde getirince sorunların çözülmesi gerekmiştir. Toplum hayatındaki yaşanan sorunların çözümüne sosyal bilimin katkısı ve rolü fark edildiği zaman ise bundan istifade edebilmek amacıyla Sosyal Bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Nitekim 19. yüzyıl sonlarında ekonomik, kültürel ve sosyal sorunlar yaşayan ABD’de sosyal bilimlerin önerdiği çözümleri topluma ve vatandaşa aktarabilmek için Sosyal Bilgiler ortaya çıkmıştır (Bilgili, 2019, s. 2). Medeniyetler birbirinin tecrübelerinden istifade ederek hatta birbirlerine bağlı olarak gelişmiş ve toplumların gelişmesinde ilk çağlardan itibaren eğitim ve öğretim zaman ve mekâna göre değişiklik göstermekle birlikte önemli bir yere sahip olmuştur (Şimşir ve Baydur, 2023b, s. 534). Eğitimde farklı araç, gereç ve materyaller kullanılmıştır. Bu materyallerden en önemlisi ders kitaplarıdır. İlk ders kitabının nerede ve ne zaman yazılıp kullanıldığı hakkında kesin bir bilgi bulunmamakla beraber Antik Sümer ve Mısır olduğu kabul edilmektedir (Akpınar, 2022, s. 2; Ulusoy, 2015, s. 194). Kâğıt ve matbaanın kullanımıyla ders kitaplarının kullanımı yaygınlaşmıştır. 19. yüzyıla birlikte eğitim ve öğretim sistemleşmeye başlamıştır (T. Yıldırım, 2016, s. 266-267). Bu çerçevede devletin yetkili kurumları tarafından öğretim programı hazırlanmış ve hazırlanmaya devam etmektedir. Bu programa göre ideal vatandaş tipinin oluşturulması amacıyla hazır bulunuşluluğuna göre öğrencilerin öğrenmesi istenilen bilgilerin yer aldığı yazılı ve görsel içeriklerle desteklenen ders kitapları hazırlanmaktadır. Vatanın birliği, beraberliği, bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığını koruyan, bilime önem veren devletlerin hedefleri arasında olan bilgiyi işleyebilen, üretebilen, problemler karşısında

sorgulayıcı, çözüm yolları geliştirebilen, topluma ve kültüre katkısı olan ideal vatandaş yetiştirme amacını kapsayan coğrafya, tarih, yurttaşlık, bilim ve teknoloji alanlarını kapsayan (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018, s. 8) Sosyal Bilgiler dersleri ve kitapları ayrı bir öneme sahiptir. Sosyal Bilgiler dersinin amacına hizmet edebilmesi için ders kitabının içeriğinin zengin ve farklı kaynaklardan oluşturulmasıyla beraber değişik bilim dallarından faydalanılması gerekmektedir (Er, 2010, s. 5). Sosyal Bilgiler ders içeriği bakımından tarih, coğrafya, bilim ve bilim insanı gibi kavramlarının öğretilip içselleştirilmesinde önemli bir ders olmasından dolayı modern bilimin kurulmasına öncülük eden Müslüman bilim insanlarının bilime katkısı, tecrübeleri, fikirleri, düşünceleri ve eserlerine Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ve programlarında yer vermek önemlidir. Bu bölümde, problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar yer almaktadır.

1.1. Problem Durumu

Eğitim, yalnızca akademik bilgi aktarmakla kalmayıp, öğrencilerin dünyayı algılama biçimlerini şekillendiren, onlara kimlik kazandıran ve toplum içindeki rollerini belirleyen en önemli araçlardan biridir. Ders kitapları, özellikle çocukların ve gençlerin tarihsel olayları, bilimsel gelişmeleri ve önemli şahsiyetleri tanımasını sağladığı için bu sürecin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Karasu Avcı ve İbret, 2018, s. 341; Pehlivan, 2015, s. 99). Ancak, ders kitaplarında hangi bilim insanlarına ne kadar ve nasıl yer verildiği, öğrencilerin bilim tarihini nasıl algılayacağı konusunda belirleyici olmaktadır (Baştuğ, 2024, s. 10; Özdemir, 2023, s. 204).

Bilim tarihi, genellikle Batı merkezli bir anlatı üzerinden sunulmakta, bilimsel ve teknolojik gelişmelerin çoğu zaman Avrupa kökenli isimlerle ilişkilendirildiği bir eğitim anlayışı öne çıkmaktadır (Şimşek ve Şimşek, 2010, s. 176; Akalın, 2019a, s. 230). Oysa tarih boyunca, Müslüman bilim insanları tıp, matematik, astronomi, mühendislik, coğrafya gibi alanlarda büyük katkılar sağlamış, ancak günümüz ders kitaplarında bu isimlere ne ölçüde yer verildiği tartışmaya açık bir konu olarak varlığını sürdürmektedir (Özdemir, 2023, s. 206; Var, Ortak ve Utkugün, 2022, s. 383). Özellikle Sosyal Bilgiler ve Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları gibi doğrudan tarih ve toplumsal gelişmelerle ilgili müfredatlarda, bu bilim insanlarının nasıl ele alındığı önemli bir araştırma alanıdır (Baştuğ, 2024, s. 12).

Eğitim materyallerindeki temsil biçimleri, öğrencilerin yalnızca bilim tarihine yönelik bilgi seviyesini değil, aynı zamanda rol modellerini de belirlemektedir (Pehlivan, 2015, s. 100). Müslüman bilim insanlarının ders kitaplarında nasıl yer aldığına ilişkin yapılan araştırmalar, bu alanda önemli boşluklar olduğunu ve Müslüman bilim insanlarının sunumunun çoğunlukla sınırlı ve bağlımsız olduğunu göstermektedir (Akalin, 2019a, s. 236; Özdemir, 2023, s. 208). Özellikle, bu bilim insanlarının sadece isim olarak anılması, onların bilimsel çalışmalarının detaylandırılmaması veya katkılarının Batılı bilim insanlarının gölgesinde bırakılması, öğrencilerde eksik ve tek taraflı bir tarih algısı oluşturabilmektedir (Şimşek ve Şimşek, 2010, s. 178).

Bununla birlikte, bilim insanlarının temsili sadece kimlerin dahil edilip edilmediği ile sınırlı değildir. Bu bilim insanlarının nasıl sunulduğu da en az kimler olduğu kadar önemlidir. Ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının öğrenme alanlarına göre nasıl dağıtıldığı, anlatımların görseller ve biyografilerle nasıl desteklendiği gibi unsurlar, öğrencilerin bilim insanlarıyla özdeşleşebilmesini sağlayan temel bileşenlerdir (Akalin, 2019a, s. 232; Pehlivan, 2015, s. 102). Eğer bir bilim insanı yalnızca kısa bir paragrafta anılır, ancak onun çalışmaları, yaşadığı zorluklar ve bilim dünyasına katkıları ayrıntılandırılmazsa, öğrencilerin bu bilim insanlarını içselleştirmesi zorlaşmaktadır (Var, Ortak ve Utkugün, 2022, s. 384).

Öte yandan, toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında bilim insanlarının ders kitaplarında nasıl temsil edildiği, dikkatle ele alınması gereken bir konudur. Araştırmalar, kadın bilim insanlarının eğitim materyallerinde çok az yer aldığını ve tarih boyunca önemli keşitlerde bulunan Müslüman kadın bilim insanlarının neredeyse hiç anılmadığını göstermektedir (Aydın, 2022, s. 415-416; Küçük Karaca, 2022, s. 61; Çalık, 2023, s. 2). Bu durum, öğrencilerin bilim insanı denildiğinde yalnızca erkek figürleri düşünmesine neden olmakta ve bilimde cinsiyet eşitliğini sağlama çabalarına zarar vermektedir (Çalık, 2023, s. 2). Akalin (2019a) da Müslüman bilim insanlarının temsilinde çoğunlukla erkek figürlere yer verildiğini, kadın bilim insanlarının ise göz ardı edildiğini vurgulamaktadır. Bu tür eksiklikler, sadece tarihsel gerçekleri çarpıtmakla kalmaz, aynı zamanda kadın öğrencilerin bilim alanına olan ilgisini de olumsuz etkileyebilir.

Bu araştırmanın temel amacı, 2018 ve sonrasında okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ve programlarında Müslüman bilim insanlarının temsiliyetini analiz etmektir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

(4, 5, 6 ve 7. sınıflar) ve ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarına nasıl yer verildiği incelenecektir. Bu temel problem doğrultusunda çalışmada şu sorulara yanıt aranacaktır:

1. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?
2. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?
3. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıl şekillenmektedir?
4. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanları kimlerdir?
5. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanlarına göre konu dağılımları dikkate alındığında hangi Müslüman bilim insanlarına yer verilmesi mümkündür?
6. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanları görseller ve biyografilerle nasıl desteklenmiştir?
7. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman ve Batılı bilim insanlarına yer verilme oranları nasıldır?
8. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?

Bu çalışma, Türkiye'de Sosyal Bilgiler eğitimi alanında bilim tarihi öğretiminde Müslüman bilim insanlarının nasıl ele alındığını, eğitim materyallerinin bilim insanlarını hangi ölçütlerle sunduğunu ve bilimsel gelişmelerin öğrencilere nasıl aktarıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilecek veriler doğrultusunda, ders kitaplarının kapsayıcılığını artırmaya yönelik öneriler sunulurken, müfredat geliştirme ve ders kitabı hazırlama süreçlerine katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

2024 yılında uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, eğitim sistemimizde köklü değişiklikler ve yenilikler sunmaktadır. 2018 yılında yürürlüğe giren Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 2023 yılına kadar kesintisiz şekilde uygulanmıştır. 2023 yılında ise bu program üzerinde bazı revizyonlar yapılmış ve kısa bir süreliğine bu güncellenmiş hâliyle yürürlükte kalmıştır. Ancak aynı yıl içinde, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli çerçevesinde hazırlanan yeni öğretim programı ilan edilmiş ve bu doğrultuda 2024 yılında uygulanmaya başlanmıştır.

Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin yalnızca akademik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan da gelişmelerine katkı sağlayan temel derslerden biridir. Tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi gibi disiplinleri bir araya getiren bu ders, aynı zamanda bilim ve bilim insanlarına dair farkındalık kazandırma açısından da büyük önem taşır. Nitekim bu dersin amacı yalnızca bilgi aktarmak değil; eleştirel düşünebilen, topluma katkı sağlayan, bilinçli bireyler yetiştirmektir.

Literatürde yapılan birçok çalışma, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan tarihî şahsiyetler ve bilim insanlarının nasıl sunulduğunu ele almaktadır (Osmanoğlu ve Cantemür, 2020, s. 1). Bu çalışmalar, ders kitaplarının yalnızca bilgi kaynağı olmanın ötesinde, öğrencilere rol model sunma görevini de yerine getirdiğini göstermektedir. Özellikle bilim insanlarının tanıtımı, öğrencilerde bilime ve öğrenmeye karşı olumlu bir tutum geliştirme açısından oldukça etkilidir.

Bu bağlamda, bu araştırmanın temel amacı; 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ve ilgili öğretim programlarında Müslüman bilim insanlarının ne şekilde yer aldığını analiz etmektir. Bilimin altın çağını yaşamasında büyük rol oynayan ve insanlığa ışık tutmuş bu bilim insanlarının öğrencilere ne ölçüde tanıtıldığı, hangi öğrenme alanlarında yer aldığı, görsellerle ve biyografilerle nasıl desteklendiği gibi unsurlar ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Ayrıca Batılı bilim insanlarıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirmeler yapılmış ve içeriklerde cinsiyet temsiliyeti de dikkatle analiz edilmiştir.

Bu inceleme sonucunda, öğrencilerin hem bilim tarihine dair daha doğru bir bakış açısı kazanabilmeleri hem de kendi kültürel miraslarındaki bilim insanlarını tanıyabilmeleri açısından ders kitaplarının içeriklerinin ne derece kapsayıcı olduğu değerlendirilmiştir. Özellikle Müslüman bilim insanlarının katkılarına yer verilmesi, öğrencilerin kendilerini bilimsel başarılarla özdeşleştirmeleri açısından oldukça kıymetlidir.

Araştırma, Sosyal Bilgiler öğretiminde kültürel ve bilimsel çeşitliliğin dengeli biçimde yansıtılmasının, öğrencilerin hem akademik hem de kimlik gelişimlerine katkı sağlayacağını vurgulamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Günümüz eğitim anlayışında bireyin sadece akademik yönden değil, toplumsal, kültürel ve ahlaki açılardan da gelişimi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, ilkökul ve ortaokul kademelerinde okutulan Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere sadece bilgi aktarmakla kalmayıp;

onları milletini ve vatanını seven, sorumluluk sahibi, haklarını bilen, bilinçli bireyler olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Tarih, coğrafya, vatandaşlık, ekonomi gibi birçok disiplini bir araya getiren Sosyal Bilgiler dersi; aynı zamanda bilim ve bilim insanlarına dair farkındalık kazandırmak gibi önemli bir işlevi de yerine getirmektedir (Açıkalm, 2018, s. 16; Bilgili, 2019, s. 4; MEB, 2018a, s. 8).

Bu dersin kapsamı içinde öğrenciler; geçmişten günümüze topluma yön veren bilim insanlarını, tarihî şahsiyetleri ve önemli olayları tanıma fırsatı bulmaktadır. Ancak yapılan literatür taramaları göstermektedir ki; Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen bilim insanları ve tarihî şahsiyetlerle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, Müslüman bilim insanlarına özgü, bu konuyu doğrudan ele alan akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Oysaki bilim tarihinde çok önemli katkılarda bulunmuş, bilimin altın çağını başlatan ve insanlık tarihine yön vermiş pek çok Müslüman bilim insanı bulunmaktadır.

Bu bağlamda, söz konusu araştırma, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının ne şekilde temsil edildiğini, hangi öğrenme alanlarında ve hangi bağlamlarda yer aldıklarını, görsel ve biyografik sunumların yeterliliğini analiz ederek önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, bu bilim insanlarının hangi konularda ve nasıl tanıtılması gerektiğine dair öneriler sunarak, ders içeriklerinin kültürel derinlik ve bilimsel denge açısından zenginleştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem alanyazında ilk olma özelliği taşımakta hem de gelecek kuşakların kendi kültürel ve bilimsel mirasını daha yakından tanıması açısından eğitim politikalarına ışık tutabilecek nitelikte bir kaynak oluşturacaktır.

1.4. Varsayımlar

Bu araştırma, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının temsiline ilişkin içeriklerin, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman analizi yöntemiyle incelenmesine dayanmaktadır. Araştırma sürecinde verilerin değerlendirilmesine yönelik önceden belirlenmiş herhangi bir varsayım bulunmamaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırma, belirli zaman, içerik ve yöntem çerçevesinde yapılandırılmış olup, ulaşılan sonuçlar da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Araştırmanın sınırlılıkları aşağıda bilimsel bir yaklaşımla açıklanmıştır:

1. **Zaman Sınırlılığı:** Araştırma, 2018-2024 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanmış olan Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programları ile sınırlıdır. Bu tarih aralığının dışında kalan yıllara ait materyaller, araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Bu nedenle araştırma bulguları, yalnızca bu dönemdeki içerikleri yansıtmaktadır. Eğitim müfredatının sürekli değişen ve gelişen bir yapıya sahip olduğu düşünüldüğünde, bu durum çalışmanın geçerlilik süresini sınırlayabilir.
2. **Kaynak Sınırlılığı:** Araştırmada veri kaynağı olarak yalnızca ilkokul 4. sınıf ile ortaokul 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları ve ilgili öğretim programları ele alınmıştır. Bu kapsamda:
 - 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli dikkate alınmıştır.
 - Her sınıf düzeyine ait, farklı yazarlar tarafından yazılmış ve farklı yıllarda yayımlanmış toplam sekiz ders kitabı incelenmiştir.

Diğer sınıf düzeyleri, farklı dersler, yardımcı kaynaklar veya özel yayınlar araştırma dışında bırakılmıştır. Bu durum, Müslüman bilim insanlarının eğitimdeki temsilini sadece Sosyal Bilgiler dersiyle sınırlı olarak değerlendirme zorunluluğu doğurmuştur.

3. **Yöntem Sınırlılığı:** Araştırmada yalnızca doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem yazılı ve görsel materyallerin sistematik bir biçimde incelenmesini sağlar; ancak öğrencilerin, öğretmenlerin veya eğitim uzmanlarının doğrudan görüşlerine ulaşmayı mümkün kılmaz. Bu bağlamda çalışma, yalnızca içerik düzeyinde bir analiz sunduğu için, metinlerin sınıf içindeki etkisine veya öğrenci algısına dair doğrudan bir değerlendirme yapmamaktadır.
4. **Yorumlayıcı Sınırlılık:** Nitel araştırmaların doğası gereği, elde edilen veriler araştırmacının gözlem, değerlendirme ve yorumlarına dayanır. Bu çalışmada da ders kitaplarındaki içerikler araştırmacının bilimsel süzgecinden geçirilerek analiz edilmiştir. Farklı bir araştırmacı aynı materyalleri farklı bakış açılarıyla değerlendirebilir.
5. **Temsil Sınırlılığı:** Araştırmada incelenen ders kitaplarının büyük bir kısmı devlet okullarında zorunlu olarak okutulan kitaplar olsa da bazı özel kurumlarda farklı yayınevlerinin kitapları kullanılabilir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar tüm

eğitim sistemi için genellenemez. Araştırma, yalnızca MEB tarafından tavsiye edilen ve okutulan kitaplarla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Eğitim: Bireyin yaşantıları yoluyla kasıtlı ve istendik davranış değişikliği sürecidir (elenk, 2018, s. 3; ıkılı, 2019, s. 13).

Öğretim: Profesyonel kişiler tarafından yapılan, planlı, programlı, eğitimin okul içerisinde olan bölümünü kapsayan kısmına ğretim denilmektedir (Sönmez, 2014, s. 8).

Öğretim Programı: İçerik, kazanım, öğrenme, öğretme süreci ve değerlendirme bileşenlerinden oluşan, belirli bir sınıf düzeyinde belirlenen, kişide gözlenmesi kararlaştırılan hedefleri gerçekleştirmeye yönelik okul içi veya dışındaki tüm etkinlikleri içeren dirik bir bütündür (Erdoğan, 2022, s. 276; Sönmez, 2014, s. 2).

Sosyal Bilimler: Sosyal bilimler tarih, sanat tarihi, coğrafya, hukuk, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, felsefe, siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji, halk bilim, iletişim gibi farklı sosyal bilim disiplinlerinin bir araya gelmesiyle oluşan insanların toplumsal özelliklerini ve toplumsal olayları inceleyen bir programdır (Bilgili, 2019, s. 2-3).

Sosyal Bilgiler: Farklı disiplinlerin birleştirilmesiyle ortaya çıkan Sosyal Bilgiler bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirmek, vatanını ve milletini seven, haklarını bilen, sorumlu ve iyi vatandaş yetiştirmek, öğrencilere temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırmak amacıyla ilkokul ve ortaokullarda okutulan disiplinler arası bir çalışma alanıdır (Açıkalin, 2018, s. 16-17; Bilgili, 2019, s. 5; MEB, 2018a, s. 8). Türkiye’de Sosyal Bilgiler Ders Programı ilkokul 4. sınıfta, ortaokul 5, 6 ve 7. sınıflarda okutulmaktadır.

Bilim: Latince “*scientia*” ve Yunanca “*episteme*” kökünden gelen “*bilmek*” anlamında kullanılan kuram, olgu ve olaylar bütünüdür. İnsanı, toplumu ve evreni araştırma konusu olarak ele alan deneye, gözleme, akla dayanan doğru düşünme biçimi ve doğru karar alma ve kanıtla dayalı bir süreç ve bu sürecin sonunda elde edilen dirik bilgiler bütünüdür (Ekiz, 2020, s. 6-7; Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 29-31).

Bilim İnsanı: Matematiksel, sosyal ve fiziksel alanlar dahil olmak üzere bir kişinin bir veya birden fazla alanda ele aldığı olgu ve olayları belirli yöntemlerle hayal ederek, sorgulayıp (doğa bilimlerinde deney ve gözlem yoluyla bilimsel teori ve yasalarla ortaya koymak) bilimsel çalışmalarla sistematik bir şekilde ortaya koyan kimsedir (Kaya, vd., 2013, s. 307).

Müslüman Bilim İnsanı: Bu çalışmada “bilim insanı” kavramı, yalnızca bilimsel keşif ve icatlarda bulunan bireylerle sınırlı tutulmamıştır. Aynı zamanda bilimsel düşüncenin yaygınlaşmasına katkı sağlayan; eğitim, sanat, felsefe ve toplumsal gelişim gibi alanlarda etkili olmuş Müslüman şahsiyetleri de kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Bu kapsamda Müslüman bilim insanları; bilgi üretimine katkıda bulunan, bilimsel araştırmalar yürüten, İslam kökenli araştırmacı, mucit ve düşünürleri ifade etmektedir (Özarslan, 2019, s. 45).

Batılı Bilim İnsanı: Batı kökenli bireyleri ifade eden, bilimsel düşüncüyü geliştiren, bilimsel keşiflerde bulunan ve bilgi üretimine katkıda bulunan araştırmacı, mucit ve düşünürleri tanımlar. Batılı bilim insanı, doğa olaylarını anlamak ve açıklamak amacıyla bilimsel yöntemleri kullanan; bu süreçte gözlem, hipotez kurma, deney yapma ve elde edilen verileri analiz etme gibi sistematik adımları takip eden kişidir. Genellikle Avrupa ve Kuzey Amerika’da gelişen bilimsel gelenekler çerçevesinde tanımlanan bu anlayış, pozitivist ve materyalist bir yaklaşımı benimser. Bilgi üretimi çoğunlukla üniversiteler, araştırma kurumları ve özel sektör gibi akademik yapılarda gerçekleşir (Iaccarino, 2003, pp. 220-223).

David C. Lindberg’in *The Beginnings of Western Science* adlı eserinde vurguladığı üzere, Batı bilimi kökenini Antik Yunan’a dayandırmakta; sonrasında Latin ve Arapça yazılmış bilimsel çalışmalarla gelişerek zaman içinde felsefi, dini ve kurumsal bağlamlarda şekillenmiştir (Lindberg, 2007, pp. xv-163).

Tarihi Şahsiyetler: Tarihi şahsiyetler, bir dönemin ruhunu, insanlık tarihinin önemli anlarını ve toplumsal değişimlerin temel taşlarını oluşturan kişilerdir. Onlar yalnızca geçmişin figürleri değil, aynı zamanda yaşadıkları dönemlerin izlerini bugüne taşıyan, fikirleriyle toplumları şekillendiren, eylemleriyle dünyayı değiştiren insanlardır. Bu şahsiyetler, bir ülkenin ya da dünyanın kaderini değiştiren olayların ortasında yer almış, cesaretleriyle, bilgileriyle ya da sanatlarıyla bir dönemin tanıkları olmuşlardır. Her biri insanlığın ortak hafızasında birer iz bırakmış; geriye başarıları, idealleri ve insanlık adına yaptıkları katkılar kalmıştır. Bu nedenle onların hikâyeleri, yalnızca tarihte birer nokta değil, günümüzde de ilham veren, umut aşıl原因 ve yön gösteren ışık kaynaklarıdır (Avcu ve Çelik, 2022, s. 99).

Sosyal Bilgiler derslerinde bu şahsiyetlerin ele alınması, öğrencilerin tarihsel olayları anlamlandırmalarına katkı sunarken aynı zamanda değer eğitimi açısından da işlevseldir. Öğretmen görüşlerine göre, öğrenciler bu şahsiyetler aracılığıyla değerleri tanımakta,

benimsemekte ve tarihsel süreklilik içinde bir aidiyet duygusu geliştirmektedir (Avcu ve elik, 2022, s. 99).

BÖLÜM 2

2. ALAN YAZIN

Bu bölümde araştırma konusuyla ilgili kuramsal çerçeve literatür incelemesi sonucunda ulaşılan bulgular yer almaktadır.

2.1. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tanımı, Amaçları ve Kapsamı

Yaşamla ilgili bütün alanları içerisine alan bir yapıya sahip olan Sosyal Bilgileri tanımlamak diğer sosyal bilim alanlarını tanımlamaktan daha zordur. Çünkü birbirinden farklı disiplinlerin bir araya gelmesiyle oluşan Sosyal Bilgiler, disiplinler arası bir programdır. Çeşitli okul seviyelerinde dünyanın birçok yerinde vatandaşlık ve sosyal bilim temelli dersler okutulmaktadır (Kab ve Açıklan, 2019, s. 47). Sosyal bilimler, tarih, sanat tarihi, coğrafya, hukuk, psikoloji, arkeoloji, antropoloji, felsefe, siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji, halk bilim, iletişim gibi farklı sosyal bilim disiplinlerinin bir araya gelmesiyle oluşan insanların toplumsal özelliklerini ve toplumsal olayları inceleyen bir programdır (Bilgili, 2019, s. 2-3). Farklı disiplinlerin birleştirilmesiyle ortaya çıkan Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirmek, haklarını bilen, vatanını ve milletini seven, sorumlu ve iyi vatandaş yetiştirmek, öğrencilere temel beceri, bilgi, tutum ve değerleri kazandırmak amacıyla ilkökul ve ortaokullarda okutulan disiplinler arası bir çalışma alanıdır (Açıklan, 2018, s. 16-17; Bilgili, 2019, s. 5; MEB, 2018a, s. 8). Sosyal Bilgilerin ilk tanımlamasını Dunn (1916) “*Sosyal Bilgiler, konusu doğrudan doğruya insan toplumunun örgütlenmesi ve gelişmesiyle ve sosyal grupların bir üyesi olarak insanla ilgili olan bilimler olarak anlaşılmaktadır*” (s. 9) şeklinde yapmıştır. Diğer bir tanım ise Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi (National Council for the Social Studies (NCSS) tarafından yapılmıştır. Sosyal Bilgileri NCSS (1994, s. 3) şu şekilde tanımlar:

“...vatandaşlık yeterliliğini geliştirmek için sosyal bilimler ve beşeri bilimlerin entegre çalışması. Okul programı içinde Sosyal Bilgiler, antropoloji, arkeoloji, ekonomi, coğrafya, tarih, hukuk, felsefe, siyaset bilimi, psikoloji, din ve sosyoloji gibi disiplinlerin yanı sıra beşeri bilimlerden uygun içerikten yararlanarak koordineli, sistematik çalışma sağlar. Sosyal Bilgilerin birincil amacı, birbirine bağımlı bir dünyada kültürel olarak çeşitli, demokratik bir toplumun vatandaşları olarak gençlerin kamu yararı için bilinçli ve mantıklı kararlar almalarına yardımcı olmaktır”

Sosyal Bilgiler, sorumlu ve iyi vatandaş yetiştirme girişimleri yaparak öğrencilere temel tutum, bilgi, değer ve becerileri kazandırmaya çalışan bir alandır. Sosyal Bilgiler dersinde

ilköğretim okullarında öğrencilere beceri, değer ve bilgilerin kazandırılmaya çalışılmakla beraber yaşamla ilgili tüm değerlerin kazandırılması ise ana hedefleri arasındadır. Bu bilgiler ışığında Sosyal Bilgilerin amacı topluma çocuğu hazırlayarak sorumlu, iyi vatandaş yetiştirmek ve yetiştirme sürecinde bazı değerlerin çocuğa Sosyal Bilgiler dersi kapsamında kazandırılmasıdır (Keskin, 2008, s. 3). Sosyal Bilgilerin ilk tanımlamasını yapan Dunn (1916, s. 9) Sosyal Bilgilerin amaçlarını şu şekilde tanımlamaktadır:

“Sosyal Bilgiler diğer çalışmalardan sosyal amaçtan ziyade sosyal içerikleri ile ayrılır; çünkü modern eğitimin ana fikri toplumsal verimlilik ve tüm derslerdeki öğretim bu amaca katkıda bulunmalıdır. Yine de içeriklerinin doğası gereği, Sosyal Bilgiler, bireyin toplumun bir üyesi olarak yetiştirilmesi için özel fırsatlar sunar. Kişisel kültür açısından değerleri ne olursa olsun, öğrencinin sosyal etkinliğinin geliştirilmesine doğrudan katkıda bulunmadıkça, en önemli işlevlerini yerine getiremezler. Sosyal hayatın doğası ve kanunları, sosyal grupların bir üyesi olarak bireyin sorumluluk duygusu ve sosyal refahın geliştirilmesine etkili bir şekilde katılma iradesi göstermesidir.”

Sosyal Bilgiler dersinin temel amacı, “karar verme ve akıl yürütme becerileri gelişmiş etkin vatandaş yetiştirmektir” diyebiliriz. Ülkelerin Sosyal Bilgiler dersine yüklemiş oldukları amaç ve misyonunda siyasal, politik ve ideolojik yaklaşımlardan kaynaklı farklılıklar oluşabilir (Keskin, 2012a, s. 111-112; Özkaral ve Baydur, 2023, s. 677-678). Tanım ve amaçlar dikkate alındığında Sosyal Bilgiler dersinin içeriği de açıkça ortaya çıkmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi demokratik değerleri benimseyen, insanla ilgili konuları ele alan, sosyoloji, tarih, ekonomi, antropoloji vb. birçok disiplini içine alır ve bunlardan alınan bilgileri disiplinler arası bir anlayışla öğrenciye sunar. Bu ders aslında vatandaşlık eğitimiyle yakından ilgilidir.

2.2. Sosyal Bilgiler Yaklaşımları

Sosyal Bilgilerle bilim insanları ilgilenmiş ve çalışmalar yapmışlardır. Barr, Barth & Shermis 1977’de “*Defining The Social Studies (Sosyal Bilgileri Tanımlamak)*” adında bir çalışma yapmıştır. Sosyal Bilgiler eğitimiyle ilgili alan yazında geçmişten günümüze kadar Sosyal Bilgilerin doğası denilen üç tane birbirinden farklı yaklaşım sınıflaması ortaya konulmuştur (Barr, Barth & Shermis, 1977, s. 4). Bu yaklaşımlar sınıflandırılarak içerik, yöntem ve amaç olarak Tablo 2.1’de değerlendirilmiştir (Barr, Barth ve Shermis, 1978; Barth ve Demirtaş, 1997; Doğanay 2005; Naylor ve Diem, 1987; akt. Kaymakçı ve Ata, 2012, s. 39):

Tablo 2.1.Sosyal Bilgiler Eğitiminde Geleneksel Kabul Edilen Üç Yaklaşım

YAKLAŞIMLAR	AMAÇ	YÖNTEM	İÇERİK
<i>Vatandaşlık Bilgisi Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler</i>	Vatandaşlık en iyi, doğru değerlerin öğretilmesiyle geliştirilir.	<i>Aktarım:</i> Kavram ve değerler kitap, sunu, soru- cevap ve problem çözüme etkinlikleriyle aktarılır.	İçerik bir otorite tarafından seçilir ve öğretmen tarafından yorumlanır.
<i>Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler</i>	Vatandaşlık en iyi sosyal bilimlerle ilgili kavram, süreç ve sorunların öğretilmesiyle gerçekleştirilir.	<i>Buluş Yoluyla Öğrenme:</i> Her sosyal bilim dalının kendine özgü bilgi toplama ve değerlendirme yolu vardır. Öğrenciler bu yöntemi bulmalı ve uygulamalıdır.	İçerik hem ayrı ayrı hem de sosyal bilim disiplinlerinin bir bütün halinde yapı, kavram, problem ve süreçlerinden oluşur.
<i>Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler</i>	Vatandaşlık en iyi vatandaşın karar verme ve sorun çözme sürecinde ihtiyaç duyduğu bilgilerin araştırılması yoluyla öğretilir	<i>Yansıtıcı İnceleme:</i> Karar verme, kanıtlamaya dayalı tartışma ve sorunların çözümünü amaçlayan yoluyla yansıtıcı inceleme yoluyla geliştirilir.	İçerik, öğrencilerin kendileri tarafından seçilen bireysel ve toplumsal problemlere teme olan değerlerin analizini içerir.

Bu üç gelenek incelendiğinde yaklaşımlardan klasik ve en eski olanı “*Vatandaşlık Bilgisi Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler*” kültürel mirası öğrencilere yani gençlere aktarmak amaçlanmaktadır. İkinci yaklaşım “*Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler*” öğrencilere değer, bilgi ve becerileri kazandırmayı amaçlamaktadır. Üçüncü ve son yaklaşım ise “*Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler*” öğrencilerin karar verme becerilerini kullanarak sosyal problemleri analiz becerilerini geliştirerek tanımlatmak ve bu süreçte bilimsel araştırma yöntemlerini sürece entegre etmeleri amaçlanmaktadır (Kaymakçı ve Ata, 2012, s. 39; Keskin, 2019b, s. 3). Görüldüğü üzere sınıflamalara bakıldığında tığımızda ilk yaklaşımın direk öğretmen tarafından kavram ve olguların öğrenciye aktarıldığı, ikinci yaklaşımda öğrenciler sürecin içerisinde yer verilerek sosyal bilimlerin düşünme stilini öğrenmekte olduğu ve son yaklaşımda ise öğrencinin daha önce öğrendiklerini araştırarak problemleri analiz edip bilimsel bir süreçte bugün ve yarına yansıtılabildiği görülmektedir.

2.3. Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi

Dünyada ve Türkiye’de geçmişten günümüze uygulanan Sosyal Bilgiler dersinin tarihsel süreci çok fazla ayrıntıya girilmeden genel bir anlatıya yer verilerek bu başlık altında incelenmiştir.

2.3.1. Dünyada Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimi

İnsanlık tarihi kadar eski olan Sosyal Bilgiler toplumların geçmişten günümüze kadar kural, norm ve kültür gibi pek çok kavramı insanlığa aktarmıştır (Sönmez, 2010, s. 7). Sosyal Bilgiler kapsamındaki konular Roma ve Antik Yunan dönemlerinde ilkçağlardan beri okutulmuştur. Thukydides, Herodotos, Aristo, Eflatun gibi bilim insanları ilkçağlarda dersler vermiştir. Çin’de Sima Qian; İslam dünyasında Taberî, Gazalî, İbn Kemal vb. kişiler Sosyal Bilgiler konularına yer vererek derslerini işlemişlerdir. Ancak 19. yüzyılda Amerikan liderleri, kültürleri bağdaştırmak, birlikte yaşama bilinci geliştirmek ve Amerikan toplumunu yeniden oluşturmak amacıyla 1892 yılında “*Amerikan Ulusal Eğitim Konseyi*”ni toplamışlardır. Anglosakson kültürünü temelinde barındıran bu konsey milli toplum anlayışını oluşturmak amacıyla bir program hazırlamıştır. Bu dersin içeriğinde ise insan hakları, Anglosakson, Amerika tarihi ve coğrafyası, günlük ve sosyal hayatta karşılaşılan sorunlar ve bunların çözüm yollarıyla anayasaya bağlılık gibi birçok konuya yer vermiştir (Bilgili, 2019, s. 25-26). 1910 yılında “*Amerikan Eğitim Derneği*” ülkedeki eğitime yeni bir yöntem getirmek amacıyla komiteler düzenlemiştir. 1913’te bu komiteler “*Orta Öğretimi Yeniden Düzenleme Komitesi*” adını almıştır. İlk ortaya çıkıp Sosyal Bilgiler olarak adlandırılması ABD’de 1913 yılında olmuştur. Ders olarak ise 1916 yılında ABD’de okul programlarında okutulmaya başlanmıştır (Evans, 2004, s. 21-22; Sönmez, 2010, s. 8). İlk kez “*Amerikan Ulusal Eğitim Konseyi*” tarafından oluşturulan program yeniden yapılandırabilmek amacıyla 1916 yılında resmen “*Sosyal Bilgiler*” adı altında bir ders olarak kabul edilmiştir (Dunn, 1916, s. 5). İlk kez 1916 yılında kabul edilen Sosyal Bilgiler günümüze kadar süre gelmiştir.

2.3.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler eğitiminin gelişimi

Türkiye’de Sosyal Bilgiler dersi, ilk kez 1968 yılında müstakil bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Ancak bu dersin tarihi daha eskilere, Cumhuriyetin ilk yıllarına hatta Osmanlı’ya kadar uzanmaktadır. Bu ders Sosyal Bilgiler adını tam manasıyla 1968 yılında almıştır (Açıkalin, 2018, s. 13). Keskin (2019b, s. 6) tarafından Türkiye’de Sosyal Bilgilerin gelişimiyle ilgili yapılan sınıflandırmada dokuz dönem belirlenmiştir. Bu sınıflama aşağıda yer alan Tablo 2.2’de gösterilmiştir:

Tablo 2.2. Sosyal Bilgilerin Türkiye’de gelişme dönemi ve kapsadığı yıllar

Gelişme Dönemi	Kapsadığı Yıllar
II. Meşrutiyet Dönemi	1908-1918
Kurtuluş Savaşı Yılları	1919-1922
Atatürk Dönemi	1923-1938
Milli Şef Dönemi	1938-1953
Demokrat Parti Dönemi	1950-1960
Kaotik Dönem	1960-1980
Askeri Müdahale Dönemi	1980-1990
Değişim Dönemi	1990-2000
Küreselleşme Dönemi	2000’li yıllar

Daha eskiye gittiğimiz zaman kızlar için ilk kez 1859 yılında kız rüştiye mektebi açılmış ve bu mektepte “*Muhtasar Tarih ve Coğrafya*” dersleri okutulmuştur. 1869 yılında “*Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*” yayınlanmış ve buna göre sıbyan mektebi denilen okullarda “*Muhtasar Tarih-i Osmani ve Muhtasar Coğrafya*” dersi okutulmuştur. Sultan II. Abdulhamit döneminde ibtidai okullarının programlarında tarih ve coğrafya dersleri okutulmuştur (Bilgili, 2019, s. 27). İttihat ve Terakki iktidarının yönetiminde olduğu 1908- 1918 yılları arasını kapsayan dönemde “*Tedrisat-ı İbtidaiyye Kanun-ı Muvakkatı (Geçici İlköğretim Kanunu)*” en önemli kanunlar arasında olup Cumhuriyet Dönemi’nde de bu kanunun birçok maddesi yürürlükte kalmıştır. Bu kanunla rüştiye ve ibtidailerin birleştirilmesiyle öğrenim süresi altı yıl olmuştur. Vatansever ve milliyetçi bireyler yetiştirmek amacıyla medeni bilgiler, tarih, coğrafya iktisat ve ahlak dersleri okutulmuştur. 1926 yılında yurt bilgisi coğrafya ve tarih derslerine yer verilmiştir. 1926 yılında yapılan program zaman zaman farklı değişikliklere uğramıştır. 1962 programında disiplinler arası bir yaklaşım benimsenerek “*Toplum ve Ülke İncelemeleri*” adı altında birleştirilmiştir. İlkokul 4 ve 5. sınıflarda Sosyal Bilgiler dersi adı altında 1968 yılında bütünleştirilmiştir. 1975 yılında ortaokul programlarında Sosyal Bilgiler okutulmaya başlanmış ve bu program ise 1985 yılında kaldırılarak yerine “*Milli Tarih ve Milli Coğrafya*” dersleri okutulmaya başlanmıştır. 1997 yılında kesintisiz ve zorunlu sekiz yıllık ilköğretim uygulamasına geçilerek bu dersler kaldırılmış ve 1998 yılında “*4, 5, 6 ve 7. sınıflarda Sosyal Bilgiler ve 8. sınıfta ise T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük*” dersi okutulmaya başlanmıştır. Yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ilk kez 2005 yılında tasarlanmış ve 2015 yılına kadar uygulanmıştır. 2015 yılında taslak olarak yeniden hazırlanan 2016 yılında ise yaşanan darbe girişimiyle rafa kalkmış. 2017 programı revize edilerek 2018 yılında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulanmıştır (Açıklan, 2017, s. 20-22; Aslan, 2016, s. 19-32; Erdoğan, 2022, s. 275; Kalaycı ve Baysal, 2020, s. 108; Keskin,

2019b, s. 7-34). Son olarak ise Cumhuriyetin 100. yılıyla beraber “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” vizyonu doğrultusunda geliştirilen 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı uygulanmaya başlanmıştır. Görüldüğü üzere geçmişten günümüze Sosyal Bilgiler dersi farklı değişikliklere uğrayarak gelmiştir.

2.4. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları, tarih, coğrafya, vatandaşlık, sosyoloji, antropoloji, sanat gibi birçok disiplinin bir arada işlendiği disiplinler arası bir müfredatı sunmaktadır. Tüm programlarda öğrencilerin demokratik vatandaşlık bilincine sahip olmalarını temele alan, milli, manevi, ahlaki ve evrensel değerlerin kazandırılması hedeflenmektedir. Programlar, 21. yüzyıl becerilerine sahip bireyler yetiştirmeyi, analitik düşünme, eleştirel bakış açısını geliştirmeyi, çevre bilinci, doğa sevgisi, sürdürülebilirlik anlayışının geliştirilmesini ve toplumsal olayları bilinçli bir şekilde yorumlama becerilerini artırmayı amaçlamaktadır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları Türkiye’de farklı dönemlerde uygulanmış ve uygulanmakta olan müfredatları ifade etmektedir. Sosyal Bilgiler dersi, okullarda ilk ve orta öğretim düzeyinde verilen ve öğrencilere tarih, sosyoloji, sanat, coğrafya, ekonomi, vatandaşlık, kültürel ve toplumsal bilinç kazanmalarını sağlayan disiplinler arası bir ders alanıdır.

Dünyada ve ülkemizde eğitim öğretim sürecinde yaşanan bazı değişim ve yenilikler yaşanan toplumsal, teknolojik, bilimsel, milli hedefler, küresel trendler, felsefi, siyasi iktidarlar, politik gelişmeler öğretim programlarında değişikliklere yol açabilir (Şimşir ve Baydur, 2023c, s. 91). Değişen programlar eğitim politikaları ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenerek kendini yenilemiştir. Türkiye’de farklı dönemlerde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları uygulanmıştır. Uygulanan bazı programlar şu şekildedir:

2.4.1. 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

TTKB’nin 02.04.1998 tarih ve 62 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2487 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayımlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ilköğretim bütünlüğünü esas alarak hazırlanmış olup ilköğretim 4-7. sınıfları kapsamaktadır (MEB, 1998, s. 531). Bu programda tarih konularının kapsamının daraltıldığı, coğrafya konularının da öncesine göre değişime uğradığı ve “*Türk-İslam Sentezi*” benimsenerek yapılandırıldığı gözlenmektedir (Keskin, 2019b, s. 23). 1998 tarihinde uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Sosyal Bilgiler öğretiminde yenileştirmeyi ve modernizasyonu hedeflemiştir. Özellikle coğrafya ve tarih alanında ağırlıklı bir müfredat ortaya koymuştur. Programda öğrencilerin milli kimliklerini güçlendirme, coğrafi bilgi, tarihsel süreçlerini ve kültürünü

anlama becerilerini geliştirme hedeflenmiştir. Disiplin temelli bir anlayışla öğretim yapılmıştır ancak bu program disiplinler arası öğretim anlayışının da başlangıcı kabul edilebilir.

2.4.2. 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Özellikle ABD’de ve gelişmiş ülkelerde kullanılan yapılandırmacı yaklaşımı temele alan ve bilimsel bir anlayışla hazırlanan TTKB’nin 12.07.2004 tarih ve 118 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2563 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayınlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 2005-2006 yıllarında uygulanmaya başlanmıştır (MEB, 2004, s. 709). 2005 programı öğrenme alanı, kazanım, değer, değer öğretim yaklaşımları, beceri, kavram, ilişkilendirme, ara disiplinler ve etkinlik gibi yeni birbirinden bağımsız olmayan aralarında bir geçiş ve bağlantı bulunan öğelerden oluşmaktadır (Büyükboyacı, 2023, s. 65; Doğan ve Sezer, s. 509; Yılmaz, 2011, s. 10). Programda “*Birey ve Toplum*”, “*Kültür ve Miras*”, “*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*”, “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*”, “*Zaman, Süreklilik ve Değişim*”, “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*”, “*Gruplar, Kurumlar ve Sosyal Örgütler*”, “*Güç, Yönetim ve Toplum*”, “*Küresel Bağlantılar*” olmak üzere dokuz öğrenme alanı yer almaktadır (MEB, 2005, s. 10-11). Ayrıca bu programda her sınıf düzeyinde ve her öğrenme alanı için doğrudan verilebilecek değer, beceri ve kavramlar belirlenmiştir. 2005 öğretim programında toplamda on beş beceriye ve yirmi değere yer verilmiş ve öğrenciye de doğrudan kazandırılması hedeflenmiştir (MEB, 2005). Değer yargılarını sonraki nesillere aktarmak 2005 programının belki de en önemli amacıdır. 2005 tarihinde uygulamaya konulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, yapılandırmacı yaklaşım temelinde geliştirilen bir öğretim programıdır. 2005 eğitim müfredatı, eleştirel düşünme becerisinin geliştirilmesini, öğrenciyi merkeze alan bir yaklaşımı benimsemiş ve öğrenme sürecine ise öğrencinin aktif bir şekilde katılımını sağlamayı hedeflemiştir. Ayrıca dersler coğrafya ve tarih gibi geleneksel disiplinlerin yanı sıra insan hakları, vatandaşlık bilinci, demokratik değerler gibi kavramlarla da genişletilmiştir. Ayrıca programda çok kültürlü eğitime geçiş amaçlanmış ve toplum kavramı çoğunlukla kullanılmıştır.

2.4.3. 2015 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı taslağı

2015 yılında hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, 4 ila 7. sınıf düzeylerine yönelik bir çerçeve program niteliğinde yapılandırılmıştır. Programda 2005 yılı öğretim programıyla önemli benzerlikler bulunmakla birlikte, sadeleştirilmiş yapısı ve bazı öğrenme alanlarında yapılan kavramsal değişikliklerle farklılık göstermektedir. Öğrenme alanlarının sayısı yediye indirilmiş ve isimlendirmelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu alanlar; “*Birey ve Toplum*”, “*Etkin Vatandaşlık*”, “*İnsan ve Mekân*”, “*Ekonomi ve Sürdürülebilirlik*”,

“Kültürel Miras”, “Küresel Bağlantılar”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” şeklinde sıralanmıştır (MEB, 2015, s. 10). Her bir öğrenme alanında yer verilen değer, beceri ve kavramların, kazanımlarla ilişkilendirilerek öğrencilere aktarılması amaçlanmıştır.

Ancak 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi nedeniyle, bu taslak program uygulamaya konulamamıştır. Dolayısıyla öğretmen görüşlerine dayalı değerlendirmelere dair yeterli veri elde edilememiştir. Literatür taraması yapıldığında, öğretmen görüşlerine odaklanan çalışmaların daha çok 2005 programı bağlamında yoğunlaştığı görülmektedir (Semenderoğlu ve Gülersoy, 2005, s. 147; Aykaç, 2007, s. 49; Gömleksiz ve Bulut, 2006, s. 399; Doğanay, 2008, s. 80; Yapıcı ve Demirdelen, 2007, s. 210; Yıldız ve Kılıç, 2018, s. 2119; Dinç ve Doğan, 2010, s. 36; Gömleksiz ve Curo, 2011, s. 157; Bahar, Özkaya ve Birol, 2011, s. 20; Akpınar ve Aydemir, 2012, s. 46; Şimşek, 2017, s. 148). Bu çalışmaların öğretmen görüşlerine dayalı değerlendirmelerde yeterli veri sunamaması, bilimsel araştırma yöntemlerinde veri eksikliği sorununu ortaya koymaktadır (Ekiz, 2020, s. 45-47; Kaya, Çolak ve Yılmaz, 2013, s. 102-104). Ayrıca, öğretmenlerin deneyim ve algılarının sistematik olarak değerlendirilmesinin önemine vurgu yapan literatürde, bu tür nitel verilerin doğru analiz edilmesi gerekliliği belirtilmektedir (Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 58-60).

Bilimsel araştırmalarda öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi, bilgi üretim sürecinin temelini oluşturur ve bu süreçte bilim insanının etik ve metodolojik tutarlılığı büyük önem taşır (Tutar, 2014, s. 123-125; Unat, 2017, s. 135). Bilimsel yaklaşımın temeli olarak sistematik gözlem ve deney vurgulanırken eğitim programlarının etkililiğinin değerlendirilmesinde öğretmen geri bildirimlerinin güvenilirliği ön plandadır (Şengöz, 2020, s. 121).

Bu bağlamda, öğretmen görüşlerine dayalı araştırmaların gelişimi, aynı zamanda bilim insanlarının sorumluluk alanı içinde yer almakta, disiplinler arası bilgi üretiminin önemli bir parçası olmaktadır (Özdemir, 2022, s. 54; Saygılı, 2019, s. 220). İslam bilim tarihindeki idealist bilim insanlarının etik ve metodolojik yaklaşımları da modern bilimsel araştırmaların dayanaklarını oluşturmaktadır (İbn Rüşd, 1992, s. 35; Taştan, 2001, s. 92; Adıgüzel, 2020, s. 59).

Öğretmen görüşlerine dayalı veri toplama ve analiz süreçlerinin eksikliği, programların uygulama öncesi değerlendirilmesini zorlaştırmakta; bu durum, bilimsel araştırma etiği ve yöntemlerinin doğru uygulanmasının gerekliliğini göstermektedir (Tekin, 2024, s. 10; Maden, 2022, s. 76; Türkan, 2024, s. 13). 2015 taslak programı, içeriğin yeniden düzenlenmesi ve

kavramsal çerçevenin sadeleştirilmesi açısından önemli bir girişimdir. Ancak programın uygulamaya geçirilememiş olması, alana dair değerlendirme ve geribildirim sürecini sekteye uğratmıştır. Bu durum, öğretim programlarının sadece akademik içeriklerle değil, aynı zamanda toplumsal ve politik dinamiklerle de şekillendiğini göstermektedir.

2.4.4. 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı taslağı

11 Temmuz 2017 tarih ve 75 sayılı TTK kararı ile 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kabul edilmiş ve Tebliğler Dergisi'nde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (MEB, 2017a). Program, 2017-2018 öğretim yılında 4 ve 5. sınıflarda, 2018-2019 öğretim yılında ise tüm 4 ila 7. sınıflarda uygulanmaya başlanmıştır. Öğrenme alanları yine yedi başlıkta toplanmıştır: “*Birey ve Toplum*”, “*Kültür ve Miras*”, “*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*”, “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*”, “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*”, “*Etkin Vatandaşlık*”, “*Küresel Bağlantılar*” (MEB, 2017b, s. 14). Programda ayrıca yirmi altı beceri ve on sekiz değere yer verilerek öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişimlerinin desteklenmesi hedeflenmiştir.

2017 taslak müfredatı, 13 Ocak 2017 tarihinde dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz tarafından kamuoyuna sunulmuş, 10 Şubat 2017 tarihine kadar yirmi yedi gün süreyle mufredat.meb.gov.tr adresi üzerinden kamuoyunun görüşlerine açık tutulmuştur. Bu süreçte internet yoluyla yüz yetmiş beş bin üç yüz kırk iki, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı e-posta adresi yoluyla ise sekiz bin sekiz yüz elli görüş toplanmıştır. Gelen bu görüşler, akademisyen ve öğretmenlerden oluşan üç yüz altmış kişilik bir çalışma grubunca düzenlenen çalıştayda değerlendirilmiş ve nihayetinde 2 Mayıs 2017 tarihinde makam onayı alınarak program resmiyet kazanmıştır (TTKB, 2017).

Literatürde 2017 programına ilişkin çeşitli karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır. Gürel (2017), 2004 ve 2015 programlarıyla kıyasladığında 2017 taslağının önceki programlara göre büyük yenilikler içermediğini belirtmiştir. Tay (2017) de 2005 ve 2017 programlarını hedef, kazanım, içerik, değerler ve öğretim süreçleri bakımından karşılaştırmıştır. Çoban ve Akşit (2018), 2017 programının esasen 2005 programının güncellenmiş bir versiyonu olduğunu savunurken, Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2018) ise ders saatlerinin yetersizliği ve içerik yoğunluğu gibi sorunlara dikkat çekmiştir.

Programın uygulama sürecine dair öğretmen görüşleri de önem arz etmektedir. Taş ve Kıroğlu (2017), öğretmenlerin programın hedeflerini açık bulduklarını ve Milli, manevi,

evrensel değerlerin kazandırılmasına yönelik olumlu görüş bildirdiklerini aktarmıştır. Ayrıca 2018 yılında güncellenerek uygulamaya konulan öğretim programı ile ilgili de çeşitli akademik çalışmalar yapılmıştır. Sözen ve Ada (2018), 2005 ve 2018 programlarını içerik açısından karşılaştırmış ve 2018 programının daha sade olduğunu belirtmiştir. Yalçın ve Akhan (2019), programın vatandaşlık aktarımı, sosyal bilimler ve yansıtıcı araştırma yaklaşımlarını daha belirgin şekilde içerdiğini saptamıştır. Öte yandan Karadeniz (2018), beşeri ve ekonomik coğrafya konularına ağırlık verildiğini; Demir ve Haçat (2018) ise bazı sosyal bilim disiplinlerinin ihmal edildiğini belirtmiştir. Şen (2019), vatandaşlık eğitiminin geleneksel özelliklerinin ön plana çıktığını ifade ederken, Filiz ve Baysal (2019) Revize Edilmiş Bloom Taksonomisi'ne göre analizlerinde alt düzey bilişsel kazanımlara ağırlık verildiğini ortaya koymuştur. Çiftçi ve Akça (2019) ise coğrafi kazanımların analiz ve sorgulamaya daha fazla imkân tanır biçimde yapılandırıldığını belirtmiştir.

2017 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın geliştirilme süreci, kamuoyu görüşlerinin alınması ve uzman görüşleri doğrultusunda düzenlemelerin yapılması bakımından katılımcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bununla birlikte, programın içeriğinde büyük yapısal değişikliklerden ziyade, mevcut programların sadeleştirilmiş ve güncellenmiş biçimleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle değer eğitimi ve beceri temelli öğrenme gibi unsurların vurgulanması, çağdaş öğretim yaklaşımlarına paralel bir gelişimdir. Ancak öğretmen görüşleri ve alan araştırmaları, uygulama sürecinde bazı yapısal sorunların devam ettiğini göstermektedir. Bu durum, öğretim programlarının yalnızca tasarım aşamasında değil, uygulama süreçlerinde de sürekli gözden geçirilmesini gerekli kılmaktadır.

2.4.5. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

TTKB'nin 19.01.2018 tarih ve 12 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2726 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan ilkökul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5 ila 7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 2018-2019 eğitim öğretim yılında tüm (4, 5, 6 ve 7.) sınıflarda kullanılmaya başlanmıştır (MEB, 2018b, s. 1761). 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrenme alanları "*Birey ve Toplum*", "*Kültür ve Miras*", "*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*", "*Bilim, Teknoloji ve Toplum*", "*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*", "*Etkin Vatandaşlık; Küresel Bağlantılar*" olmak üzere toplam yedi tanedir (MEB, 2018a, s. 11-12). Programda beceri, değer ve Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ) doğrultusunda belirlenen yetkinliklerin sarmal bir yaklaşım ile kazanımlarla bütünleşik bir şekilde öğrenciye kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca öğrencilerin bireysel gelişim süreçlerini, öz

farkındalıklarını, öz disiplin sağlayabilmelerini, ahlaki bütünlüklerini, hak ve sorumluluklarını kullanabilen, aktif, üretken, milli ve manevi değerlerini bilerek ön plana alan ve bunları hayat tarzı haline getirebilen bireyler yetiştirmek amaçları arasındadır. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda TYÇ ile uyumlu sekiz yetkinlik, on sekiz özel amaç, yirmi yedi beceri ve on sekiz değer yer almaktadır (MEB, 2018a). 2005 Öğretim Programı'nda yer alan “hoşgörü, misafirperverlik, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme” değerleri 2018 programında yer almamış, diğer değerler aynen devam etmiştir. Ayrıca “Eşitlik ve Tasarruf” değeri 2018 programında eklenmiş ve böylelikle toplamda değer sayısı yine on sekiz olmuştur. Programda öğretim programlarının perspektifinin içerisinde değerlerimiz başlığı altında “adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik” olmak üzere toplamda on kök değere yer verilmiştir (MEB, 2018a, s. 4). 2018 tarihinde yenilenen öğretim programında özellikle milli, manevi ve evrensel değerler bir arada verilerek ön plana çıkarılmış ve eğitim sisteminde bir dizi reformun parçası olarak geliştirilmiştir. 2018 programına teknolojiyi etkin kullanma, 21. yüzyıl becerileri, girişimcilik ve inovasyon gibi modern eğitsel yaklaşımlar entegre edilmiştir. Bu programda öğrencilerin aktif öğrenme süreçlerine katılımı, milli, manevi ve evrensel değerlerin bütüncül ve sarmal bir şekilde verilerek değer, beceri ve yetkinliklerin kazandırılması amaçlanmıştır. Ayrıca öğrencilere teknolojinin etkin kullanımı, dijital okuryazarlık, yaratıcı düşünme, problem çözme, eleştirel düşünme, girişimcilik, medya okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık gibi becerilerinin de kazandırılmasına vurgu yapılmıştır.

2.4.6. 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

TTKB'nin 19.01.2018 tarih ve 12 sayılı kararıyla kabul edilen ve 2726 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanan ilkököl (4. sınıf), ortaoköl ve imam hatip ortaoköl (5 ila 7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nı 26.04.2023 tarih ve 15 sayılı kararı ile 2023-2024 eğitim öğretim yılında tüm sınıf düzeylerinde değışiklik yapılmasına dair alınan karar 2787 sayılı Tebliğler Dergisi'nde yayınlanmıştır (MEB, 2023a, s. 1196). 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrencilerin insan hakları, kültürel çeşitlilik, demokratik değerler gibi önemli bileşenler ile bilgi ve beceri kazanmalarını hedeflemektedir. 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda birbiriyle ilişkili bir bütün olarak görülebilen bilgi, beceri ve değerleri düzenleyen öğrenme alanları “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık”, “Küresel Bağlantılar” olmak üzere toplam yedi tanedir (MEB, 2023b, s. 11-12). 2018 programında yer alan TYÇ ile uyumlu sekiz yetkinlik, on sekiz özel amaç, yirmi yedi beceri ve

on sekiz değere 2023 programında da aynen yer verilmiştir. Ölçme ve değerlendirme yaklaşımı başlığına hem 2018 hem de 2023 programında yer verilmiştir. 2018 Programında yer alan öğretim programlarının perspektifinin içerisinde değerlerimiz başlığı altındaki on tane kök değer aynı şekilde 2023 programında da yer almaktadır. 2023 programında öğrencilere iletişim, problem çözme, eleştirel düşünme, medya okuryazarlığı, dijital okuryazarlık gibi becerilerin kazandırılması da vurgulanmıştır. Ayrıca program üst düzeyde esnek bir şekilde kalıcı öğrenmeyi, aktif vatandaşlık bilgisi kazandırmayı, girişimci, kararlı, empati yapabilen, bilgiyi üretebilen vb. niteliklere sahip bireylerin yetişmesini sağlayan disiplinler arası sarmal bir şekilde öğrenme fırsatları sunmuştur.

2.4.7. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı

Ortaöğretim Genel Müdürlüğü 26.04.2024 tarih ve E-21658195-101.02-101123899 sayılı yazısıyla kurulda görüşülerek hazırlanan ve öğretim programlarının çerçevesini belirleyen “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Ortak Metni*”nin kabulü ve Temel Eğitim Genel Müdürlüğü’nün 17.05.2024 tarih ve E-43769797-101.01.01-102580449 sayılı yazısı üzerine kurulda Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın 2027-2028 eğitim öğretim yılında 4. sınıfta doğrudan ve 2024-2025 eğitim öğretim yılından itibaren 5. sınıftan başlayarak kademeli olarak 6 ve 7. sınıflarda dahil olmak üzere ortaokul ve imam hatip ortaokullarında ekli örneğine göre uygulanmasına, 2018 Programı’nın uygulamadan kademeli olarak kaldırılmasına karar verilmiş ve TTKB’nin 23.05.2024 tarih ve 20 sayılı kararıyla kabul edilerek 2799 sayılı Tebliğler Dergisi’nde yayınlanmıştır (MEB, 2024a, s. 1166-1169). 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında yapılandırılan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin güncel ve küresel gelişmelere uyum sağlayan, demokratik, değerlere dayalı aktif birer vatandaş olarak yetiştirilmesini hedeflemiştir. Öğrenme alanlarının isimleri bir önceki programa göre değişiklik göstermiş olmakla beraber 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrenme alanları “*Birlikte Yaşamak*”, “*Evimiz Dünya*”, “*Ortak Mirasımız*”, “*Yaşayan Demokrasimiz*”, “*Hayatımızdaki Ekonomi*”, “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” olmak üzere toplam altı tanedir (MEB, 2024b, s. 9-10). 2024 Programı’nda önceki programda kullanılan kazanım ifadesinin yerine öğrenme çıktısı kullanılmıştır. Günlük yaşamla ilişkilendirerek köprü kurması amaçlanarak programda “*Erdem-değer-eylem*” doğrultusunda “*Adalet, aile bütünlüğü, çalışkanlık, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, mahremiyet, merhamet, mütevizilik, özgürlük, sabır, sağlıklı yaşam, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik*” gibi milli, manevi ve evrensel değerlere yer verilmiş ve öğretim uygulamalarıyla içerik, yöntem ve materyallerle destekleyerek öğretim uygulamalarıyla

bütünleştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (MEB, 2024b, s. 4-6). Beceri temelli bir yapıya sahip olan 2024 Programı'nda “*Kavramsal beceriler, alan becerileri, sosyal ve duygusal öğrenme becerileri, okuryazarlık becerileri, beceriler arası ilişkiler*” olmak üzere beş başlıkta toplanmıştır. Ayrıca öğrencilere üst düzey düşünme, kanıta dayalı düşünme, tarihsel empati, kronolojik düşünme, değişim ve sürekliliği anlama, sosyal yaşam, benlik, sürdürülebilirlik, vatandaşlık, finansal, dijital okuryazarlık, eleştirel düşünme vb. becerilerin günlük yaşam ile ilişkilendirilerek anlaşılır ve bütüncül bir biçimde kazandırılması gerekliliğinin üzerinde durulmuştur (MEB, 2024b, s. 4-11). Cumhuriyetin 100. yılıyla beraber “*Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*” vizyonu doğrultusunda geliştirilen 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, “*Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler ve Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler*” yaklaşımları temelinde tarih, coğrafya, antropoloji, hukuk, sosyoloji, siyaset, arkeoloji, hukuk (MEB, 2024b, s. 4) gibi sosyal bilim alan bilgilerinin bir arada verildiği disiplinler arası yapısıyla milli, manevi ve evrensel değerleri harmanlayıp öğrencilerin Türkiye'nin gelecekteki stratejik hedeflerine uygun bilgi ve becerilerle bütünleşik bir şekilde donatılmasını amaçlamıştır. 2024 Programı'nda özellikle milli tarih, bilim ve teknolojiye yönelik bir perspektif yer almaktadır. Müslüman bilim insanları ve Türkiye'nin bilimsel katkıları üzerine yoğunlaşmış bir içerik ile dijital ve teknoloji okuryazarlığının artırılması ve öğrencilere küresel bir bakış açısı kazandırmayı ve onları girişimci bir ruhla yetiştirmeyi hedeflemektedir.

2.5. Bilim, Bilim İnsanı ve Özellikleri

Bilim, Latince “*scientia*” ve Yunanca “*episteme*” köklerinden türeyen ve “*bilmek*” anlamına gelen; sistemli, akla ve mantığa dayalı olarak doğrulanabilir bilgi üretim sürecidir. Bilim; insanı, toplumu ve evreni araştırma konusu olarak ele alır; deney, gözlem ve akla dayalı doğru düşünme biçimiyle, doğru karar alma ve kanıta dayalı bir süreçtir. Bu sürecin sonunda, dirik (canlı ve güncel) bilgiler elde edilir (Ekiz, 2020, s. 6–7; Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 29–31). Bilim, insanlığın daha iyi yaşam koşullarına ulaşmasını sağlayacak biçimde olguları ve gerçekleri ortaya koymayı amaçlar. Bu doğrultuda sistemli düşünmeyi gerektiren bilim, varlığın gerçekliğini ve amacını araştırırken sürekli değişen ve gelişen doğası gereği eski yasaların yerine yenilerini koyar (Şengöz, 2020, s. 122).

Bilimin tarihsel gelişim süreci, bireylerin yalnızca bilgiye ulaşma çabasını değil, aynı zamanda bu bilgiyle dünyayı dönüştürme çabasını da içerir. Bu süreçte, bilim tarihine damga vuran birçok isim genç bilim insanlarına örnek olmuştur. Örneğin; Fuat Sezgin, İslam bilim tarihi alanında yaptığı çalışmalarla günümüz araştırmacılarına rehberlik etmiş bir bilim

insanıdır. Sezgin'in kararlılığı, sabrı ve bilimsel mirasa olan bağlılığı, ideal bilim insanı profilini ortaya koymaktadır (Saygılı, 2019, s. 220).

Benzer şekilde, tarih boyunca Müslüman bilim insanları da deney, gözlem ve mantık temelinde bilgi üretmiş, bilimsel düşüncenin temellerini atmışlardır. el-Cezerî, İbn-i Sinâ, el-Birunî gibi isimler; yalnızca dönemlerinin ötesinde düşünmekle kalmamış, aynı zamanda disiplinler arası çalışmalara öncülük etmişlerdir (Özarlan, 2019, s. 295). Bu bilim insanları sayesinde, bilimsel üretim sürecinin birikimli ve evrensel olduğu açıkça görülmektedir. Bugün bilim insanı dediğimiz kişi, yalnızca deney ve gözlem yapan birey değil; aynı zamanda sorgulayan, olaylara eleştirel bakan, etik ilkelere bağlı kalan ve bilimsel üretimi kolektif bir çabanın ürünü olarak gören kişidir. Kaya ve arkadaşlarına (2013, s. 307) göre bilim insanı; matematiksel, sosyal ve fiziksel alanlar dahil olmak üzere bir veya birden fazla alanda ele aldığı olgu ve olayları sistematik bir şekilde inceleyerek ortaya koyar. Bu süreçte bilim insanının sahip olması gereken nitelikler arasında özgünlük, sabır, hoşgörü, öz denetim ve alçakgönüllülük de yer alır (Tutar, 2014, s. 151).

Demirel (2020, s. 208) ise bilim insanının, bilimsel bilgi üretimi sürecinde yalnızca teknik becerilerle değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ideolojik etkenlerle de etkileşim hâlinde olduğunu belirtir. Bilim insanı; bilimsel ihtilafları yönetebilmeli, farklı düşünceleri anlamaya açık olmalı ve bilimsel etik çerçevesinde hareket etmelidir. Bu yönüyle bilim insanı, bilginin sadece taşıyıcısı değil, aynı zamanda onun sosyal inşasında da aktif bir özne konumundadır. Günümüzde fen bilimleri ders kitaplarının bilim insanı temsili incelendiğinde, bilim insanlarının sadece laboratuvarında çalışan bireyler olarak değil; aynı zamanda iş birliğine açık, meraklı, çözüm odaklı kişiler olarak tasvir edildiği görülmektedir (Özdemir, 2022, s. 58). Bu da eğitimde bilim insanı imajının dönüşmekte olduğunu ve genç kuşaklara örnek olacak şekilde daha bütüncül bir bilim insanı profili çizildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, bilim insanı; olaylara nesnel ve şüpheli yaklaşan, etik değerlere bağlı kalan, disiplinler arası düşünebilen ve insanlığın ortak yararına katkı sunan bir bireydir. Tarih boyunca birçok idealist bilim insanı, genç kuşaklara rehberlik etmiş ve bu yönleriyle bilimsel geleneğin sürekliliğini sağlamıştır (Unat, 2017, s. 138). Genç bilim insanlarının bu tarihsel birikimi iyi analiz etmesi, bilimsel düşünme becerilerini geliştirerek gelecek kuşaklara aktarabilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır.

2.6. Literatür Araştırması

Sosyal Bilgiler, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ve Tarih ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetler ve bilim insanları şeklinde çeşitli çalışmalarda ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmalarda genellikle öğretmen ve öğrenci görüşleri, tarihi şahsiyetler ve bilim insanlarının biyografileri incelenmiştir. Buna karşın Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan ya da yer alması uygun bulunan Müslüman bilim insanlarını inceleyen herhangi bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu yönüyle yapılacak araştırma alanında yapılan ilk örnek olma özelliği göstermektedir. Bu eksiklikten hareketle planlanan araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ve programlarında bilime altın çağını yaşatan Müslüman bilim insanlarının yerini değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının öğrenme alanlarına ve tanındıkları alanlara göre incelenmiştir.

2.6.1. Yurt içinde yapılan akademik araştırmalar

Karaman (2024), tarihsel süreçte yaşanan yeniliklerin ve değişimlerin eğitim ortamlarına yansımalarının eğitim programlarının güncellenmesini zorunlu kıldığını belirtmiştir. Araştırmasında, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayınlanan 2018, 2023 ve 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarını doküman incelemesi yöntemiyle karşılaştırmalı olarak analiz etmiştir. İncelemede, programların biçimsel yapısı, içerik düzenlemeleri, eğitim durumu ve ölçme-değerlendirme unsurları detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bulgular, 2018 ve 2023 programlarının içindekiler bölümünde benzerlikler olduğunu, ancak 2024 programında programın temel felsefesinin ve uygulanmasına yönelik esasların açıkça ifade edildiğini göstermiştir. Ayrıca, 2024 programında eğitim durumu ile ilgili kapsamlı bilgilere yer verilmiş, ölçme ve değerlendirme ise öğrenme kanıtları başlığı altında alanlara özgü olarak düzenlenmiştir. Bu çalışma, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının gelişimini ve yeni programın özelliklerini ortaya koyarak politika yapıcılar ve program geliştiricilere rehberlik edecek niteliktedir.

Şahin ve Açıkalin (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Sosyal Bilgiler Ders kitaplarındaki biyografiler incelenmiş ve bu biyografilerde yer alan kadın şahsiyetlerin nasıl tanıtıldığı analiz edilmiştir. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında kullanılan MEB ve özel yayınlara ait 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tamamının doküman analizi yöntemiyle incelendiği araştırmada, kadın şahsiyetlere ait biyografilerin erkek şahsiyetlere kıyasla sayıca oldukça az olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, kadın biyografilerinde verilen bilgilerin sınırlı ve tanıtım açısından yetersiz olduğu, erkek biyografilerinde ise daha çeşitli meslek ve

toplumsal rollere yer verildiği tespit edilmiştir. Erkek şahsiyetlerin özellikle yönetici ve bilim insanı rollerinde ön planda olduğu ancak bu rollerin kadınlarda nadiren gösterildiği sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografilerin daha eşitlikçi bir yaklaşımla hazırlanması ve kadın şahsiyetlere daha fazla yer verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Gözeten ve arkadaşları (2024) tarafından yapılan araştırmada, 2022-2023 eğitim öğretim yılında kullanılan 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumu incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılarak, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ders kitapları analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda 4. sınıf ders kitabında on dokuz, 5. sınıf ders kitabında ise on olmak üzere toplam yirmi dokuz biyografiye yer verildiği tespit edilmiştir. Ancak biyografilerin dağılımında bazı ünitelerde çok, bazılarında ise hiç biyografi bulunmadığı görülmüştür. Ayrıca biyografisi verilen kişilerin çoğunluğunun erkek (yirmi yedi kişi), çok azının ise kadın (iki kişi) olduğu belirlenmiştir. Çalışmada, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografilerin eşit ve dengeli bir şekilde kullanılması ve özellikle kadın biyografilerine daha fazla yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Akay Şahin ve Açıkalin (2023) tarafından yapılan araştırma, 2021-2022 eğitim-öğretim yılında kullanılan ortaöğretim Tarih ve Sosyal Bilimler ders kitaplarında kadın şahsiyetlerin nasıl temsil edildiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında toplam on üç ders kitabı analiz edilmiştir. Bunların arasında 9, 10 ve 11. sınıf Tarih kitapları ile 12. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük kitabı zorunlu ders kitaplarını; Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi, Demokrasi ve İnsan Hakları, Yönetim Bilimi, Uluslararası İlişkiler, Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi, İslam Bilim Tarihi, Sanat Tarihi, Türk İslam Sanatı Tarihi ve Müze Eğitimi kitapları ise seçmeli Sosyal Bilimler ders kitaplarını oluşturmaktadır. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma bulgularına göre, ders kitaplarında yer verilen kadın şahsiyetlerin sayısı, erkek şahsiyetlerle karşılaştırıldığında oldukça azdır. Bu durum, tarihte, sanatta, bilimde ve siyasette önemli roller üstlenmiş pek çok kadın olmasına rağmen, ders kitaplarında bu isimlere yeterince yer verilmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca kadınlar genellikle bireysel başarılarından ziyade, bir erkek şahsiyetin yakını (eş, kız evlat, anne vb.) olarak tanıtılmakta ve toplumsal roller ile mesleki temsiller açısından da erkeklere kıyasla daha sınırlı bir biçimde

sunulmaktadır. Erkekler daha çeşitli ve bağımsız rollerde yer alırken, kadın temsillerinin kalıp yargılarla sınırlı kaldığı görülmektedir.

Bu bağlamda, ders kitaplarında kadınların yeterince temsil edilmemesi, öğrencilere sunulan tarih anlatısının eksik kalmasına neden olmakta; toplumsal cinsiyet eşitliği açısından da önemli bir sorun teşkil etmektedir. Araştırmacılar, elde edilen bulgular doğrultusunda, ilerleyen yıllarda hazırlanacak Tarih ve Sosyal Bilimler ders kitaplarında kadın şahsiyetlere daha fazla ve nitelikli biçimde yer verilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadırlar.

Doğan ve Tuna (2023) tarafından yürütülen çalışmada, 2022-2023 eğitim-öğretim yılında okutulan 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografi kullanım durumunu incelemektir. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman inceleme yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Türkiye genelinde kullanılan Sosyal Bilgiler ders kitapları, örneklemini ise Tarsus ilçesinde okutulan kitaplar oluşturmaktadır. Veriler, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ile öğrenci ders kitaplarında n elde edilmiştir ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir.

Araştırmanın temel bulguları, Sosyal Bilgiler öğretiminde ders kitaplarının temel kaynaklar arasında yer almasına rağmen, biyografi kullanımının sınırlı olduğunu ve bu durumun öğrencilerin dersi anlamlı ve ilgi çekici bulmalarını engelleyebileceğini göstermektedir. Ayrıca, öğretmenlerin, öğrencilerin ve velilerin Sosyal Bilgiler dersine yönelik tutumlarının genel olarak olumsuz olduğu; bunun ise sınıf içi uygulamalarda öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerin yetersiz düzeyde kullanılmasından kaynaklandığı vurgulanmıştır. Çalışmada, Sosyal Bilgiler öğretimini daha etkili ve canlı hâle getirebilmek için biyografiler, kavramlar, görsel materyaller ve edebî eserlerin öğretim sürecine dâhil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Çalık (2023) tarafından yürütülen eylem araştırmasının amacı, 5. sınıf düzeyinde kadın bilim insanlarının görünür kılındığı öğretim uygulamalarının, öğrencilerin bilim insanı algılarına toplumsal cinsiyet perspektifinden etkisini ortaya koymaktır. Samsun ili Terme ilçesindeki bir devlet okulunda yürütülen araştırmanın çalışma grubunu altmış yedi öğrenci oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak araştırmacı notları, katılımcı gözlemleri, odak grup görüşmeleri ve öğrenci ürünleri kullanılmış; veriler içerik ve betimsel analizle çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, kadın bilim insanlarına da en az erkek bilim insanları kadar yer verilen öğretim süreçlerinin, öğrencilerin bilim insanı algılarını daha eşitlikçi bir çerçevede

şekillendirdiği belirlenmiştir. Öğrencilerin kadın bilim insanlarını rol model olarak gördükleri, onların çalışmalarını takdir ettikleri ve bu figürlerin öğrencilerde sevgi, çalışkanlık, sabır, vatanseverlik ve kültürel duyarlılık gibi değerlere katkı sağladığı vurgulanmıştır. Bu bağlamda, öğretim sürecine toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir bakış açısının dahil edilmesinin gerekliliği ortaya konmuş; ders kitapları ve öğretim materyallerinde kadın bilim insanlarına daha fazla yer verilmesi önerilmiştir.

Öcal (2022) “*Sosyal Bilgiler ders kitaplarında zaman ve kronolojiyi algılama becerisi bağlamında tarihi şahsiyetlere yer verilme durumunun incelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Sosyal Bilgiler (5, 6 ve 7. sınıf) ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere yer verilme durumunu zaman ve kronoloji algılama becerisi bağlamında incelemiştir. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden doküman analiziyle tarama modelini kullanmıştır. Ders kitaplarındaki konu kazanımlarına zaman ve kronoloji becerisinin dağılımını uygun bulmuştur. 5. sınıf düzeyinde ise bu beceriye doğrudan yer verilmediğini görmüştür. Öğrenme alanlarında zaman ve kronolojiyi algılama becerisi kazandırılması bağlamında tarihi şahsiyetlerin konulara göre on dört verilmesinin yeri ve önemini ortaya koymuştur.

Kara (2022) “*Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının bilim tarihi açısından değerlendirilmesi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında nitel araştırma desenlerinde durum çalışması yöntemini kullanarak bilim tarihi bakımından bilim insanlarına Sosyal Bilgiler (4, 5, 6 ve 7. sınıf) ders kitaplarında nasıl yer verildiğini incelemiştir.

Avcu ve Çelik Çakar (2022) “*Sosyal Bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri*” adlı makalede Sosyal Bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rollerini incelemek amacıyla Sosyal Bilgiler öğretmen görüşleri belirlenmiştir. Öğretmen görüşlerine göre bu derste bilim insanlarına yazarlara ve tarihi şahsiyetlere öğretilmesinin vatanseverlik, adalet, estetik gibi kavramların öğretilmesinde etkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (Fenomonoloji) yöntemi kullanılarak devlet okullarında çalışan yedi erkek ve sekiz kadın olmak üzere toplam on beş Sosyal Bilgiler öğretmenin görüşleri incelenmiştir.

Dere ve Ülker (2022) “*Lise tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetler*” adlı makalede 2021-2022 eğitim öğretim yılı 9 ila 11. sınıf tarih ders kitaplarıyla 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetleri doküman incelemesi yöntemiyle inceleyerek değerlendirmişlerdir. Ayrıca çalışmada içerik analizi yöntemiyle de şahsiyetlerin

ünlendikleri alanlara göre ünitelere dağılımlarını incelemişlerdir. Tarihi şahsiyetleri bilim ve kültür insanları, tarihi şahsiyetler, liderler, dini şahsiyetler şeklinde kategorilendirmişlerdir. Kadın ve yabancı tarihi şahsiyetlere az vurgu yapıldığından lider, devlet adamlarına ise oldukça çok vurgu yapıldığından bahsetmişlerdir.

Kurt (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın amacı, 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan tarihi şahsiyetlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve ulaşılan bulguların ortaya konulmasıdır. Araştırmada, tarihi şahsiyetlerin kitap içeriklerinde ne sıklıkta yer aldığı, nasıl bir dağılım gösterdiği ve hangi öğrenme alanlarında sunulduğu analiz edilmiştir.

Araştırmanın veri kaynaklarını, söz konusu eğitim-öğretim yılında okutulan Tuna Yayınları'na ait 4. sınıf, Ata Yayınları ve MEB'e ait 5. sınıf, Anadol Yayınları ve MEB'e ait 6. sınıf, Ekoyay Yayınları ve MEB'e ait 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitapları oluşturmaktadır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi tekniği kullanılmış; elde edilen veriler ise betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, Sosyal Bilgiler ders kitaplarının sarmal bir yapı izlediği ve sınıf düzeyleri yükseldikçe tarihi şahsiyetlerin sayıca arttığı, içeriklerinin daha ayrıntılı hale geldiği gözlemlenmiştir.

- 4. sınıf düzeyinde tarihi şahsiyetlerin verilmesi, öğrencilerin kendini ve yakın çevresini tanımasına yönelik, basit ve sınırlı sayıda örnekle sunulmuştur.
- Sınıf düzeyinde tarihi şahsiyetlerin sayısı artmış, daha geniş çaplı ve sosyal içerikli temalarla ilişkilendirilmiştir.
- 7. sınıf düzeylerinde ise daha derinlemesine tarihsel içerikler verilerek, geçmişe yönelik daha yoğun bir anlatım sağlanmıştır.

Bu bulgular doğrultusunda, ders kitaplarında kullanılan içeriklerin öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak yapılandırıldığı ve tarihsel şahsiyetlerin kullanımında bilinçli bir ilerleme sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmacı, benzer bir çalışmanın farklı disiplinlerde (Tarih, Coğrafya, Türkçe vb.) kullanılan ders kitapları üzerinde de yapılabileceğini önermektedir.

Demir (2021) “*Değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetler*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında betimsel analize dayalı doküman incelemesi yapmıştır. Sosyal Bilgiler (4, 5, 6 ve 7. sınıf) ders kitaplarında yer alan tarihi şahsiyetler ve değerlerin ilişkisini incelemiştir. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan on sekiz adet değer in şahsiyetler aracılığıyla Sosyal Bilgiler ders kitaplarında nasıl aktarıldığı üzerinde durulmuştur. Bazı değerlerin aktarımında şahsiyetler aracılığıyla oldukça fazla bazı değerlerin aktarımında ise faydalanılmadığı ya da oldukça az rastlandığı tespit edilmiştir.

Karabulut (2021) “*İbn Haldûn’un Mukaddime adlı eserinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’ndaki kazanımlar açısından incelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında betimsel analiz yaparak 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda (5, 6 ve 7. sınıflar) yer alan kazanımları açısından “*İbn Haldûn’un Mukaddime*” eserine analiz yapılmıştır. “*İbn Haldûn’un Mukaddime*” eserinin hangi bölümünün içeriği hangi Sosyal Bilgiler kazanımı ile ilişkili olduğunu tespit ederek söz konusu eserin Sosyal Bilgiler dersinde kullanılmasını mümkün hale getirmeyi amaçlamıştır.

Semiz (2021) “*Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel araştırma ve bilim insanına yönelik metaforik algıları*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmen adayının bilim insanı ve bilimsel araştırma kavramlarına yönelik algılarını belirlemek amacıyla nitel araştırma desenlerinden olgubilim yöntemi kullanılarak Sosyal Bilgiler öğretmenliği bölümünde öğrenim gören yüz kırk beş kişi ile araştırma yapılmıştır. Öğretmen adaylarının farklı metaforlar oluşturdukları ve bilimin doğasına yönelik kavram yanılgılarının olduğu saptanmıştır.

Osmanoğlu ve Cantemür (2020) “*Sosyal Bilgiler ders kitaplarında şahsiyetler*” adlı makalede Sosyal Bilgiler (5, 6 ve 7. sınıflar) ders kitaplarında yer verilen şahsiyetlerin mesleklerini cinsiyetlerini ve Türk-İslam kökenli olup olmadıklarını belirlemek amacıyla doküman incelemesi yöntemiyle çalışma yapılmıştır.

Bektaş (2020) “*Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihî şahsiyetlerin ele alınışına ilişkin Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihi şahsiyetlerin ele alınışına ilişkin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim yöntemini kullanmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu ile içerik analizi yapmıştır. Çalışmada on üç Sosyal Bilgiler öğretmeni yer almıştır.

Ayaz (2020) “*Sosyal Bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında tarihi şahsiyetlerin Sosyal Bilgiler dersindeki rolüne ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesini amaçlamıştır. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim yöntemi kullanılan çalışmada yedi erkek ve sekiz kadın olmak üzere toplam on beş Sosyal Bilgiler öğretmenleri ile görüşme yapılmıştır. Katılımcılar şahsiyetlerin öğretilmesinde müfredatın en büyük engel olduğunu ve süre yetersizliğinden bahsetmişlerdir. Tarihi şahsiyetlerin hayatları hakkında hikayeleştirmeye yeterli yer verilmediği ve genel geçer bilgilere çok fazla yer verildiği saptanmıştır.

Akalın (2019b) tarafından yapılan çalışmada, ders kitaplarının eğitimdeki temel materyallerden biri olduğu vurgulanarak, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında kullanılan 4. sınıf ilkokul ile 5., 6. ve 7. sınıf ortaokul Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman Türk bilim insanlarının yer alış biçimleri incelenmiştir. Çalışmada, Türk milletinin milli, manevi ve kültürel değerlerinin temsilcisi olan bu bilim insanlarının, öğrencilerin özgüven kazanmaları ve milli bilincin gelişmesi için rol model olacak şekilde yaşam öyküleri ve kişilik özelliklerinin ne ölçüde tanıtıldığı doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları, ders kitaplarında bu bilim insanlarının yer almasının, öğrencilerin milli-manevi değerlere bağlılıklarını artırmada ve tarih bilincini geliştirmede önemli bir rol oynadığını göstermiştir.

Topcuoğlu (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetler tespit edilerek nitelik ve nicelik açısından incelenmiştir. Çalışmada, tarihi şahsiyetlerin ders kitaplarında çoğunlukla kısa ve öz bilgilerle yer aldığı, sınıf düzeyi ilerledikçe tarihi şahsiyetlerin sayısının arttığı ve 5. sınıf kitaplarında sosyal içerikli konulara ağırlık verilirken, 6 ve 7. sınıf kitaplarında tarihsel konuların daha fazla işlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum, öğrencilerin gelişim seviyelerine uygun olarak içeriklerin kademeli şekilde genişletildiğini göstermektedir.

Sibel Kayrakçı ve Hülya Çelik (2019) tarafından yapılan çalışmada, Sosyal Bilgiler dersinde “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanına ilişkin öğretmen görüşleri incelenmiştir. Ortaokullarda görev yapan yirmi dokuz Sosyal Bilgiler öğretmeniyle gerçekleştirilen görüşmeler betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonucunda, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanının Sosyal Bilgiler dersi açısından oldukça önemli olduğu belirlenmiştir. Bu alanın öğrencilere bilimin topluma faydası, araştırma hissi ve bilimsel merak uyandırma, eleştirel, yenilikçi ve yaratıcı düşünme gibi kazanımlar sağladığı ortaya konmuştur. Öğretmenlerin en çok anlatım, soru-cevap, sunuş, drama ve beyin

fırtınası yöntemlerini kullandıkları, ancak kavramların soyut ve zor oluşu, alana ayrılan sürenin yetersizliği ve teknolojik altyapı sorunlarının önemli güçlükler olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, öğrencilerin konuya ilgi duydukları ve bilim ile teknolojik gelişmelere meraklı oldukları görülmüştür. Ölçme ve değerlendirmede ise yazılı sınavlar, testler ve sözlü sorular en fazla kullanılan yöntemler arasında yer almıştır.

Çetindal (2019) “*Endülüs’te yetişen bilim adamları ve bilim dünyasına katkıları*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında araştırma ve inceleme tarzında Türkçe çeviri, Arapça ve İngilizce kaynaklardan yararlanarak Endülüs’te yetişen bazı bilim insanlarının hayatı ve bilime katkılarından bahsetmiştir.

Özarslan (2019) “*İslam düşüncesi ve Müslüman bilim insanları*” adlı makalede İslam düşüncesinden bahsederek Müslüman bilim insanlarının kimya, tarih, astronomi, fizik, felsefe, matematik, coğrafya, ilahiyat ve tıp alanlarında ünlü Müslüman bilim insanların yaptıkları çalışmalardan, eserlerinden ve bilime yaptıkları katkılardan bahsetmiştir.

Akalın (2019) “*2018-2019 eğitim öğretim yılında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 16 Müslüman Türk bilim insanlarının yeri*” adlı makalede doküman analizi yöntemi kullanarak Sosyal Bilgiler (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) ders kitaplarında Müslüman Türk bilim insanlarının karakterleri, hayatları, bilimsel çalışmaları anlatılarak bilim ve teknolojinin temellerini attıklarını ne kadar öğretilip öğretilmediğini ortaya koymaya çalışmıştır. Ders kitaplarında Müslüman Türk bilim insanlarına yeteri kadar yer verilmediğini tespit etmiştir.

A. E. Bektaş (2019) “*Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan biyografilerin incelenmesi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında nitel araştırma desenlerinden betimsel araştırma yöntemi kullanılmış ve doküman incelemesi yapılmıştır. 2018-2019 eğitim öğretim yılında kullanılan Sosyal Bilgiler (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) ders kitaplarında biyografiler incelenmiştir. Biyografilerde ise kişilerin eserleri ve başarılarına değinilerek genel hayat hikayelerine yer verildiği ve görsellerden faydalandığı tespit edilmiştir.

Karakuş ve Çoksever (2019) “*Değerler eğitiminde rol model olarak kadın kahramanlar*” adlı makalede doküman incelemesi yöntemiyle verileri incelemiş ve bulguların analizinde ise içerik analizi yönteminden yararlanmıştır. Türkçe ve Sosyal Bilgiler (5, 6 ve 7. sınıflar), T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (8. sınıf) ders kitaplarında yer verilen kadın kahramanların ortaokul öğrencilerine hangi değerlerle nasıl rol model olduğunu saptamayı amaçlanan çalışmada vatanseverlik, fedakârlık, kültürel mirasa sahip çıkma, çalışkanlık,

liderlik, sevgi, saygı gibi pek çok değer kazandırmada rol model olabilecekleri sonucuna ulaşıldığı tespit edilmiştir.

Faiz ve Karasu Avcı (2019) *“Tarihi kahramanların değerler eğitiminde rol model olarak kullanılmasına ilişkin ortaokul öğrencilerinin algıları”* adlı makalede betimsel analiz yöntemiyle Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan değerleri, 2017-2018 eğitim öğretim yılının bahar döneminde ders alan 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerin hangi tarihi şahsiyetle ilişkilendirdiklerini tespit edilmiştir.

Kayrakçı (2019) *“7. sınıf öğrencilerinin Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlere ilişkin değerlendirmeleri”* adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Denizli’de bulunan bir ortaokulda öğrenim gören Sosyal Bilgiler dersi başarısı 85 puan üzeri olan toplam otuz öğrenci ile çalışma yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmış ve elde edilen veriler betimsel analiz yapılmıştır. Bazı öğrencilerin bilim insanları hakkında doğru bilgiye sahip oldukları bazılarınansa yanlış bilgilere sahip oldukları tespit edilmiştir. Öğrenciler *“İbn-i Sinâ’nın”* bilime en çok katkı yaptığını düşündüklerini görüşlerinde dile getirmişlerdir.

Topcuoğlu (2019) *“Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetlerin araştırılması”* adlı yüksek lisans tezi çalışmasında doküman incelemesi yöntemiyle 2015-2016 ve 2018-2019 eğitim öğretim yılları arası Sosyal Bilgiler (5, 6 ve 7. sınıf) ders kitapları incelenmiş ve ders kitabında yer verilen tarihi şahsiyetler tespit edilmiştir. Tarihi şahsiyet sayısının sınıf seviyesi yükseldikçe arttığı görülmüştür.

Karagözoğlu (2018) *“Sosyal Bilgiler dersinde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında kadın kahramanların yaşam öykülerinin kullanılması”* adlı makalede doküman incelemesi yöntemi kullanmıştır. Çalışmada vatanseverlik değerinin kazandırılması amacıyla bizzat cephede savaşan *“Ayşe Hanım, Nazife Hanım, Şerife Hanım, Halide Edip Adıvar, Tayyar Rahmiye Hanım, Elif Bacı, Kılavuz Hatice Hanım, Gördesli Makbule Hanım, Nene Hatun, Halime Çavuş, Asker Saime Hanım, Fatma Seher Hanım ve Tarsuslu Kara Fatma Hanım”* kadınların kısaca yaşam öykülerine yer vermiştir.

Aytan, Çalıcı ve Erdem (2018) *“Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metin kahramanlarının rol model olma durumları üzerine bir araştırma”* adlı makalede Ez-De Yayınlarının 2017- 2018 eğitim öğretim yılında kullanılan 7. sınıf Türkçe kitabı doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. *“Kahraman Değerlendirme Ölçeği”* oluşturularak ilgili ders kitabında on dört adet öyküleyici metin bu ölçeğe göre incelenerek değerlendirilmiştir.

Metinlerden yedi tanesinde kahramanların öğrenciye rol model olma yeterliliği olduğu tespit edilmiştir.

Tokcan ve Kolyiğit (2017) “*Türk tarihinde yer alan önemli kadın şahsiyetler hakkında öğrenci bilgi düzeyleri*” adlı makalede betimsel tarama yöntemiyle ortaokul öğrencilerinin Türk tarihinde yer alan yirmi beş kadın şahsiyete ait bilgi düzeyleri ölçülmüştür. Niğde’de bulunan üç ortaokulda 2016-2017 eğitim öğretim yılının güz döneminde 199 adet 7. sınıf öğrencisi çalışma grubunu oluşturmuştur. SPSS on sekiz paket programından yararlanılarak veriler analiz edilmiştir. Öğrencilerin en çok tanıkları şahsiyetler Tansu Çiller, Sabiha Gökçen ve Halide Edip Adıvar olduğu, en az tanıdıklarının ise Filiz Dinçmen, Nurcan Taylan ve Rafet Angın olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir (2017) “*Ortaokul öğrencilerinin bilim insanı imajı hakkındaki görüşleri*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında ortaokul öğrencilerinin bilim insanı imajının nasıl olduğu hakkında görüşlerini almayı amaçlamıştır. Çalışmasında nitel araştırma deseni ve betimsel analiz kullanmıştır. Üç bölümden oluşan çalışmada ilk bölümde yapılandırılmış anket, ikinci bölümde DAST Testi ve son bölümde ise on beş sorudan oluşmuş yapılandırılmamış anket kullanmıştır. 2012-2015 yıllarında Konya’da sekiz ortaokul öğrencilerinden dört yüz kız, üç yüz yetmiş iki erkek öğrenciye çalışma uygulanmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin bilim insanlarını erkek, düz saçlı, orta yaşlı, gözlüklü deney yapan ve yalnızca çalışma yerinin iç mekân olduğunu gösteren resimler çizdiğini tespit etmiştir. Öğrenciler bilim insanı deyince ilk akıllarına gelen kişinin Edison olduğunu söylemiştir. Ayrıca bilim insanlarının fen konusunda çalışabileceklerini ve her konuda bilim insanı olunmayacağını yazmışlardır.

Harman ve Şeker (2017) “*Ortaokul öğrencilerinin zihnindeki bilim insanı*” adlı makalede toplam üç yüz elli beş ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerine “Bir Bilim İnsanı Çiz Testi” uygulanarak veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde kontrol listesi kullanılmıştır. Öğrencilerin çoğunluğu bilim insanını gözlüklü, erkek, mutlu, laboratuvar önlüğü giyinmiş ve bireysel çalışan insanları çizmişlerdir. Bilim insanının öğrencilerin zihninde basma kalıp şekillendiği tespit edilmiştir.

Özdeş (2014) “*Ortaokul öğrencilerinin bilim insanı algılarının belirlenmesi ve bu algılara neden olan faktörlerin analizi*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında sahip oldukları bilim insanı algılarını faktör analizi yaparak ortaokul (5, 6, 7 ve 8. sınıf) öğrencilerinin gelecek zamanda bilim insanı olup olmama isteklerini ne yönde etkileyeceğini belirlemiştir. Toplam üç

yüz yetmiş yedi kız ve üç yüz atmış dokuz erkek öğrenciden oluşan çalışma grubundan veriler “*Aklınıza Gelen Bilim İnsanlarının Adlarını Yazınız Testi, DAST, açık uçlu sorular ve yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla*” toplanmıştır. Öğrencilerin verdikleri cevaplar incelendiğinde basılı ve görsel medya vb. şeylerin öğrencilerin bilim insanı algılarını etkiledikleri tespit edilmiştir.

Kaymakcı ve Er (2013) “*Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı*” adlı makalede doküman incelemesi yöntemi kullanılarak Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler ders kitaplarında (4-7. sınıflar) biyografilerin kullanım durumları içerik analizi yöntemiyle tahlil edilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında biyografilerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

A. Öcal, Polat ve Arı (2012) “*Sosyal Bilgiler ve T.C. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitaplarındaki karakterlere ilişkin öğrenci görüşleri*” adlı makalede tarama yöntemiyle Sosyal Bilgiler (6 ve 7. sınıflar) ve T.C. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi (8. sınıf) öğrencilerinin görüşleri likert tipi ölçek geliştirilerek belirlenmiştir. Böylece en yüksek puanı alan yirmi bilim insanı belirlenmiştir. Çalışma grubunu Ankara Sincan’da bulunan bir ilköğretim okulunda toplam beş yüz on iki adet 8. sınıf öğrenciler oluşturmuştur. Öğrenciler birçok ders kitaplarındaki şahsiyetlerin öğrencilere rol model olabileceği, ders ve okul dışı öğrenmenin etkili olacağı düşünülmüştür. Öğrencilerin kendilerine örnek aldıkları karakterlerin ders kitaplarında yer verilme sıklıkları karşılaştırılmış ve uyumsuzluk olduğu tespit edilmiştir.

Deniz (2011) “*İlköğretim II. kademe Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere yaklaşım tarzı*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan tarihi şahsiyetlerin ders kitaplarında ne şekilde ele alındığını incelemiştir. Öğrencilerin tarihi şahsiyetler hakkında görüşlerini almak amacıyla iki farklı anket uygulamış ve ders kitaplarında yer verilen tarihi şahsiyetleri incelemiştir. Birçok öğrencinin tarihi şahsiyetleri karıştırdığı ya da hiç bilmediği, Sosyal Bilgiler dersinin içeriğinin yoğun olduğu ve süresinin yetersiz olduğundan kaynaklı öğretmenlerin çoğunlukla kitaba bağlı ders anlatımı sürdürdükleri görülmüştür. Böylece tarihi şahsiyetlere yeteri kadar yer verilmediğini tespit etmiştir.

Muşlu (2008) “*İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin bilimin doğasını sorgulama düzeylerinin tespiti ve çeşitli etkinliklerle geliştirilmesi*” adlı doktora tezi çalışmasında nitel araştırma deseni veri analizi yöntemi kullanılmıştır. Gaziantep’te bulunan bir ortaokulda otuz

iki öğrenciden oluşan 6. sınıf öğrencilerine 16 haftalık bir çalışma yapılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan “*Bilimin Doğası Ölçeği ve Bilimin Doğasını Değerlendirme Ölçeği*” öğrencilere uygulanarak bilimin doğasına ilişkin görüşleri alınmıştır. On beş ders saati boyunca sekiz farklı etkinlik yaptırılmıştır. Çağdaş bilim anlayışı hakkında öğrencilerden bazıları fikir sahibi oldukları bazıları ise fikir sahibi olmadıklarını belirtmiş ve yapılan etkinliklerin öğrencilerin tamamı üzerinde etkili olmadığı görülmüştür.

Altıngöller (2007) “*Niğde ilinin yetiştirdiği tarihi şahsiyetler*” adlı yüksek lisans tezi çalışmasında 1923-1980 yılları arasında Niğde’de yaşamış siyasetçi, bürokrat, eğitimci, şair, yazar, asker ve iş adamı gibi tarihi şahsiyetlerin özgeçmişleriyle insanlığa ve Türkiye’ye yaptıkları hizmetleri ele almıştır.

Şengül (2006) “*Değişimin öncüleri: Model şahıslar ve Türk Edebiyatına yansımaları*” adlı makalede Dickens, Stefan Zweig, Baudelaire, Alphonse Daudet, Balzac, Rousseau, Victor Hugo, Dickens, Walter Scott, Nikolay Çernişevski, Marshall Berman, Dostoyevski, Gogol, Sanctis, Luigi Capuana, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri, Halide Edip, Kasım Şinasi, Ziya Gökalp, Reşat Nuri Güntekin, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi, Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mizancı Mehmed Murad, Peyami Safa, Atilla İlhan, Abay Dağlı, Faruk Nafiz Çamlıbel, Aka Gündüz, Necip Fazıl Kısakürek, Halit Fahri Ozansoy gibi şahsiyetlerden örnekler verilerek açıklanmıştır. Bu şahsiyetlerin Türk edebiyatına katkıları ve ne şekilde edebiyata yansımalarına dikkat çekilmiştir.

2.6.2. Yurt dışında yapılan akademik araştırmalar

Safari & Heidari (2024) tarafından yapılan araştırmada, lise Sosyoloji ders kitaplarında ele alınan iki tür düşünür; sosyologlar ve Müslüman düşünürler olarak incelenmiş, bu düşünürlerin sosyal düşüncelerinin kitaplarda nasıl temsil edildiği analiz edilmiştir. Ayrıca, Farhangian Üniversitesi sosyal bilimler eğitimi derslerinin içerik başlıkları ile karşılaştırma yapılmış ve bu müfredatın öğrenci öğretmenleri bu konuları öğretmeye ne ölçüde hazırladığı araştırılmıştır. Araştırmanın veri kaynağı lise Sosyoloji ders kitapları ve üniversitedeki ilgili derslerin konu başlıkları olup, doküman incelemesi yöntemi ve içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bulgular, kitaplarda ele alınan on iki Müslüman düşünürden ancak dördünün sosyal düşüncelerinin üniversitedeki öğrenci öğretmenler tarafından en iyi koşullarda öğrenilebildiğini göstermiştir. Sonuç olarak, ilgili derslerin müfredat başlıklarında incelenen konuya ilişkin neredeyse boş bir müfredat (null curriculum) olduğu tespit edilmiştir.

Sakhani, Hussain, Farooq & Shah (2021) “*An analytical study and contribution of muslims intellectuals in the field of bioscience and its applications as practical knowledge during 680-1000 A.D: A review*” adlı makalede 680 ila 1000 yılları arasında biyoloji biliminde Müslüman bilim insanlarının katkısını incelemiştirlerdir. Fizik, Matematik, Kimya, Astroloji ve Tıp gibi farklı alanlarda Müslüman bilim insanlarının bilim alanındaki rolünü ve katkısını açıklayarak dünyadaki bilimsel bilginin kurucusunun Müslümanların olduğunu vurgulamışlardır.

Muqowim & Lessy (2019) “*Augmenting science in the islamic contemporary world a strategic attempt at reconstructing the future*” adlı makalede bağlamsallaştırma ve derinlemesine düşünme yoluyla tarihsel verileri geri kazanmayı amaçlamışlardır. Müslüman bilim adamları tarafından geliştirilen bilim evrensel olduğunu ve İslam’ın Altın Çağı’ndaki Müslüman bilim adamlarının, insanların geçim kaynaklarının fayda sağlayabileceği kaliteli bir eğitim altyapısını kolaylaştırarak nasıl geliştiği perspektifini günümüz Müslüman bilim adamlarının bilimsel araştırma ve teknoloji ilkelerinde ana kaynak olarak Kur’an ve hadis perspektifinden yararlanabileceğini tespit etmişlerdir.

Haque (2017) “*Great Muslims scientists in the most glorious human centuries and in so called dark ages of the west!*” adlı makalede astronomi, biyoloji, sinirbilim, psikoloji, kimya, simya, ekonomi, sosyal bilim, coğrafya, matematik, filozofluk, doktorluk, cerrahlik, fizik ve mühendislik alanlarında Batı’nın tabiriyle karanlık çağlarda önemli Müslüman bilim insanlarının isim listelerini ayrı başlıklar altında açıklamıştır.

Brahimi, Bensenouci & Hussein (2015) “*Reinstating Muslim scientists into the curriculum of science, technology, engineering, and mathematics (STEM)*” adlı makalede Müslüman bilim adamlarını bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) müfredatına geri getirebilmeyi amaçlamışlardır. Effat Üniversitesi Öğretim Elemanı Paketi adını verdikleri Müslüman alimlerin Bilim-Teknoloji alanlarındaki birçok katkısını içeren öğretim materyalleri ve öğrenme kaynaklarından oluşan bir paket oluşturmuş ve tanımıştır. Öğretim Elemanı Paketi’nin amacı, eğitim müfredatında eksik kalan yerleri uzun bir dönem diyebileceğimiz insanlık tarihinin unutulmuş dönemine ışık tutarak gün yüzüne çıkarmaktır. Bu paket altın çağın matematikçileri geçmişi keşfediyor, daha iyi bir geleceğe ilham veriyor, modern sayıların ve sayı sistemlerinin geliştirilmesi sayı sistemiyle ilgili etkinlik, el-Harezmi’nin ikinci dereceden denklemleri çözmek için kare modelini tamamlaması ikinci dereceden denklemleri kareyi tamamlayarak çözmek için el-Harezmi yöntemiyle ilgili etkinlik, Jamshīd al-Kāshī ve ortaçağ

matematikçilerinin trigonometrik tabloları nasıl yaptıkları Jamshīd al-Kāshī ve onun her derecede sinüs tablolarını nasıl ürettiği ile ilgili aktivite ve el-Birunî ve dünyanın yarıçapının hesaplanması. el-Birunî ve dünyanın yarıçapının hesaplanması konulu etkinlik olmak üzere toplam beş etkinlik içerisinde orta çağ bilim insanlarının entegre müfredat ve IQRA temel değerlerine dayanarak, Müslüman bilim adamlarının bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarındaki birçok katkısına değinmiştir.

Nora (2014) *“Muslims’ contributions to western civilization: Al- Idrissi’s map of the world in the twelfth century ad”* adlı master çalışmasını tarihsel betimleyici yöntemle İslam medeniyetinin aşamalı etkisi, İslam medeniyetinin Batı üzerindeki etkisi, el-İdrisî’nin dünya haritası başlıkları altında üç bölümde tamamlamıştır. İlk bölümde orta çağ İslam medeniyetinin üstünlüğünü ana özelliklerini vererek açıklamıştır. Matematik, tıp, coğrafya ve astronomi gibi bilimlerdeki İslami başarıların birçok nedeninin İslam’ın din ile bilimin yakınlaşması, bilgi edinmek ve başkalarına kendilerini geliştirmeleri için fırsatlar sağlaması olduğunu açıklamıştır. İkinci bölümde İslam medeniyetinin Batı üzerindeki etkisini ele almıştır. Üçüncü bölümde ise Müslümanların coğrafyaya olan katkılarından bahsetmiştir. Dünyanın ilk doğru haritasını çizen Müslüman coğrafyacı ve haritacı el-İdrisî’nin çalışmalarını tasvir ederek orta çağ İslam dünyasının bilimdeki başarısından bahsetmiştir.

Chen (2001) *“Prospective teachers’ views on the nature of science and science teaching”* adlı doktora çalışmasında öğretmen adaylarının bilimin doğası ve öğretimi hakkındaki görüşlerini, özellikle farklı bilim dallarına sahip öğretmen adayları arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları incelemiştir. Tez beş bölümden oluşmuştur. Bilimin doğası öğretiminin önemine ve bilim felsefesine genel bakışa odaklanmıştır. Öğretmenlerin bilimin doğası kavramları, kavramsal değişimleri ve öğretim uygulamaları ile ilgili literatürü gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının görüşlerini etkileyen çeşitli faktörleri incelemiş ve yeterli olmadığını tespit etmiştir.

Ali (2000) *“Perceptions of Islamic educators about the conflict between conservative and secular Muslims regarding Islamic education and the teaching of science, philosophy, and mythical stories to Muslim students”* adlı doktora çalışmasında Müslüman öğrencilerin eğitime ilişkin muhafazakarlık ve laiklik arasındaki çatışmaya ilişkin algıları, eğitimcilerin bilim, felsefe ve mistik hikayelerin İslam’a aykırı olup olmadığı ve bu eğitimcilerin bu konuları Müslüman öğrencilere öğretip öğretemeyeceği konusundaki algıları araştırarak incelemiştir. Katılımcıların tamamına yakını astronomi dahil olmak üzere bilim ve İslam arasında bir uyum

algıladığı ve Darwin'in teorisinin öğretisiyle ilgili olarak evrim, felsefe ve efsanevi hikayeler, destekleyici, karşıt ve kararsız görüşler olduğunu tespit etmiştir.

White (1999) "*What is a hero? An exploratory study of students' conceptions of heroes steven*" adlı makalede anasınıfından itibaren 12. sınıf öğrencilerine kadar toplam beş yüz doksan öğrenciye kahramanlar hakkında fikirleri sorulmuş ve verdikleri cevaplar incelenmiştir. Öğrencilerin genellikle işlevsel kahraman tanımıyla açıklama yaptığı görülmüş ve çoğu öğrencinin kişisel deneyimlerine göre bir kişiyi adlandırdığı görülmüştür. Ayrıca araştırmada öğrencilerin verdiği cevaplarda yaş farkına göre değişim gösterdiği, bilişsel, kavramsal ve sosyal büyümeye göre gelişimsel değişiklikler olduğu tespit edilmiştir.

McCrary (1999) "*Children's heroes and heroines: Developing values manifested through artwork*" adlı makalede anaokulu çağındaki çocukların kişisel değerlerini değerlendirerek açıklamıştır. Çalışmaya toplam on yedi çocuk katılmış, çocuk ve kadın kahramanların resmini çizmeleri çocuklardan istenmiştir. Çizilen resimler analiz edilerek kahramanlar tarafından temsil edilen değerler belirlenerek bu değerler arasında bağlantı kurulmaya çalışılmıştır. On dört çocuk çizdiği resimlerde şiddet ve kavga içeren karakterleri resmetmiştir. Üç çocuk ise olumlu imajlara sahip kahraman resimleri çizmiştir. Çocukların televizyondan değerleri, kavramları ve davranışları öğrendikleri görülmüştür. Çocukların ahlaki gelişimi hakkında çocukların yaptığı sanat eserlerinin birçok açıdan fikir sunduğu tespit edilmiştir.

Abd-el-Khalick, Bell & Lederman (1998) "*The nature of science and instructional practice: Making the unnatural natural*" adlı makalede öğretmen adaylarının bilimin doğası kavramlarını sınıf uygulamalarına ve öğretim planlamasına dönüştürmesine aracılık eden faktörleri tasvir etmeyi amaçlamıştır. Katılımcıların, bilimin ampirik ve geçici doğası, çıkarım ve gözlem arasındaki ayırım ve bilimde öznellik ve yaratıcılığın rolü dahil olmak üzere bilimin doğasının birçok önemli yönü hakkında yeterli anlayışa sahip olduklarını tespit etmişlerdir.

Abdullah (1995) "*The influence of Islam upon classical Arabic scientific writings: An examination of the extent of their reference to Quran, hadith and related texts*" adlı doktora çalışmasında bilimsel gerçekleri Kur'an, hadis ve ilgili İslami metinlerle ilişkilendirme eğilimi, alıntılanan literatür miktarıyla doğrulanırken, Müslüman medeniyet tarihinde bilim adamlarının böyle bir yaklaşımının olup olmadığını cevaplamaya çalışmıştır. İslam medeniyeti alanındaki Cabir b. Hayyam, Ebu Bekir er-Razî, el-Birunî, İbn-i Sinâ, İbnü'l-Haytham, Huneyn b. İshak,

İshak b. Huney gibi Müslüman bilim adamlarının bilime katkılarından bahsetmiştir. Din dilinin kullanımı ile yazıların bilimsel içeriği arasında gerekli bir bağlantı olmadığını tespit etmiş, din dilinin varlığı metinden metne olduğu gibi yazardan yazara da değişebileceğini ve bir konuda yazarken İslami metinlere kapsamlı bir şekilde atıfta bulunan belirli bir alim, bunu başka bir konuda yapmayabileceğinden bahsetmiştir.

BÖLÜM 3

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evreni, örnekleme, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve çözümlenmesine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada kullanılan model, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemine dayanmaktadır. Doküman incelemesi, araştırmacının önceden mevcut olan yazılı materyalleri detaylı bir şekilde analiz ederek, araştırma konusu hakkında derinlemesine bilgi edinmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntemde, araştırmacı çeşitli yazılı ve görsel dokümanları – dergiler, kitaplar, makaleler, gazeteler, fotoğraflar gibi – toplayarak, bu materyallerin içeriklerini ve bağlamalarını çözümlenmeye çalışır (Merriam, 2013, s. 132; Sönmez ve Alacapınar, 2013, s. 44).

Bu modelin kullanılması, Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programlarının incelenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Çünkü ders kitapları, eğitim sisteminin bir yansıması olarak, öğrencilere hangi bilgilerin aktarılacağını belirler ve toplumda belirli kavramlar ve figürler hakkında nasıl bir algı yaratıldığını gösterir. Bu bağlamda, araştırmada, Sosyal Bilgiler ders kitapları (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) ile öğretim programı üzerinde yapılan inceleme, Müslüman bilim insanlarının kitaplarda nasıl temsil edildiğini ve eğitim materyallerinin bu bilim insanlarını nasıl sunduğunu anlamak amacıyla yapılmıştır.

Doküman incelemesi yöntemi, bu tür metinleri analiz etmenin yanı sıra, içeriklerin derinlemesine bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Araştırmada, Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programları üzerinde yapılan inceleme, doğrudan gözlem yapma ya da görüşme yöntemlerinden farklı olarak, geçmişteki verileri analiz etmeye dayanır. Böylece, mevcut eğitim materyallerinin bir toplumun bilimsel mirasına, tarihine ve kültürüne nasıl şekil verdiği hakkında derinlemesine bilgi edinmek mümkündür.

Doküman incelemesi yönteminde, genellikle araştırmacı belirli bir temaya odaklanır ve bu tema doğrultusunda kitaplarda, dergilerde veya diğer yazılı materyallerde yer alan metinleri analiz eder. Bu çalışmada ise belirli bir eğitim düzeyindeki ders kitapları (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) üzerinden, Müslüman bilim insanlarının temsili üzerine yapılan derinlemesine bir inceleme söz konusudur. Bu inceleme, kitaplarda bu bilim insanlarının yerinin ne şekilde

konumlandırıldığını, hangi katkılarının vurgulandığını ve bu bilim insanlarının bilimsel miraslarının nasıl eğitim programlarına dahil edildiğini keşfetmeye yönelik yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan doküman incelemesi modeli, öğretim materyallerinin içeriğini çözümlyerek, Müslüman bilim insanlarının Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki temsillerini anlamaya yönelik bir araç sunmaktadır. Bu model, araştırma sürecinde kullanılan veri toplama ve analiz yöntemlerinden biri olarak, mevcut yazılı kaynaklar üzerinden bilgi üretmeye ve toplumsal algıyı değerlendirmeye olanak sağlar.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürürlüğe konulan *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları* ve bu programlar doğrultusunda hazırlanan *ilkokul 4. sınıf* ile *ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf* Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, 2018 yılında uygulanmaya başlanan *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)* ile 2024 yılında yürürlüğe giren *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı* kapsamında hazırlanmış ve Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiş olan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır.

Bu kapsamda:

1. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na dayalı ders kitapları:

- **4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- **5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 24.06.2019 tarih ve 15 sayılı karar ile kabul edilmiştir.
- **6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 18.04.2019 tarih ve 8 sayılı karar ile kabul edilmiştir.
- **7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 28.05.2018 tarih ve 78 sayılı karar ile kabul edilmiştir.

2. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na dayalı ders kitapları:

- **4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nun 09.05.2022 tarih ve 36 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- **5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 17.07.2024 tarih ve 110460159 sayılı kararı ile kabul edilmiştir.
- **6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 17.08.2023 tarih ve 35 sayılı karar ile kabul edilmiştir.
- **7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı:** 02.06.2023 tarih ve 29 sayılı karar ile kabul edilmiştir.

Her iki öğretim programına göre hazırlanan ders kitapları, içerik ve tema farklılıkları açısından analiz edilerek araştırmanın veri kaynaklarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, hem 2018 öğretim programının uygulanmakta olduğu dönemde hazırlanan kitaplar hem de 2024 yılında yürürlüğe giren Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında hazırlanan güncel kitaplar karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 3.1. Araştırmada incelenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarına ait bilgiler

Sınıf Düzeyi	Öğretim Programı	Talim ve Terbiye Kurulu Karar Tarihi	Karar Numarası
4. sınıf	2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	28.05.2018	78
5. sınıf	2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	24.06.2019	15
6. sınıf	2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	18.04.2019	8
7. sınıf	2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	28.05.2018	78
4. sınıf	2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli	09.05.2022	36
5. sınıf	2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli	17.07.2024	110460159
6. sınıf	2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli	17.08.2023	35
7. sınıf	2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli	02.06.2023	29

3.3. Veri Toplama Araç ve/veya Teknikleri

Araştırmanın verileri, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle toplanarak içerik analiziyle analiz edilmiştir. Doküman incelemesinde, araştırılacak konuyla ilgili birincil ve ikincil kaynaklardan belge, arşiv ve çeşitli materyallerden veriler elde edilerek gözden geçirilir ve sorgulanarak analiz edilir (A. Yıldırım ve Şimşek, 2021, s. 241-242). Araştırmanın veri toplama kaynakları, 2018 ila 2024 eğitim öğretim yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından zorunlu olarak okutulan ilkokul 4. sınıf; ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'dır. Araştırmanın veri kaynaklarını oluşturan öğretim programı ile ilgili bilgiler tablo 3.2'de ve ders kitapları ile ilgili bilgiler ise tablo 3.3'de gösterilmiştir.

Sınıf Düzeyi	Öğretim Programı	Basım Yılı
4, 5, 6 ve 7	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)	2018
4, 5, 6 ve 7	Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli.	2024

Tablo 3.2, araştırmanın veri kaynakları olarak kullanılan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının sınıf düzeyine göre nasıl yapılandırıldığını ve hangi yıllarda basıldığını göstermektedir. İki öğretim programı yer almakta:

1. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018 Basımı): Bu program, 4, 5, 6 ve 7. sınıflar için geçerli olan Sosyal Bilgiler dersi müfredatını içermektedir. 2018 yılında basılan bu program, o dönemdeki eğitim politikaları ve toplumsal gereksinimlere göre şekillendirmektedir.
2. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, 2024 Basımı): Bu öğretim programı, 2024 yılında basılmıştır ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli'ni temel almaktadır. Bu model, Türkiye'nin eğitimdeki vizyonunu ve gelecekteki hedeflerini belirlerken, daha modern ve çağdaş eğitim yaklaşımlarını içermektedir.

Tablo 3.3. Araştırmanın veri kaynaklarını oluşturan ders kitapları ile ilgili bilgiler

Sınıf Düzeyi	Yazar/lar	Basım Yılı
4	Sami Tüysüz	2019
4	Tolgahan Ayantaş	2024
5	Ömer Faruk Evirgen Jülide Özkan Suna Öztürk	2021
5	Cemal Gökhan Ol Faruk Gökbalp Yılmaz Hilal Demirezer Mehtap Polat Murat Akpınar Ömer Evin Turan Sinan Çelebi Yasemin Yabansu	2024
6	Cengiz Yıldırım Fatih Kaplan Hayriye Kuru Mukaddes Yılmaz	2019
6	Hikmet Azer	2024
7	Gökhan Gültekin Murat Akpınar Mustafa Nohutçu Pınar Özerdoğan Seher Aygün	2019
7	Ahmet Utku Özensoy	2024

3.4. Verilerin Toplanması

Çalışmamıza başlarken ilk önce araştırılacak konu belirlenmiş ve geniş bir alan yazın araştırması yapılarak dokümanlar incelenmiştir. Araştırma konusuna en yakın olan çalışmalar tespit edilerek araştırmanın gerekliliği ortaya konmuştur. 2018 ile 2024 yılları içerisinde ilk ve ortaokul sınıflarında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitapları, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı okunarak incelenmiştir. Elde edilen veriler yorumlanarak analiz edilmiştir. Sosyal Bilgiler bölümünde bulunan uzman kişilerden çalışma ile ilgili görüşleri alınmıştır. Bu görüşler doğrultusunda araştırmamıza yeni bir boyut getirilmiş ve Müslüman bilim insanlarının Sosyal Bilgiler Ders Programı ve kitaplarındaki yerleri incelenmiştir.

3.5. Verilerin Çözümlemesi

Nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemiyle toplanan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve ders kitaplarındaki veriler içerik analizi yöntemiyle

analiz edilmiştir. İçerik analizi, verilerin kodlanması, kategorilerin oluşturulmasını kapsayan, metnin tekrar eden kelime ve temaların taranması anlamında olup gözleme dayalı alan notlarından çok dokümanlar, günlükler ve mülakat dökümlerinin analizini ifade eder (Merriam, 2013, s. 196 ; Patton, 2018, s. 453). İçerik analizinde önceden belirlenen bazı adımlar kullanılır. Bunlar çalışmanın problemini belirleme, verinin örnekleme, kodlama yapılması, elde edilen sonuçların yorumlanarak temalara ulaşılması ve sunum yapılmasını sağlayan sistematik bir süreci içerir (Özden ve Durdu, 2016, s. 129). İçerik analizi sırasında ilk Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programında bulunan öğrenme alanları sırasıyla okunup incelenmiş ve Müslüman bilim insanları tespit edilmiştir. Bu işlem esnasında Müslüman bilim insanlarına hangi sınıf düzeyinde hangi öğrenme alanlarında ne sıklıkta yer verildiği ve verilmesi gerektiği tespit edilip hangi özelliklerine nasıl yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitaplarında ve öğretim programında ön plana çıkan Müslüman bilim insanları kategorilendirilerek tablolarda sunulmuştur.

BÖLÜM 4

4. BULGULAR

Bu bölümde 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımları ve 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri, 2018 ve sonrası ders kitaplarında öğrenim alanlarına göre dağılımı, kimlere yer verildiği ya da verilmesi gerektiği, görsel ve biyografilerden ne derece yararlanıldığı, Batılı bilim insanlarıyla Müslüman bilim insanlarının yer verilme durumlarını karşılaştırılarak analiz edilmesi ve bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımı incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okutulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) ve ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarına nasıl yer verilmiştir? Temel problem doğrultusunda aşağıda yer alan sorular değerlendirilerek, tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır.

4.1. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?

MEB, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarında Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilip verilmediği ve ilgili kazanımlar Tablo 4.1'de sınıf düzeyi, öğrenme alanı ve kazanım şeklinde gösterilerek açıklama yapılmıştır.

Tablo 4.1. MEB, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bilim ve bilim insanı ile ilgili kazanımlar

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanı	Kazanım
4. sınıf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	<i>SB.4.4.3. Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.</i>
5. sınıf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	<i>SB.5.4.4. Buluş yapanların ve bilim insanlarının ortak özelliklerini belirler.</i>
6. sınıf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	<i>SB.6.4.1. Sosyal bilimlerdeki çalışma ve bulgulardan hareketle sosyal bilimlerin toplum hayatına etkisine örnekler verir.</i>
		<i>SB.6.4.2. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.</i>
		<i>SB.6.4.3. Bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak araştırma yapar.</i>
7. sınıf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	<i>SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.</i>
		<i>SB.7.4.3. XV-XX. yüzyıllar arasında Avrupa'da yaşanan gelişmelerin günümüz bilimsel birikiminin oluşmasına etkisini analiz eder.</i>
		<i>SB.7.4.4. Özgür düşüncenin bilimsel gelişmelere katkısını değerlendirir.</i>

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere tüm sınıf düzeyleri 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelenmiş ve genellikle “*Bilim Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanında bilim ve bilim insanlarına yer verildiği görülmüştür. İncelenen programda 4. sınıf öğrenme alanlarında ağırlıklı olarak bilimle ilgili kazanımlara “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanında yer verilmiştir. Ayrıca 4. sınıf “*Kültür ve Miras*” öğrenme alanında ise sadece “*SB.4.2.4. Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadele’nin önemini kavrar.*” kazanımında tarihi şahsiyetlere yer verildiği ve bilim insanlarına yer verilmediği de görülmüştür. 5 ve 6. sınıf düzeyinde “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanlarının kazanımlarında genellikle bilim ve bilim insanı özellikleri sarmal ve bütüncül olarak ele alınmıştır. İncelenen 7. sınıf programında ise “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanında özellikle de “*SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır*” kazanımında Türk-İslam bilim insanlarına yer verilmiştir. Ayrıca hiçbir sınıf düzeyinde “*Birey ve Toplum, Kültür ve Miras; İnsanlar Yerler ve Çevreler; Üretim, Dağıtım ve Tüketim; Etkin Vatandaşlık; Küresel Bağlantılar*” öğrenme alanlarında bilim insanlarına yer verilmemiştir. Öğrenme alanları incelendiğinde 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımlarında sadece “*SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır.*” kazanımında “*Türk-İslam medeniyetinin bilimsel alanda ulaştığı seviyeye vurgu yapılır. el-Harezmi, Fârâbî, İbn-i Sinâ, el-Cezerî, İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu, el-Hâzinî, Piri Reis ve Kâtip Çelebi gibi bilim insanlarına ve bunların çalışmalarına değinilir*” şeklinde açıklama yapılarak detaylandırılmıştır. Diğer kazanımlarda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilmediği görülmüştür.

4.2. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilme durumu nasıldır?

MEB, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilip verilmediği, ilgili öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri Tablo 4.2’de sınıf düzeyi, öğrenme alanı, öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri şeklinde gösterilerek açıklama yapılmıştır.

Tablo 4.2. MEB, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı bilim ve bilim insanı ile ilgili öğrenme çıktıları ve süreç bileşenleri

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanı	Öğrenme Çıktıları ve Süreç Bileşenleri
4. sınıf	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	<i>SB.4.6.2. Bilim insanlarının çocukluk hayatı ile kendi yaşamı arasında bağlantı kurabilme</i>
5. sınıf	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	<i>SB.5.6.1. Teknolojik gelişmelerin toplum hayatına etkilerini tartışabilme</i> <i>SB.5.6.2. Teknolojik ürünlerin bilinçli kullanımının önemine ilişkin ürün oluşturabilme</i>
6. sınıf	Ortak Mirasımız	<i>SB.6.3.2. VII-XIII. yüzyıllar arasında İslam medeniyetinin eğitim, bilim, hukuk, kültür, sanat ve mimari alanlarında insanlığın ortak mirasına katkılarında dair akıl yürütebilme</i>
	Yaşayan Demokrasimiz	<i>SB.6.4.3. Vatandaşlık haklarının kullanımında dijitalleşme ve teknolojik gelişmelerin etkilerini sorgulayabilme</i>
	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	<i>SB.6.6.1. Ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin kültürel etkileşimdeki rolünü yapılandırabilme</i> <i>SB.6.6.2. Bir ürün veya fikrin telif ve patent süreçleriyle ilgili bilgi toplayabilme</i>
7. sınıf	Teknoloji ve Sosyal Bilimler	<i>SB.7.6.1. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki toplum hayatına etkilerine ilişkin öngöründe bulunabilme</i> <i>SB.7.6.2. Örnek metinler üzerinden sosyal bilimlerin çalışma alanlarına dair genelleme yapabilme</i> <i>SB.7.6.3. Toplumsal hayatta karşılaşılabileceği bir probleme yönelik bilimsel sorgulama yapabilme</i>

Tablo 4.2’de görüldüğü üzere tüm sınıf düzeyleri 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı incelenmiş ve genellikle “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme alanında teknolojik gelişmeler, bilim ve bilim insanlarına yer verildiği görülmüştür. İncelenen programda 4 ve 5. sınıf öğrenme alanlarında ağırlıklı olarak bilimle ilgili öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerine “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme alanında yer verilmiştir. Programda 5. sınıf düzeyinde öğrenme alanının öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin toplum hayatına etkisiyle bilinçli kullanımı üzerinde durulmuş ancak bilim ve bilim insanına doğrudan yer verilmemiştir. 6. sınıf programı düzeyinde ise “*Ortak Mirasımız*” öğrenme alanında 7 ila 13. yüzyıllar arasında İslam medeniyetinin bilime, sanata, eğitime, kültüre, hukuka, mimariye katkılarında öğrenme çıktısı ve süreç bileşenine yer verilmiştir. 6. sınıf “*Yaşayan Demokrasimiz*” ile “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde dijitalleşme, teknolojik gelişme ve

bunların toplum hayatına etkileri üzerinde durulurken bilim ve bilim insanlarına doğrudan yer verilmemiştir. 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 7. sınıf düzeyi incelendiğinde ise “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme alanında sosyal bilimlerin çalışma alanlarına yönelik genelleme yapma, teknolojik gelişmeler, toplum hayatına etkisi ve karşılaşılabilecek sorunlar karşısında bilimsel sorgulama yapabilme ile ilgili öğrenme çıktıları ve süreçlerine rastlanılırken bilim ve bilim insanlarına doğrudan yer verilmediği görülmüştür. Ayrıca hiçbir sınıf düzeyinde “*Birlikte Yaşamak, Evimiz Dünya, Hayatımızdaki Ekonomi*” öğrenme alanlarında bilim ve bilim insanlarına yer verilmediği görülmüştür. Öğrenme alanları incelenmiş ve 2024 programında öğrenme çıktıları ve süreçlerinde Müslüman bilim insanlarına doğrudan yer verilmediği görülmüştür.

4.3. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının öğrenme alanlarına göre dağılımı nasıl şekillenmektedir?

Tablo 4.3’de 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrenme alanları ve 2018-2023 arası ders kitapları ünitelerine yer verilmiştir. Ayrıca öğrenme alanları ve ünitelerine göre Müslüman bilim insanlarının dağılımının nasıl yapıldığı açıklanmıştır.

Tablo 4.3. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında (2018-2023) öğrenme alanları/üniteler

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanları/Üniteler
2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	Birey ve Toplum Kültür ve Miras İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bilim, Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar
4. sınıf	Birey ve Toplum Kültür ve Miras İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bilim, Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar
5. sınıf	Toplum İçinde Ben Ülkem, Kültürüm ve Tarihim Yaşadığımız Yer Teknoloji ve Yaşam Üretimden Tüketime Toplum İçin Çalışanlar Küresel Etkileşim

6. sınıf	Biz ve Değerlerimiz Tarihe Yolculuk Yeryüzünde Yaşam Bilim ve Teknoloji Hayatımızda Üretiyorum, Tüketiyorum, Bilinçliyim Yönetime Katılıyorum Uluslararası İlişkilerimiz
7. sınıf	Birey ve Toplum Kültür ve Miras İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bilim, Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar

Öğrenme alanları/üniteler Tablo 4.3’de gösterilmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda genellikle “*Bilim Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanında bilim ve bilim insanlarına yer verilmiştir. 2018-2023 arası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ise 4. sınıf seviyesinde “*Kültür ve Miras*” ünitesinde bir kahramanlık destanı milli mücadele konusunda tarihi şahsiyetlere yer verilmiş ve Müslüman bilim insanlarına yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca sadece “*Bilim Teknoloji ve Toplum*” ünitesinde bilim ve bilim insanlarına yer verilmiştir. 5. sınıf seviyesinde “*Ülkem, Kültürüm ve Tarihim*” ünitesinde Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan *Divân-ü Lügatü’t-Türk*’ün bilinen en eski ve ilk Türkçe sözlük olduğundan bahsedilmiş ancak Kaşgarlı Mahmut’un bilimsel yönünden bahsedilmemiştir. “*Teknoloji ve Yaşam*” ünitesinde bilim ve bilim insanlarının ortak özellikleri konusunda bilim ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve İbn-i Sinâ, İbn-i Haldûn ve Gözde Durmuş gibi bilim insanlarından bahsedilmiştir. Ayrıca “*Küresel Etkileşim*” ünitesinde Gazi Yaşargil ve Aziz Sancar’dan bahsedilmiştir. Lakin “*Küresel Etkileşim*” ünitesinde Mostar Köprüsü’nün Mimar Sinan’ın öğrencisi Mimar Hayrettin tarafından inşa edildiğinden bahsedilmiş, sadece paragraf içerisinde ismi zikredilmiş ve bilimsel yönünden veya Mimar Sinan’dan bahsedilmemiştir. 6. sınıf seviyesinde “*Biz ve Değerlerimiz*” ünitesinde “*Yaratılanı severim Yaradan’dan ötürü*” sözü geçmiş ve bu sözün Yunus Emre’den alıntı olduğunu göstermek amacıyla sözün altında ismi zikredilmiştir. Ancak Yunus Emre’nin sosyoloji, tarih, kültürel çalışmalar ve edebiyat gibi alanlarda fikirleri, şiirleri ve tasavvufi anlayışıyla sosyal bilimlere önemli katkılar sağladığından bahsedilmemiştir. “*Tarihe Yolculuk*” ünitesinde Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri ve bu eserlerin müellifleri Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki ile Hoca Ahmet Yesevî’nin sadece ismi anılmış ve sadece yazar eser eşleştirmesi yapılmıştır.

Lakin bu bilim insanlarının Türk-İslam medeniyetinin temel taşlarını oluşturduğundan, dil, kültür, ahlak ve toplum düzeni gibi sosyal bilimlerin farklı alanlarına katkı sağladığından bahsedilmemiştir. el-Birunî ve İbn-i Sinâ'nın eserlerinin Doğu ve Batı'da okutulduğundan bahsedilmiştir. el-Harezmi ve Kindî'den Beytü'l-Hikme'de bilimsel araştırma yaptıklarından ve burada yetiştiklerinden bahsedilmiştir. Ahi Evran'dan Ahilik Teşkilatı'nı kurduğundan, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Yunus Emre gibi mutasavvıflara Türklerin Anadolu'da yurt edinme sürecinde etkili olduğuna değinilmiştir. “*Yönetime Katılıyorum*” ünitesinde Feryal Özel ile Esen Karamürsel Akpek gibi çağdaş bilim insanlarından söz edilmiştir. “*Bilim ve Teknoloji Hayatımızda*” ünitesinde “*Bilim ve Teknolojide Değişim ile Bilimsel Çalışma Yapıyoruz*” konularında bilimle ilgili kavramlara yer verilmiş ve bilim insanlarından bahsedilmemiştir. 7. sınıf seviyesinde ise “*Birey ve Toplum*” ünitesinde “*Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir*” sözüne yer verilmiş ve bu sözün Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'den alıntı olduğunu göstermek amacıyla sözün altında ismi zikredilmiştir. Ancak Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin sosyal bilimlerin farklı alanlarında evrensel bir etki oluşturduğundan, toplumsal barış, insan hakları, psikoloji ve eğitim gibi alanlarda önemli katkılar sağladığından bahsedilmemiştir. “*Kültür ve Miras*” ünitesinde İbn Batuta ve İbrahim Müteferrika dile getirilmiştir. “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” ünitesinde bilimin öncüleri konusunda “*el-Harezmi, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, Fârâbî, Piri Reis, İbn-i Haldûn, Uluğ Bey*” gibi bilim insanlarından, her yenilik geleceğimize bir katkıdır konusunda da el-Birunî'nin, Newton'dan asırlarca yıl önce yer çekim kuvvetini ortaya attığı ifade edilmiş ve özgür düşüncenin bilime katkısı konusunda ise bilimle ilgili kavramlara yer verilmiş ve el-Birunî gibi bilim insanlarından bahsedilmiştir. Bilimin öncüleri konusunda Müslüman Türk bilim insanlarının bilimin öncüsü olduğu ve altın çağ denilen çağda bilime kazandırdıklarından bahsedilmiştir. Ağırlıklı olarak dördüncü öğrenme alanı “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” da bilim konusuna yer verilmiştir. Bilim insanları genel bir çerçevede ele alınmış ve doğrudan Müslüman bilim insanları başlığı altında yer verilmemiştir.

Tablo 4.4'de 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı öğrenme alanları ve 2023 sonrası ders kitapları ünitelerine yer verilmiştir. Ayrıca bu öğrenme alanları ve ünitelerine göre Müslüman bilim insanlarının dağılımının nasıl yapıldığı açıklanmıştır.

Tablo 4.4. 2023 ve sonrası Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve ders kitaplarında öğrenme alanları/ üniteler

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanları/ Üniteler
2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	Birey ve Toplum Kültür ve Miras İnsanlar, Yerler ve Çevreler Bilim, Teknoloji ve Toplum Üretim, Dağıtım ve Tüketim Etkin Vatandaşlık Küresel Bağlantılar
2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı	Birlikte Yaşamak Evimiz Dünya Ortak Mirasımız Yaşayan Demokrasimiz Hayatımızdaki Ekonomi Teknoloji ve Sosyal Bilimler
4. sınıf	Farklıyız, Arkadaşız Geçmişte “Biz” Sosyal ve Doğal Çevremiz Zaman İçinde Teknoloji Ekonomik Faaliyetler Ben Bir Vatandaşım Dünya Ailesi
5. sınıf	Birlikte Yaşamak Evimiz Dünya Ortak Mirasımız Yaşayan Demokrasimiz Hayatımızdaki Ekonomi Teknoloji ve Sosyal Bilimler
6. sınıf	Bir Arada Yaşamak Orta Asya’dan Anadolu’ya Yaşadığımız Yer Bilim ve Toplum Hayatı Ülkemizin Kaynakları Yaşayan Demokrasi Ülkemiz ve Dünya
7. sınıf	Birey, Toplum ve İletişim Osmanlı Devleti ve Kültür Ülkemizde Yerleşme, Nüfus ve Göç Geçmişten Günümüze Bilim Üretim ve Sosyal Hayat Demokrasi ve Vatandaşlık Türkiye ve Dünya

Öğrenme alanları/üniteler Tablo 4.4’de gösterilmiştir. 2023 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda 4. sınıf “*Kültür ve Miras*” öğrenme alanında biyografi öğretimi bağlamında “*SB.4.2.4. Milli Mücadele kahramanlarının hayatlarından hareketle Milli Mücadele’nin önemini kavrar.*” kazanımında tarihi şahsiyetlere yer verildiği ancak Müslüman bilim insanlarına yer verilmediği anlaşılmaktadır. Genellikle tüm sınıf düzeylerinde “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanlarında bilim ve bilim insanlarına yer verildiği özellikle 7. sınıf düzeyinde “*SB.7.4.2. Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişme sürecine katkılarını tartışır*” kazanımında “*el-Harezmi, Fârâbî, İbn-i Sinâ, el-Cezerî, İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu, el-Hâzinî, Piri Reis ve Kâtip Çelebi*” gibi bilim insanlarına ve yapmış oldukları çalışmalara değinileceğine vurgu yapılmıştır.

2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda da genellikle “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme alanlarında bilim ve bilim insanlarına yer verildiği anlaşılmaktadır. 6. sınıf düzeyinde ise “*Ortak Mirasımız*” öğrenme alanında 7 ila 13. yüzyıllar arasında İslam medeniyetinin bilime, sanata, eğitime, kültüre, hukuka, mimariye katkılarına dair öğrenme çıktısı ve süreç bileşeninde vurgu yapılacağı, “*Yaşayan Demokrasimiz*” ile “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” öğrenme çıktıları ve süreç bileşenlerinde dijitalleşme, teknolojik gelişme ve bunların toplum hayatına etkileri üzerinde durulmuş ancak bilim ve bilim insanlarına doğrudan yer verilmediği görülmüştür.

2023 ve sonrası Sosyal Bilgiler ders kitapları incelendiğinde 4. sınıf düzeyinde “*Geçmişte Biz*” ünitesinde Milli Mücadele kahramanlarından bazılarının biyografi öğretimi kapsamında değinilmiş ancak Müslüman bilim insanlarına değinilmemiştir. “*Zaman İçinde Teknoloji*” ünitesinde günlük yaşamımızda kullandığımız bazı teknolojik ürünlere ve bu ürünlerin zaman içerisinde değişim serüvenlerine, teknolojinin yararlarına ve zararlarına, bilim ve bilim insanlarının özelliklerine yer verilmiştir. Ayrıca “*Alexander Graham Bell (Aleksandır Gırahım Bel) ile John Logie Baird (Con Lagi Beyırd)*” gibi mucitlere ve icatlarına yer verilmiş ve Osmanlı’da Esat Fevzi ve Rıfat Osman Bey’in basit bir röntgen cihazı geliştirdiklerinden ve 1897-1905 yıllarında yaşanan Türk-Yunan savaşında yaralanan Boyabatlı Mehmet Efendi’nin el röntgenini çektiklerinden ve elindeki şarapnelin ameliyat ile çıkarıldığından vb. şeylerden bahsedilmiş ancak başka hiçbir üniteye Müslüman bilim insanlarına yer verilmemiştir. “*Birlikte Yaşamak, Evimiz Dünya, Ortak Mirasımız*” ünitelerinin yer aldığı birinci kitap ve “*Yaşayan Demokrasimiz, Hayatımızdaki Ekonomi, Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” ünitelerinin bulunduğu iki kitap olmak üzere 5. sınıf düzeyinde Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. İncelenen

birinci ders kitabında “*Birlikte Yaşamak*” ve “*Evimiz Dünya*” ünitesinde tarihi şahsiyetlere yer verilmiş fakat kitapta hiçbir Müslüman bilim insanına yer verilmemiştir. İkinci kitapta da aynı şekilde Müslüman bilim insanlarına yer verilmemiştir. 6. sınıf düzeyinde “*Bir Arada Yaşamak*” ünitesinde Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektaş-ı Veli ve Yunus Emre’den ortak değerlerimiz konusunda örnek yaşantıları ve günümüze ulaşan eserleriyle insanları barış, hoşgörü ve sevgi temelinde birleştirerek ortak bir insanlık mirası oluşturduklarından bahsedilmiştir. “*Orta Asya’dan Anadolu’ya*” ünitesinde “*el-Harezmi, el-Biruni, İbn-i Sinâ, Fârâbî, el-Cezerî, Ömer Hayyam, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Hoca Ahmet Yesevî, Ahi Evran, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektaş-ı Veli*” nin isimleri zikredilmiştir. “*Bilim ve Toplum Hayatı*” ünitesinde Nesrin Özören’nin oda sıcaklığına dayanan bir aşının patent sahibi olduğundan bahsedilmiştir. “*Ülkemiz ve Dünya*” ünitesinde de “*İsmail el-Cezerî*” gibi Müslüman bilim insanlarına yer verilmiştir. Ayrıca günümüzde bilime katkılarıyla tanınan “*Feryal Özel, Gözde Durmuş, Burcu Özsoy Çiçek, Engin Arık*” gibi çağdaş bilim insanlarına da “*Yaşayan Demokrasi*” ünitesinde yer verildiği görülmüştür. 7. sınıf düzeyinde ise “*Osmanlı Devleti ve Kültür*” ünitesinde Türk denizcisi, coğrafyacı ve harita bilimcisi Piri Reis, Seydi Ali Reis’ten; gezileriyle farklı kültürleri, medeniyetleri ve coğrafyaları kayıt altına alarak hem kültürel mirasın korunmasına hem de tarihsel bilgi birikimine büyük katkı sağlamış, dünya tarihine ve coğrafyasına ışık tutan önemli seyyah İbn Battûta ve Evliya Çelebi’den; Osmanlı Devleti’ne ilk matbaayı kurarak bilimsel ve kültürel yayıncılığın öncüsü kabul edilen modern eğitim ve düşünce hayatının gelişimine büyük katkı sağlayan İbrahim Müteferrika’dan, padişahlar vb. birçok tarihi şahsiyetten de bahsedilmiştir. “*Geçmişten Günümüze Bilim*” ünitesinde “*İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, el-Harezmi, Fârâbî, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, Piri Reis, Kâtip Çelebi, Kindî, Benû Musa, Câhiz, Huneyn İbn-i İshak, Sabit b. Kurra, Takiyüddin*” gibi Müslüman bilim insanlarına yer verilmiştir. “*Üretim ve Sosyal Hayat*” ünitesinde hem düşünce dünyasına katkıda bulunan hem de Ahilik Teşkilatı aracılığıyla ahlaki değerler, toplumsal dayanışma ve ekonomik istikrarın sağlanmasında öncü olarak, Anadolu’nun sosyal ve kültürel dokusunun şekillenmesine fayda sağlayan Ahi Evran ve gezileriyle tarih ve coğrafya bilimine eşsiz bir miras bırakan ünlü bir seyyah İbn Battûta’ya değinilmiştir. 7. sınıf düzeyinde diğer üniteler de ise Müslüman bilim insanlarına yer verilmediği görülmüştür.

4.4. 2018 ve sonrasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanları kimlerdir?

Tablo 4.5’de 2018-2023 yılları arasında okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanlarının isimleri, sınıf düzeyi ve hangi üniteye yer verildiği gösterilmiştir.

Tablo 4.5. 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki Müslüman bilim insanları

Sınıf Düzeyi	Ünite	Müslüman Bilim İnsanları	Frekans (N)
4. sınıf	Bilim Teknoloji ve Toplum	Hezarfen Ahmet Çelebi Lagari Hasan Çelebi	2
	Ülkem, Kültürüm ve Tarihim	Kaşgarlı Mahmut	1
5. sınıf	Teknoloji ve Yaşam	İbn-i Sinâ İbn-i Haldûn Gözde Durmuş	3
	Küresel Etkileşim	Gazi Yaşargil Aziz Sancar Mimar Sinan	3
	Biz ve Değerlerimiz	Yunus Emre	1
6. sınıf	Tarihe Yolculuk	Kindî, el-Birunî İbn-i Sinâ, el-Harezmi Ahi Evran, Yunus Emre Yusuf Has Hacip Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yükneki Hoca Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	12
	Yönetime Katılıyorum	Esen Karamürsel Akpek Feryal Özel	2
	Birey ve Toplum	Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	1
	Kültür ve Miras	İbn Battûta İbrahim Müteferrika	2
7. sınıf	Bilim, Teknoloji ve Toplum	el-Harezmi Ali Kuşçu Kâtip Çelebi İbn-i Sinâ el-Hâzinî el-Cezerî Fârâbî Piri Reis İbn-i Haldûn Uluğ Bey el-Birunî	11

Tablo 4.5’de sunulan veriler doğrultusunda, 2018-2023 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı olarak okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının temsil edilme durumları içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Analiz sonucunda, toplamda otuz farklı bilim insanı ismine yer verildiği belirlenmiştir. Frekanslar incelendiğinde, bilim insanlarına en yoğun şekilde 6. sınıf düzeyindeki ders kitaplarında (n=15) yer verildiği tespit edilmiş, 7. sınıf kitapları (n=14) ikinci sırada yer almıştır. 5. sınıf ders kitaplarında yedi bilim insanı, 4. sınıf kitaplarında ise yalnızca iki bilim insanının adı geçmiştir.

Sınıf düzeyine göre yapılan dağılım incelendiğinde, 4. sınıf “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ünitesinde sadece Hezarfen Ahmet Çelebi ve Lagari Hasan Çelebi isimlerinin yer aldığı görülmektedir. 5. sınıf düzeyinde ise “Ülkem, Kültürüm ve Tarihim”, “Teknoloji ve Yaşam” ve “Küresel Etkileşim” ünitelerinde Müslüman bilim insanlarına yer verilmiş; Kaşgarlı Mahmut, İbn-i Sinâ, İbn-i Haldûn, Gözde Durmuş, Gazi Yaşargil, Aziz Sancar ve Mimar Sinan gibi isimler bu bağlamda öğrencilere tanıtılmıştır. Özellikle “Teknoloji ve Yaşam” ve “Küresel Etkileşim” ünitelerinde çağdaş bilim insanlarının da (Gözde Durmuş, Gazi Yaşargil, Aziz Sancar) yer alması dikkat çekicidir.

6.sınıf ders kitaplarında “Tarihe Yolculuk” ünitesinde Müslüman bilim insanlarının çok daha yoğun biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu üniteye Kindî, el-Birunî, İbn-i Sinâ, el-Harezmi, Ahi Evran, Yunus Emre, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yüknekî, Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî gibi farklı dönemlere ve disiplinlere ait on iki bilim insanı yer almakta, böylece hem bilim hem de kültür alanında İslam medeniyetinin sunduğu katkılar öğrencilere geniş bir perspektifte aktarılmaktadır.

Ayrıca 6. sınıfta “Biz ve Değerlerimiz” ünitesinde Yunus Emre’nin, “Yönetime Katılıyorum” ünitesinde ise Esen Karamürsel Akpek ve Feryal Özel gibi çağdaş bilim insanlarının adlarına da yer verildiği görülmüştür.

7. sınıf düzeyinde de Müslüman bilim insanlarına önemli ölçüde yer verilmiştir. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ünitesinde el-Harezmi, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, Fârâbî, Piri Reis, İbn-i Haldûn, Uluğ Bey ve el-Birunî olmak üzere toplam on bir bilim insanı tanıtılmıştır. Ayrıca “Kültür ve Miras” ünitesinde İbn Battûta ve İbrahim Müteferrika’ya, “Birey ve Toplum” ünitesinde ise Mevlânâ Celâleddîn Rûmî’ye yer verilmiştir.

Bireysel frekanslar açısından bakıldığında, İbn-i Sinâ’nın 5., 6. ve 7. sınıf kitaplarında olmak üzere üç farklı düzeyde ve farklı temalar içinde tekrar tekrar öğrencilere tanıtıldığı dikkat

çekmektedir. el-Birunî, el-Harezmi ve İbn-i Haldûn gibi isimler de birden fazla kez farklı konular içerisinde anılmıştır. Bu durum, İslam bilim geleneğinde önemli bir yere sahip olan isimlerin öğrenciler tarafından çok yönlü bir şekilde tanınmasını sağlamayı amaçlayan bir yaklaşım sergilendiğini göstermektedir.

Ders kitaplarında hem klasik dönem İslam bilginlerine hem de modern çağda bilim ve teknoloji alanında başarı elde etmiş Müslüman bilim insanlarına yer verilmiş olmakla birlikte, genel dağılım klasik döneme ait şahsiyetlerin lehine yoğunlaşmıştır. Özellikle çağdaş Müslüman bilim insanlarının (örneğin Gözde Durmuş, Gazi Yaşargil, Aziz Sancar) sınırlı sayıda ve daha çok 5. sınıf düzeyinde tanıtıldığı görülmektedir. Bu da kitaplarda İslam medeniyetinin tarihsel katkılarının ön plana çıkarıldığı, günümüz başarılarının ise daha arka planda bırakıldığı izlenimini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Tablo 4.5'deki bulgular, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının seçilmesi ve sunulmasında tarihsel süreç içerisinde köklü katkılar sunmuş isimlere öncelik verildiğini, sınıf düzeyleri ilerledikçe içerik yoğunluğunun arttığını ve özellikle 6 ve 7. sınıf kitaplarında Müslüman bilim insanlarının çok boyutlu bir biçimde işlendiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 4.6'da 2023 sonrası okutulan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanlarının isimleri, sınıf düzeyi ve hangi üniteye yer verildiği gösterilmiştir.

Tablo 4.6. 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki Müslüman bilim insanları

Sınıf Düzeyi	Ünite	Müslüman Bilim İnsanları	Frekans (N)
4. sınıf	Zaman İçinde Teknoloji	Esat Fevzi Rıfat Osman Bey	2
5. sınıf	---	---	0
	Bir Arada Yaşamak	Yunus Emre Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	3
6. sınıf	Orta Asya'dan Anadolu'ya	el-Harezmi el-Biruni İbn-i Sina Fârâbi el-Cezeri Ömer Hayyam Yusuf Has Hacip Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yükneki Hoca Ahmet Yesevi Ahi Evran Yunus Emre Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	14
	Bilim ve Toplum Hayatı	Nesrin Özören	1
	Yaşayan Demokrasi	Gözde Durmuş Feryal Özel Burcu Özsoy Çiçek Engin Arık	4
	Ülkemiz Dünya	el-Cezeri	1
	Osmanlı Devleti ve Kültür	Piri Reis Seydi Ali Reis İbn Battûta Evliya Çelebi İbrahim Müteferrika	5
7. sınıf	Geçmişten Günümüze Bilim	el-Harezmi Fârâbi İbn-i Sina el-Hâzinî el-Cezeri İbn-i Haldûn Ali Kuşçu Piri Reis Kâtip Çelebi Kindî Benû Musa Cahiz Hüseyn İbn-i İshak Sabit b. Kurra Takiyuddin	15
	Üretim ve Sosyal Hayat	İbn Battûta Ahi Evran	2

Tablo 4.6’da 2023 yılı sonrası güncellenen Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan Müslüman bilim insanlarının isimleri, sınıf düzeyi, ilgili ünite başlıkları ve frekansları gösterilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, güncellenen müfredatın Müslüman bilim insanlarının tanıtımı konusunda önceki yıllara kıyasla belirli değişiklikler içerdiği gözlemlenmiştir.

Sınıf düzeyine göre incelendiğinde, 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Zaman İçinde Teknoloji” ünitesi kapsamında Esat Fevzi ve Rıfat Osman Bey olmak üzere yalnızca iki Müslüman bilim insanına yer verildiği tespit edilmiştir (n=2). 5. sınıf düzeyinde ise Müslüman bilim insanlarına ilişkin herhangi bir isme veya içeriğe yer verilmediği belirlenmiştir (n=0). Bu durum, 5. sınıf düzeyinde bilim insanlarının tanıtımı açısından önemli bir boşluk olduğunu göstermektedir.

6. sınıf ders kitapları incelendiğinde, Müslüman bilim insanlarının daha yoğun bir şekilde yer aldığı görülmektedir. “Bir Arada Yaşamak” ünitesinde Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî olmak üzere üç önemli düşünür ve bilim insanı tanıtılmıştır (n=3). En yoğun içerik ise “Orta Asya’dan Anadolu’ya” ünitesinde gözlemlenmiştir. Bu ünite de el-Harezmi, el-Biruni, İbn-i Sinâ, Fârâbi, el-Cezerî, Ömer Hayyam, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Hoca Ahmet Yesevi, Ahi Evran, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî olmak üzere toplam on dört farklı Müslüman bilim insanına yer verilmiştir (n=14). Bu sonuç, 6. sınıf düzeyinde özellikle İslam medeniyetinin bilim ve kültüre katkılarının yoğun biçimde vurgulandığını göstermektedir.

Ayrıca 6. sınıfta “Bilim ve Toplum Hayatı” ünitesinde çağdaş bilim insanı Nesrin Özören’e (n=1), “Yaşayan Demokrasi” ünitesinde ise Gözde Durmuş, Feryal Özel, Burcu Özsoy Çiçek ve Engin Arık olmak üzere dört bilim insanına (n=4) yer verilmiştir. “Ülkemiz Dünya” ünitesinde ise el-Cezerî’nin adı geçmiştir (n=1). Özellikle çağdaş kadın bilim insanlarının (Gözde Durmuş, Feryal Özel, Burcu Özsoy Çiçek, Engin Arık) tanıtımının yapılması dikkat çekici bir gelişmedir ve yeni müfredatın günümüz başarılarını öğrencilere aktarmaya çalıştığını göstermektedir.

7.sınıf düzeyinde ise yine önemli bir yoğunluk dikkat çekmektedir. “Osmanlı Devleti ve Kültür” ünitesinde Piri Reis, Seydi Ali Reis, İbn Battûta, Evliya Çelebi ve İbrahim Müteferrika olmak üzere beş farklı Müslüman bilim insanı tanıtılmıştır (n=5). En fazla bilim insanının yer aldığı ünite ise “Geçmişten Günümüze Bilim” ünitesi olmuştur. Bu ünite de el-

Harezmi, Fârâbi, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu, Piri Reis, Kâtip Çelebi, Kindî, Benû Musa kardeşler, Cahîz, Hûseyin İbn-i İshak, Sabit b. Kurra ve Takiyuddin gibi toplam on beş farklı bilim insanı yer almıştır (n=15). “Üretim ve Sosyal Hayat” ünitesinde ise İbn Battûta ve Ahi Evran’a yer verilmiştir (n=2).

Frekans dağılımı incelendiğinde, özellikle 6. ve 7. sınıf düzeyinde Müslüman bilim insanlarının yoğun şekilde işlendiği, buna karşın 4. ve 5. sınıf düzeylerinde bu temanın oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Bununla birlikte, klasik İslam dönemi bilim insanlarının yanı sıra günümüz çağdaş bilim insanlarına da belirli bir oranda yer verilmesi, müfredatın tarihi başarılar kadar güncel bilimsel çalışmaları da öğrencilere tanıtmaya amacında olduğunu göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitapları Müslüman bilim insanlarını sınıf düzeylerine ve ünite temalarına göre sistemli bir şekilde ele almakta; ancak bazı sınıf düzeylerinde (özellikle 5. sınıf) belirgin bir boşluk olduğu ve Müslüman bilim insanlarının temsiliyetinde sınıf düzeyleri arasında dengesizlik bulunduğu görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitapları Müslüman bilim insanlarını sınıf düzeylerine ve ünite temalarına göre sistemli bir şekilde ele almakta; ancak bazı sınıf düzeylerinde (özellikle 5. sınıf) belirgin bir boşluk olduğu ve Müslüman bilim insanlarının temsiliyetinde sınıf düzeyleri arasında dengesizlik bulunduğu görülmektedir. Birden fazla bilim insanının birden çok sınıf düzeyinde tekrar edilerek zikredilmesine rağmen, tüm sınıf düzeyleri genelinde toplamda otuz altı farklı Müslüman bilim insanına yer verildiği belirlenmiştir.

4.5. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanlarına göre konu dağılımları dikkate alındığında hangi Müslüman bilim insanlarına yer verilmesi mümkündür?

Tarih boyunca bilim, sanat, edebiyat ve düşünce dünyasına büyük katkılarda bulunan pek çok Müslüman bilim insanı, bugün Sosyal Bilgiler ders kitaplarında öğrencilere ilham verecek şekilde işlenebilir. Özellikle geçmişten günümüze uzanan bir köprü kurarak, teknoloji, sosyal hayat, bilim ve sanat alanlarındaki etkileriyle bu önemli şahsiyetlere yer verilebilir. Örneğin;

Şerif el-İdrîsî, coğrafya ve haritacılık alanındaki çalışmalarıyla bilim tarihinin aktarılmasında temel bir referans noktası olarak değerlendirilmelidir. İdrîsî’nin haritaları, Avrupa, Asya ve Afrika’nın detaylı bir şekilde tasvir edildiği ilk haritalardandır. Dünya haritası ve coğrafya kitabı, Orta Çağ’ın en kapsamlı coğrafi kaynaklarından. Hem İslam dünyasında

hem de Avrupa’da büyük bir etki yaratan “*Kitab-ı Rücer*” adlı eseri yüzyıllar boyunca coğrafya alanında temel kaynak olarak kullanılmıştır. Hatta onun haritaları coğrafi keşifler döneminde Avrupalı kaşifler için önemli bir referans kaynağı olmuştur. Coğrafi bilgileri toplarken seyahat, gözlem ve kaynak taraması gibi bilimsel yöntemler kullanmıştır (Şeşen, 2000, C. 21, s. 493-495; Uygun, 2024, s. 21). Bu yöntemler, modern coğrafya biliminin temelini oluşturmaktadır. Çalışmaları, coğrafya, bilim tarihi ve kültürel etkileşim konularında öğrencilere bilimsel mirasın evrenselliğini ve kültürel etkileşimin önemini aktarmak için etkili bir örnek teşkil etmektedir. Coğrafya biliminin önemli isimlerinden *Şerîf el-İdrîsî*, o dönemde dünyayı haritalandırarak küresel bilgi birikimine büyük katkıda bulunmuştur. Onun çalışmaları, günümüzün küreselleşen dünyasında coğrafya biliminin temel taşlarından biri olarak değerlendirilebilir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 4. sınıf “*Sosyal ve Doğal Çevremiz*” ünitesinde nüfus ve yer şekilleri, harita, doğal çevre ve insan etkileşimi işlenirken *Şerîf el-İdrîsî*’nin coğrafya ve haritacılık alanındaki çalışmaları, dünyanın farklı bölgelerine ait bilgilerin nasıl toplandığını ve haritalandığını göstermek amacıyla kullanılabilir. 5.sınıf “*Evimiz Dünya*” ünitesinde göreceli konum ve komşu devletler işlenirken *Şerîf el-İdrîsî*’nin çalışmaları, haritaları, farklı kültürlerin birbirini nasıl etkilediğini ve dünya coğrafyasının anlaşılmasına yaptığı katkılar bağlamında ele alınabilir. 7. sınıf “*Osmanlı Devleti ve Kültür*” ünitesinde “*Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti*” konusunda coğrafi keşiflerden bahsedilirken *Şerîf el-İdrîsî*’nin haritalarının coğrafi keşifler döneminde Avrupalı kaşifler için önemli bir referans kaynağı olduğundan bahsedilebilir ve Avrupa’daki coğrafi keşiflerdeki etkisi üzerinden bilimsel etkileşim vurgulanabilir.

Mimar Sinan, Osmanlı’da baş mimar olarak görev yapan, üç yüzden fazla eseri bulunan ve en ünlü eserleri arasında “*Selimiye Camii*, *Süleymaniye Camii*, *Şehzade Camii*” bulunan dünya mimarlık tarihinin en önemli şahsiyetlerindedir. Klasik Osmanlı üslubunu mimarlıkta geliştirmiş ve bu üslup, dünya mimarlık tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Eserlerini tasarlarken matematik, geometri ve fizik gibi bilimsel disiplinlerden yararlanmış ve mimarlık, mühendislik alanındaki çalışmalarıyla bilim tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Eserleri sadece mimari değil, aynı zamanda da toplumsal ve kültürel birer mirastır. Camiler, külliyeler, köprüler ve su kemerleri, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yaşamını şekillendirmiştir. Eserleri, yalnızca Osmanlı coğrafyasında değil, tüm dünyada takdir görmüştür. Özellikle de *Selimiye Camii*, UNESCO Dünya Mirası Listesi’nde yer alarak evrensel bir değer kazanmıştır (Mülâyim, 2009, C. 37, s. 224-227; Unat, 2017, s. 18-20). Sadece bilimde değil, sanat ve mimaride de çağlar ötesi izler bırakan *Mimar Sinan*, inşa ettiği eserlerle insanların yaşam

alanlarını güzelleştirmiş, sosyal hayatın estetikle birleşmesine öncülük etmiştir. Bugün hâlâ Süleymaniye Camii'nin avlusunda otururken hissedilen huzur, onun sadece bir mimar değil, aynı zamanda bir yaşam tasarımcısı olduğunu gösterir. Mimar Sinan, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kültürel miras, mühendislik, mimarlık ve toplumsal yaşam gibi konularda temel bir referans olarak değerlendirilmelidir. Onun eserleri, öğrencilere kültürel zenginliği ve bilimsel mirasın evrenselliğini aktarmak için etkili bir örnek teşkil etmektedir. Bundan dolayı bilimin çok boyutlu doğasını göstermek ve öğrencileri bilimsel düşünceye teşvik etmek amacıyla Mimar Sinan'ın yalnızca mimariyle sınırlandırılmadan, mühendislik, toplumsal etkileri ve bilimsel yöntemleri de vurgulanmalıdır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında 4. sınıf “*Sosyal ve Doğal Çevremiz*” ve 5.sınıf “*Evimiz Dünya*” ünitesinde doğal afetler konusunda, Mimar Sinan'ın asırlar evvel yaptığı ustalık eserim dediği Selimiye Camii ve bu camide yapılan raylı sistem ve caminin deprem anında beş derece her tarafa yatabildiğinden bahsedilebilir. Böylece matematik, fizik ve geometri bilgisini kullanarak nasıl bu kadar sağlam bir yapı inşa edilebileceği, bilim ve mühendisliğin doğal afetlere karşı nasıl çözümler üretebileceği, böylelikle depreme dayanıklı binalar yapılabileceğinden, öğrencilerin tarihlerinden esinlenmesi gerektiği ve ileride böyle ve daha ileri düzeyde buluşlar yapmaları için teşvik edilebilir. Ayrıca 5. sınıf “*Ortak Mirasımız*” ünitesinde ortak kültürel mirasımız konusunda, Mimar Sinan'ın dünya mimarlık mirasına katkıları bağlamında ele alınarak eserlerinin UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alması, onun evrensel değerini göstermek için kullanılabilir. 7. sınıf “*Osmanlı Devleti ve Kültür*” ünitesinde Mimar Sinan'ın, Osmanlı'nın mimari ve kültürel mirasına katkılarından bahsedilerek camiler, külliye, köprüler ve su kemerleri, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yaşamını şekillendirdiği vurgulanabilir.

Meryem el-İciyye, astronomi alanında çalışmalar yapıp usturlapların tasarımı ve gelişmesinde büyük katkısı olan ve 10. yüzyılda yaşamış bir kadın bilim insanıdır. Özellikle astronomi ve matematik alanındaki çalışmalarıyla tanınmakta ve usturlap yapımındaki ustalığı ise, onu döneminin önemli bilim insanlarından biri yapmıştır. Astronomi alanında yaptığı çalışmalarla usturlapların tasarımı ve gelişimine büyük katkılar sunmuştur (Öztürk ve Özkan, s. 181-182). Kadın bilim insanlarının tarih boyunca bilime yaptığı katkıları, bilimsel çalışmaların toplumsal yaşama nasıl yansıdığını ve bilimsel mirasın evrenselliğini temsil eden bir örnek olarak Meryem el-İciyye Sosyal Bilgiler ders kitaplarında sunulmalıdır. Gökyüzü bilimi ve uzay araştırmaları gibi konularda öğrencilerin dikkatini çekmek için onun öncülüğü anlatılabilir. 4. sınıf “*Sosyal ve Doğal Çevremiz*” ünitesinde usturlabın özellikle denizcilikte yer ve yön bulmak için kullanılan önemli bir araç olduğundan, Kutup

Yıldızı gibi belirli yıldızların konumunu ölçmek için kullanıldığından ve modern astronomi ve navigasyon araçlarının temelini oluşturduğundan bahsedilerek Meryem el-İciyye ve usturlap doğal çevrenin anlaşılması, insan-çevre etkileşimi ve bilimsel gelişmelerin toplumsal etkileri konularında etkili bir şekilde yer alabilir. 6. sınıf “*Bilim ve Toplum Hayatı*” ünitesinde Meryem el-İciyye’nin astronomi alanındaki çalışmaları, gök cisimlerinin hareketlerini anlamamıza yardımcı olduğundan ve onun sunmuş olduğu bilimsel bilgilerin denizcilik ve tarım gibi alanlarda kullanıldığından bahsedilerek bilimsel çalışmaların toplumsal yaşama etkilerini göstermek için örnek olarak verilebilir. 7. sınıf “*Geçmişten Günümüze Bilim*” ünitesinde bilimsel çalışmaların toplumsal yaşama etkilerini göstermek için örnek olarak verilebilir. Özellikle de bilim tarihi ve kadın bilim insanlarının bilime katkıları vurgulanabilir.

Fatma el-Fihri, dil, astronomi, bilim, İslami ilimler üzerine eğitim veren, İslam dünyasında eğitimi herkes için erişilebilir hâle getirmek amacıyla dünyanın hâlâ eğitim veren en eski ve ilk üniversitelerinden biri olan Karaviyyin Üniversitesi’ni kuran, sosyal hayatın şekillenmesinde ve bireyin güçlenmesinde eğitimin rolünü ortaya koyan, 9. yüzyılda yaşamış bir bilim insanıdır (Aquil, 2011, s. 24). Öğrencilere bilimsel mirasın evrenselliğini, eğitimin toplumsal yaşama etkilerini, kadınların eğitim ve bilim alanındaki katkılarını göstermek için Fatma el-Fihri Sosyal Bilgiler ders kitaplarında etkili bir şekilde yer alabilir. 5. sınıf “*Ortak Mirasımız*” ünitesinde insanlığın ortak bilimsel ve kültürel mirası işlenirken yüzyıllar boyunca bilim ve kültürün merkezi olan, İslam medeniyetinin eğitim alanındaki katkılarını gösteren önemli bir miras kabul edilen Karaviyyin Üniversitesi’nden bahsedilebilir. 7. sınıf “*Geçmişten Günümüze Bilim*” ünitesinde Fatıma el-Fihri’nin bilim ve eğitim alanındaki katkıları vurgulanarak Karaviyyin Üniversitesi’nin bilim insanları yetiştirerek toplumsal gelişmeye nasıl katkıda bulunduğu değinilebilir.

Canan Dağdeviren, Harvard Üniversitesi Genç Akademi’de üyeliği bulunan ve giyilebilir kalp çipini bulan çağdaş bilim insanlarından biridir. Günümüzde teknolojinin ve sağlık biliminin kesişiminde devrim niteliğinde işler yapan Canan Dağdeviren, geliştirdiği giyilebilir kalp çipi ile hem tıp dünyasına hem de teknolojiye büyük katkı sağlamış, genç kuşaklara “bilim insanı olmanın” somut bir örneğini sunmuştur (Media Mit, 2021; TÜBİTAK Bilim Genç, 2017). Öğrencilerde bilimsel okuryazarlık, toplumsal duyarlılık, kariyer farkındalığı, yenilikçi düşünme ve girişimcilik becerileri geliştirmek, bilimsel çalışmaların somut yaşam etkilerini göstermek amacıyla Canan Dağdeviren günümüzün öncü bilim insanlarından biri olarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarında bilim, teknoloji, toplumsal cinsiyet

eşitliği ve yenilikçilik konularında etkili bir şekilde yer alabilir. 4. sınıf “*Zaman İçinde Teknoloji*” ünitesinde Canan Dağdeviren’in geliştirdiği giyilebilir sağlık teknolojileri örnek gösterilerek teknolojinin sağlık alanındaki dönüştürücü rolü vurgulanabilir. 5. sınıf “*Teknoloji ve Sosyal Bilimler*” ünitesinde bilim insanların toplumsal katkılarına değinilerek bilimin evrenselliğinden bahsedilebilir. 6. sınıf “*Bilim ve Toplum Hayatı*” ünitesinde Türkiye’de yetişen bilim insanının uluslararası başarılar kazanması, bilimin evrenselliğini göstermek için kullanılabilir. Ayrıca Dağdeviren’in buluşları patent ve telif hakkı konuları anlatılırken kullanılabilir. “*Yaşayan Demokrasi*” ünitesinde toplumsal hayatta kadın konusunda somut bir rol model olarak öğrencilere sunulabilir. 7. sınıf “*Üretim ve Sosyal Hayat*” ünitesinde günümüzde teknoloji ve sosyal hayat konularında ele alınabilir.

Kurtubalı Lübna, sadece matematik ve şiir gibi alanlarda derinleşmekle kalmamış, aynı zamanda birçok önemli kitabı tercüme ederek bilginin yayılmasına katkı sağlamış, İslam dünyasının ilk kadın seyyahlarından biri olmuştur (Öztürk ve Özkan, 2021, s. 178-179). Bugün bilgiye erişim, çok dilli iletişim ve kültürel aktarım konuları anlatılırken Lübna’nın çalışmaları örnek gösterilebilir.

Matematik, hadis, fıkıh ve edebiyat gibi alanlarda uzmanlaşan *Sutayta el-Mahamali* (Kubilay, 2023, s. 396), özellikle kadınların ilim dünyasındaki yeri açısından öğrencilere cesaret verecek bir örnektir.

Türkiye’de astronomi biliminin öncüsü olan *Hatice Nüzhet Gökdoğan* (Unat, 2017, s. 20-24), bilim dünyasında kadınların görünürlüğünü artırmış ve genç bilim insanlarına ilham kaynağı olmuştur.

Uzay çalışmalarında yer alan ilk Türk bilim insanlarından biri olan *Dilhan Ezer Eryurt* (Küçük, 2020, s. 1-3), evreni keşfetmeye yönelik insan merakının ve bilimsel araştırmanın güzel bir temsilcisidir.

Ayrıca, 5. sınıf “*Teknoloji ve Yaşam*” öğrenme alanı kapsamında Newton’un yer çekimi kanunu anlatılırken, aslında *el-Hâzinî* ve *el-Birunî* gibi büyük bilim insanların, Newton’dan asırlar önce yer çekimi fikrinden bahsettikleri öğrencilere aktarılabilir. el-Bîrûnî’nin dünyanın merkezine doğru bir çekim kuvvetinden söz etmesi, el-Hâzinî’nin maddelerin ağırlığı üzerine geliştirdiği detaylı teoriler, insanlık tarihindeki bilimsel düşüncenin evrenselliğini ve sürekliliğini göstermesi açısından oldukça değerlidir.

Cahit Arf, matematik alanında yaptığı çalışmalarla yalnızca formüller üretmemiş, aynı zamanda gençlere bilimsel düşünmenin ve sorgulamanın önemini aşılamıştır (Topal, 2020, s. 103-104). Matematik ve teknolojinin iç içe geçtiği günümüz dünyasında, Arf'ın izinden gitmek bilim sevgisini büyötmek anlamına gelir. Bu nedenle, Cahit Arf gibi bilim insanlarının ders kitaplarına dahil edilmesi, bilim insanlarının sadece matematik alanındaki başarılarıyla değil, aynı zamanda bilim, eğitim ve ekonomi alanlarında da çözüm arayan, özgür düşünceyi savunan, ilkelerinden taviz vermeden, sorunlara özgün çözümler geliştiren çok yönlü bireyler olarak öğrencilere rol model olmasını sağlayarak, onların eleştirel düşünme, sorgulama ve toplumsal sorumluluk bilinci geliştirmelerine katkı sağlar.

Aziz Sancar, Nobel Kimya Ödülü'nü kazanarak yalnızca bilimsel bir başarıya imza atmakla kalmamış, aynı zamanda Türk gençliğine azim, disiplin ve kararlılıkla neler başarılabilceğini göstermiştir. Onun DNA onarımı üzerine yaptığı çalışmalar, öğrencilere bilimin yaşamla nasıl doğrudan ilişkili olduğunu kavratmak açısından büyük önem taşımaktadır. Türkiye'deki ders kitaplarında bilim insanlarına yer verilmesinin öğrencilerin bilimsel farkındalıklarını artırdığı ve rol modeller aracılığıyla öğrenme motivasyonlarını desteklediği ifade edilmektedir (İdin ve Yalaki, 2016, s. 49). Bu bağlamda, Aziz Sancar gibi çağdaş bilim insanlarının ders kitaplarına dahil edilmesi, öğrenciler için hem bir ilham kaynağı hem de bilimle kurdukları bağın güçlenmesini sağlayacak bir adımdır.

İbn Rüşd (1126–1198), felsefe, tıp ve hukuk alanlarındaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Aristoteles felsefesine getirdiği yorumlar, Orta Çağ Avrupası'nda skolastik düşünceyi derinden etkilemiş, rasyonel düşüncenin gelişimine katkı sağlamıştır (İbn Rüşd, 1992, s. 47). Onun "*Faslu'l-Makâl*" adlı eseri, akıl ve vahiy arasında bir denge kurmayı amaçlayarak felsefe-din ilişkisine dair önemli bir epistemolojik çerçeve sunar (İbn Rüşd, 1992, s. 55). *Nasîrüddin Tûsî* (1201-1274), özellikle Meraga Rasathanesi'ni kurarak astronomi tarihinde yeni bir dönemin başlamasına öncülük etmiştir. Aynı zamanda trigonometriyi bağımsız bir bilim dalı olarak sistemleştiren ilk bilginlerden biridir (Taştan, 2001, s. 89). Tûsî'nin matematiksel ve kozmolojik görüşleri hem İslam dünyasında hem de Rönesans Avrupası'nda yankı bulmuştur. *Ebû Bekir er-Râzî* (865-925), kimya ve tıpta deneysel yöntemi esas alarak bilimsel yöntemin öncüsü sayılmıştır. Alkol ve sülfürik asidi ilk keşfeden bilim insanı olarak, deney ve gözleme dayalı tıbbi yaklaşımlarıyla modern bilime katkı sağlamıştır (Maden, 2022, s. 74). *İbn Zühr* (1091-1161), deneysel tıbbın gelişmesinde önemli rol oynayan bir diğer isimdir. Endülüs'te bir hekim ailesinden gelen İbn Zühr, özellikle iç hastalıkları ve cerrahi müdahalelere dair

gözlemleriyle tıbbın uygulamalı yönünü güçlendirmiştir (Adıgüzel, 2020, s. 58). *Abdurrahman es-Süfi* (903-986), yıldızların konum ve parlaklıklarını içeren detaylı kataloglar hazırlamış, Batlamyus sistemini geliştirmiştir. Gökyüzünü sistematik biçimde incelemesiyle gökbilim literatürüne kalıcı katkılar sunmuştur (Taştan, 2001, s. 93). *İbn Nefs* (1213-1288), Galen'in görüşlerine karşı çıkararak küçük kan dolaşımını açıklayan ilk bilim insanı olmuş, bu yönüyle modern anatomiye temel oluşturmuştur (Maden, 2022, s. 79). *İbnü'l-Heysem* (965-1040), ışığın doğasını inceleyerek optik biliminin temellerini atmıştır. Görmenin gözden çıkan ışıkla değil, nesneden göze gelen ışıkla gerçekleştiğini ispatlamış, deneysel gözlemlerle optik ve fizik bilimlerini ileri taşımıştır (Türkan, 2024, s. 12). *Uluğ Bey* (1394-1449), Semerkand Rasathanesi'ni kurarak gökyüzünü sistematik biçimde gözlemlemiş, hazırladığı yıldız cetvelleri Batı'da uzun süre kullanılmıştır (Taştan, 2001, s. 97). *İbn Haldûn* (1332-1406), sosyoloji, tarih ve iktisat alanlarında çığır açan bir düşündürdür. "*Mukaddime*" adlı eseri, toplumsal yapılar ve değişim üzerine geliştirdiği sistematik yaklaşımla sosyal bilimlerin kurucusu olarak görülür (Tekin, 2024, s. 13). Ve elbette *Mevlânâ*... Onun "*Gel, ne olursan ol, yine gel*" çağrısı, bugün farklılıkların zenginlik olduğunu anlatan en güçlü sözlerden biridir. Sosyal Bilgiler derslerinde insan hakları, hoşgörü ve birlikte yaşama kültürü gibi evrensel değerler anlatılırken, *Mevlânâ*'nın düşünceleri derslere ruh katabilir.

Bu bağlamda, geçmişin ve günümüzün bu değerli isimleri; teknolojinin gelişimi, sosyal hayatın evrimi, bilim ve sanatın ilerleyişi, kültürel zenginlik ve insani değerlerin korunması gibi temalar çerçevesinde Sosyal Bilgiler derslerinde öğrencilere aktarılabilir. Böylece genç nesiller sadece bilgi sahibi olmakla kalmaz, aynı zamanda tarihin ve bilimin insan hikâyeleriyle örülü olduğunu da hissederek öğrenirler.

Tarihsel süreçte İslam dünyasında yetişen birçok bilim insanı, yalnızca kendi dönemlerine değil, sonraki yüzyıllara da yön verecek nitelikte özgün katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkılar hem İslam dünyasında hem de Batı'da bilimsel düşüncenin şekillenmesine önemli bir zemin hazırlamıştır. Bilginlerin çalışmaları, yalnızca bilimsel keşiflerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda kültürlerarası bilgi aktarımını da sağlamıştır (Tekin, 2024, s. 8).

Sonuç olarak, İslam dünyasında yetişen bu öncü bilim insanları yalnızca bilimsel üretimleriyle değil, farklı kültürler arasında bilgi alışverişi sağlamaları açısından da eğitsel olarak değerlidir. Sosyal Bilgiler dersinde bu tür örneklerin yer alması, öğrencilerin bilim tarihine eleştirel bakış geliştirmesine ve geçmişle günümüz arasındaki bağlantıları kurmasına katkı sağlayacaktır.

4.6. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanları görseller ve biyografilerle nasıl desteklenmiştir?

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarına yer verilirken bazılarında görseller ve biyografilerden yararlanıldığı bazılarında ise metin içerisinde sadece isimlerinin geçtiği görülmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Tüysüz (2019),

Bilim, teknoloji ve toplum ünitesi; zaman içinde teknoloji konusunda Hezarfen Ahmet Çelebi ile Lagari Hasan Çelebi hakkında çok az bilgi verilmiş ve sadece Hezarfen Ahmet Çelebi'nin uçuş denemesinin temsili görseli verilmiştir (Fotoğraf 4.1). Görsel ve metin insanoğlunun uçma isteğini ve bazı tarihsel şahsiyetlerini anlatmak açısından faydalı olsa da bilimsel ve tarihsel doğruluk açısından bazı eksiklikler barındırmaktadır.

Fotoğraf 4.1. Hezarfen Ahmet Çelebi'nin Galata Kulesi'nden uçuş denemesini anlatan temsili görsel (Tüysüz, 2019, s. 108).

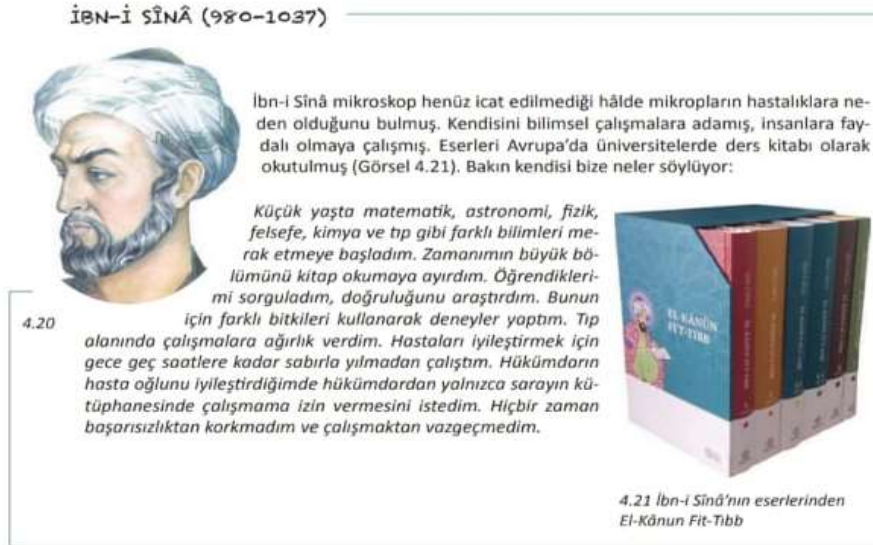
5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Evirgen, vd. (2021),

Ülkem, kültürüm ve tarihim ünitesi; geçmişten günümüze konusunda Kaşgarlı Mahmut'tan "İlk Türkçe sözlük olan Kaşgarlı Mahmud'un Divân-ü Lügatü't-Türk adlı eserinde cepte taşınan ipekli ya da pamuklu bez parçası karşılığında "ulatu" ve "savluk" sözcükleri geçiyordu" (s. 59), "Divân-ü Lügatü't-Türk Kaşgarlı Mahmud tarafından 1012-1074 yılları arasında yazılan Türkçe Arapça bir sözlüktür. Türkçenin bilinen en eski sözlüğüdür. Aynı

zamanda o dönemde insan ve toplum yaşamıyla, kültürümüzle ilgili, ilgi çekici bilgiler vermektedir” (s. 60) şeklinde bilgi verilmiş, biyografi ve görselden yararlanılmamıştır.

Teknoloji ve yaşam ünitesi; bilim insanları ve ortak özellikleri konusunda tıp, felsefe, matematik, astronomi ve kimya gibi birçok alanda çalışmalar yapmış önemli bir bilim insanı İbn-i Sinâ (Fotoğraf 4.2), sosyoloji biliminin kurucusu kabul edilen İbn-i Haldûn ile çağdaş bilim insanlarından Gözde Durmuş (Fotoğraf 4.3) hakkında kısa bilgilere ve gerek temsili gerek kendi görsellerine yer verilmiştir.

Küresel etkileşim ünitesi; insanlığın ortak mirası konusunda mikrocerrahi alanında yenilikleriyle beyin cerrahisindeki katkıları büyük bir öneme sahip olan Gazi Yaşargil ve DNA üzerine yaptığı çalışmalarla genetik biliminin önemli bir dönüm noktasını oluşturan Nobel Kimya Ödülü’ne sahip çağdaş bilim insanlarından Aziz Sancar hakkında kısa bir bilgi verilmiş ve görselle desteklendiği görülmüştür (Fotoğraf 4.4). Ayrıca Mimar Sinan’dan “*Mostar Köprüsü Bosna-Hersek’in Mostar şehrinden geçen Neretva Nehri üzerinde bulunan bir köprüdür. Orijinal köprü Mimar Sinan’ın öğrencisi Mimar Hayreddin tarafından 1566 yılında inşa edildi ve 1993’te Bosna Savaşı’nda yıkılıncaya dek 427 yıl kullanıldı. 23 Temmuz 2004’te Türkiye’nin desteğiyle onarılarak hizmete açıldı*” (s. 184) şeklinde bir paragraf içerisinde ismi zikredilmekle birlikte görsel ve biyografiye yer verilmemiştir.

Fotoğraf 4.2. İbn-i Sinâ ile ilgili verilen bilgi ve temsili görsel (Evirgen vd., 2021, s. 107).

Fotoğraf 4.3. İbn-i Haldûn ve Gözde Durmuş ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Evirgen vd., 2021, s. 108).

Fotoğraf 4.4. Gazi Yaşargil ve Aziz Sancar ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Evirgen vd., 2021, s. 181).

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı C. Yıldırım, vd. (2019),

Biz ve değerlerimiz ünitesinde; kır çiçekleri gibiyiz rengârenk konusunda Yunus Emre'nin sadece "Yaratılanı severim Yaradan'dan ötürü" (s. 32) sözüne yer verilmiş ve bu sözün müellifinin Yunus Emre olduğunu göstermek amacıyla sözün altında ismi zikredilmiş, biyografiden faydalanılmamış ve temsili bir görselden yararlanılmıştır (Fotoğraf 4.5). Ayrıca

aynı temsili görsel kullanılarak tarihe yolculuk ünitesinde de Yunus Emre'den Anadolu'nun yurt edinme süreci ile ilgili bir paragrafta ismi geçmiştir. Lakin Yunus Emre; Türkçeyi, edebiyat ve kültürel bir inşa aracı olarak Anadolu'da kullanan, güçlü bir dil ve edebiyat geleneği oluşturan ve katkılarıyla Türkçe, Osmanlı'nın resmi dili haline gelmiş ve geniş halk kitleleri tarafından korunarak günümüze ulaşmasına öncülük eden (Özçelik, 2021, s. 247); eserlerindeki psikodilbilimsel iletiler ile bireylerin düşünceleri ve eylemleriyle daha iyi bir dünya inşa edilebileceğini ve bu sürecin sürekli olarak katkıda bulunabileceğine vurgu yapmıştır (Sonkaya, 2021, s. 152). Ayrıca değerler eğitimi ve manevi danışmalık için günümüze ışık tutan (Yıldız, 2021, s. 179); feraseti, bilgi birikimi, bilgeliği çağlar aşarak günümüze ulaşan (Şimşek, 2021, s. 161); şiirlerinin birçok sosyolojik kavramı derinlemesine irdeleyebileceği gibi, aynı zamanda da bilimsel çalışmaların odak noktalarına da ilham veren ve felsefesinde, insanın doğmadan önce var olduğu ve ölümden sonra gideceği evrenlerdeki varoluş mantığı hem bilimsel hem de felsefi olarak düşünmemize ışık tutmuştur (Altan, 2022, s. 64).

Tarihe yolculuk ünitesi; Türkler İslamiyet ile tanışıyor konusu, Abbasiler Dönemi başlığı altında el-Harezmi ve Kindî'den "*Beytü'l-Hikme, zamanın en büyük bilimsel araştırma ve tercüme merkezidir. Buradan el-Harezmi, Kindî gibi birçok bilim insanı ve düşünür yetişmiştir*" (s. 70) şeklinde bahsedilmiş, görsel veya biyografiden yararlanılmamıştır. İlk Türk-İslam devletlerinde kültür ve medeniyet başlığı altında, bilime verdikleri önem ve bilim insanlarını destekleyen çabalarıyla toplumun genel bilgi seviyesinin yükselmesine neden olan Karahanlılar Dönemi'nde yetişmiş; eğitim ve bilim alanlarında değerli ürünler ortaya koyan Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yüknekî ve Hoca Ahmet Yesevî (Çetin, 1999, s. 183-184; Şanal ve Alaca, 2020, s. 12; Şimşir ve Baydur, 2023a, s. 542)'den "*Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri bu dönemde yazılmış, Türk-İslam kültürünün temelleri de yine bu dönemde atılmıştır. Türk-İslam edebiyatının ilk eserleri şunlardır: Kutadgu Bilig/Yusuf Has Hacip, Divân-ü Lügatü't-Türk/Kaşgarlı Mahmut, Atabetül Hakayık/Edip Ahmet Yüknekî, Divanı Hikmet/Hoca Ahmet Yesevî*" (s. 76) şeklinde bir bilgi verilmiş, biyografiden yararlanılmamış ve görsel olarak ise sadece Kutadgu Bilig'den bir sayfanın ve Divân-ü Lügatü't-Türk'ün içinde yer alan dünya haritasının görseline yer verilmiştir (Fotoğraf 4.6). Ayrıca saray hekimliği de yapan, ruh bozukluklarının tedavisinde psikanalitik metodun temellerini oluşturan, eserleri Batı dünyasında tıp alanında çağlar boyu temel referans kitabı olarak okutulan, tıp, felsefe, kimya, metafizik, teoloji, doğa, astronomi, mantık, matematik gibi alanlarda önemli eserler veren İbn-i Sinâ (Akyüz, 2021, s. 25; Alper, 1999, C. 20, s. 319-321; Terzioğlu, 1999, C. 20, s. 331-335) ve tıp, tarih, coğrafya, matematik, fizik, astronomi gibi

çeşitli bilim alanlarında eserler veren bilim insanı (Tümer, 1992, C. 6, s. 206) el-Birunî'den “*Gazne hükümdarı Sultan Mahmut'un bilim insanı el-Birunî için kullandığı “sarayımın en değerli hazinesi” ifadesi bu durumun en güzel örneğidir. Bu dönemin iki ünlü âlimi İbn-i Sinâ ve el-Birunî'nin eserleri Doğu'da ve Batı'da yüzlerce yıl ders kitabı olarak okutulmuştur.*” (s. 77) şeklinde bir bilgi verilmiş, biyografiden yararlanılmamış ve sadece İbn-i Sinâ'nın temsili görselinden faydalanılmıştır (Fotoğraf 4.7). Yeni yurt Anadolu konusunda, insanı merkeze koyan, ahlaki, sosyal, kültürel, felsefi, siyasi yönü güçlü olan; insan ve toplum adına çalışan, ahlak, bilim ve sanat üzerine kurulan Ahilik Teşkilatı'nın kurucusu kabul edilen; tasavvuf, tefsir, fıkıh, kelam, felsefe ve tıp gibi bilimsel alanlarda bilimsel yöntem bilgisini kullanarak birçok eser kaleme almış, tercüme yapmış, aynı zamanda bir hekim olan, ilim, ahlak, sanat ve bilimin sentezini ilke haline getiren, Türk filozofu ve debbağların piri Ahi Evran (Köken ve Büken, 2018, s. 54-68; Yıldız, 2012, s. 194)'dan “*Anadolu'ya gelen Türkler Anadolu'da birçok sosyal ve kültürel teşkilatlar kurmuştur. Bunlardan biri de çeşitli meslek gruplarını bir araya getiren ve bir esnaf teşkilatı olan Ahi Teşkilatı'dır. Ahi Evran ve kurmuş olduğu Ahi Teşkilatı, Anadolu toprakları üzerinde barış ve huzurun tesisinde önemli roller üstlenmiştir*” (s. 94) şeklinde bahsedilmiş, biyografiden faydalanılmamış ve Ahi Evran'ın Kırşehir'deki heykelinin görselinden yararlanılmıştır (Fotoğraf 4.8). Ayrıca yeni yurt Anadolu konusunda hoşgörü, akıl ve bilimi temel alan bütünleştirici evrensel düşünceleriyle insanlığa yön veren; ahlaki, dini ve tasavvufi konularda Türkçe, Farsça, Arapça olmak üzere birçok eser kaleme almış; yetmiş iki milleti aynı gözle gören ve insanları din, dil, ırk ayrımı yapmadan hoşgörüyü ve olgunlaşmayı aşılaman; akli ve bilimi tüm ilişkilerin önüne koyan; birleştirici, uzlaşmacı, yapıcı, tasavvuf anlayışı ve hoşgörüsüyle somuttan soyuta, basitten karmaşığa, bireysel farklılıkları gözetken, akla, ahlaka, ve ilme dayalı eğitim ilkelerini benimseyen; Anadolu'da Ahilik ve Bektaşilik gibi sosyal ve kültürel yapılanmaların şekillenmesinde büyük rol oynayan ve toplumsal birlik, beraberlik ve ilerlemeye katkıda bulunan Bektaşiliğin ve Yeniçeri Ocağı'nın piri kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli (Ocak, 1996, C. 14, s. 455-458; Korkmaz, 2001, s. 325; Yıldız, 2012, s. 193; Hasanoğlu, 1998, s. 11; Yalçın, 2010, s. 216-217; Aslan, 2007, s. 50-51; Şahin, 2019, s. 17-18); hadis, fıkıh, ilahiyat, felsefe, musiki ve edebiyat gibi alanlardaki derin bilgisiyle evrensel düşünceleri ve akıl ile ilahi aşkı birleştiren felsefesi, insan psikolojisi ve sosyal bilimlerde önemli referans noktalarından biri kabul edilen; Mesnevi gibi birçok eseriyle Farsçaya, aynı zamanda Türk edebiyatına da büyük katkıda bulunmuş ve eserleri birçok dile tercüme edilerek toplumsal dönüşümlere katkı sağlayarak hoşgörü, barış, kardeşlik ve insan sevgisi üzerine kurulu öğretileriyle toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunmuş, Doğu ve Batı'da kültürler arası etkileşimi artırarak dünya kültürünü etkileyen Mevlânâ Celâleddîn Rûmî,

(Bilgin, 2008, s. 27-49; Çelik, 2002, s. 21-38; Çubukçu, 1984, s. 109-118; Öngören, 2004, C. 29, s. 441-448) ve Türkçeyi Anadolu’da edebiyat ve kültürün temeli haline getiren Yunus Emre’den *“Anadolu’nun yurt edinilmesinde mutasavvıflar etkili olmuştur. Mevlânâ Celâleddini Rûmî, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre vb. sufiler ile Ahi Evran ve Nasreddin Hoca gibi düşünürler Anadolu Türklüğünün Moğol istilası nedeniyle zor günler geçirdiği dönemde eserleri ve samimi sohbetleriyle halka yol gösterdiler. İslam dininin özünü Anadolu insanına aktararak milletimizin birliğini ve bütünlüğünü korumasında önemli rol oynadılar”* (s. 94) şeklinde isimleri zikredilmekle beraber biyografiden yararlanılmamış ve temsili görsellerinden faydalanılmıştır (Fotoğraf 4.9).

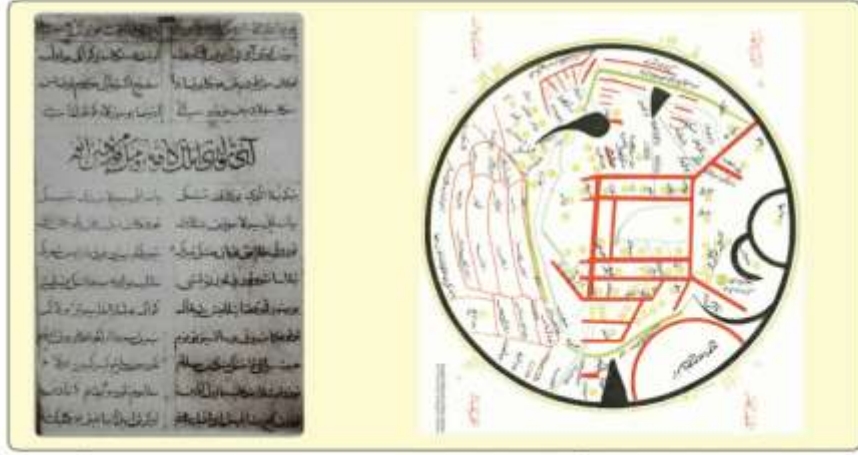
Yönetime katılıyorum ünitesi; dünden bugüne Türk kadını başlığı altında çağdaş bilim insanlarından Esen Karamürsel Akpek ve Feryal Özel ile ilgili kısa bir bilgi ve görsellere hazırlanmış bölümünde yer verilmiştir (Fotoğraf 4.10).

1.25: Yunus Emre Temsili Resim

Fotoğraf 4.5. Yunus Emre’nin temsili görseli (C. Yıldırım vd., 2019, s. 32).

<i>Kutadgu Bilig</i>	→	<i>Yusuf Has Hacip</i>
<i>Divanı Lügati Türk</i>	→	<i>Kaşgarlı Mahmut</i>
<i>Atabetül Hakayık</i>	→	<i>Edip Ahmet Yükneki</i>
<i>Divanı Hikmet</i>	→	<i>Hoca Ahmet Yesevi</i>

2.34: Türk-İslam Edebiyatının Esaslerinden Biri Olan Kutadgu Bilig'den Bir Sayfa

2.35: Türkçenin Bilinen İlk Sözlüğü Olan Divanı Lügati Türk'te Yer Alan Dünya Haritası

Fotoğraf 4.6. Kutadgu Bilig'den bir sayfa ve Divân-ü Lügatü't-Türk'ün içinde yer alan dünya haritasının görseli (C. Yıldırım vd., 2019, s. 76).

2.36: İbni Sina Temsili Resim

Fotoğraf 4.7. İbn-i Sinâ'nın temsili görseli (C. Yıldırım vd., 2019, s. 77).

2.60: Ahi Evran Heykeli-Kırşehir

Fotoğraf 4.8. Ahi Evran'ın Kırşehir'deki heykelinin görseli (C. Yıldırım vd., 2019, s. 94).

2.61: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Temsili Resim

2.62: Hacı Bektaş-ı Veli Temsili Resim

2.63: Yunus Emre Temsili Resim

Fotoğraf 4.9. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Hacı Bektaş-ı Veli, Yunus Emre'nin temsili görselleri (C. Yıldırım vd., 2019, s. 94).

Fotoğraf 4.10. Esen Karamürsel Akpek ve Feryal Özel ile ilgili verilen bilgi ve görsel (C. Yıldırım vd., 2019, s. 217).

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Gültekin, vd. (2019),

Birey ve toplum ünitesi; insandan insana giden yol konusunda insan sevgisi, hoşgörü ve barış üzerine kurulu öğretileriyle toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunan, kültürler arası etkileşimi artırarak sosyal bilimlerde bir referans noktası kabul edilen Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'den “*Aynı dili konuşanlar değil, aynı duyguları paylaşanlar anlaşabilir*” (s. 14) sözüne yer verilmiş ve bu sözün müellifinin Mevlânâ Celâleddîn Rûmî olduğunu göstermek amacıyla sözün altında ismi zikredilmiş, biyografiden faydalanılmamış ve temsili bir görselden yararlanılmıştır (Fotoğraf 4.11).

Kültür ve miras ünitesi; insanı yaşat ki devlet yaşasın konusunda, 14. yüzyılın en önemli seyyahlarından biri olup coğrafya, tarih, dil, kültürel antropoloji ve sosyal bilimler alanlarında önemli katkılar sunan; Kuzey Afrika'dan Çin'e kadar geniş bir coğrafyayı dolaşarak gözlemlerini kaleme alarak “*Rihletü İbn Battûta*” adlı eseriyle İslam dünyası, Asya, Afrika ve Avrupa toplumları hakkında birinci elden bilgiler sunarak bilim dünyasına büyük katkıda

bulunan; seyahat ettiği bölgelerdeki iklim, yer şekilleri, ticaret yolları ve şehirlerin coğrafi özellikleri, farklı kültürlerin gelenek, görenek, sosyal yaşam biçimlerini, mimari, eğitim, hukuk, ekonomi, siyasi, günlük yaşam, inanç sistemleri, konuşulan diller ve lehçeler hakkında ayrıntılı bilgiler veren İbn Battûta (Arifoğlu, 2019, s. 21-22; Ayhan, 2022, s. 169-176; Aykut, 1999, C. 19, s. 361-368; Ok, 2016, s. 35-60)'dan *“İbn Batuta ve arkadaşları Denizli'den geçerken dükkânlarından çıkan bazı kimselerin yollarını keserek kendilerini götürmek istediğini görür. Başka bir grup ise buna engel olmaya çalışırken aralarında kavga çıkar. Yollarının eşkiyalar tarafından kesildiğini zanneden İbn Batuta ve arkadaşları için aslını öğrenince çok sevinir. Ahilerin kendilerini misafir etmek için tartıştıklarını anlayınca çok şaşırır”* (s. 53) şeklinde İbn Battûta'nın Anadolu'da Ahilik teşkilatıyla karşılaşmasını ve Ahilerin misafirperverliğine duyduğu şaşkınlığı anlatılmaktadır. Ayrıca İbn Battûta ile ilgili biyografiden yararlanılmamış ve temsili bir görselden faydalanılmıştır (Fotoğraf 4.12). Değişen dünyada değişen Osmanlı konusunda, İbrahim Müteferrika'nın ilk Osmanlı matbaasını kurduğundan ve böylece bilginin yayılmasının kolaşlaştığından bahsedilmiş, temsili olarak ilk matbaanın kuruluş çalışmalarını ele alan bir görsel ile desteklenilmiş ve biyografiden yararlanılmamıştır (Fotoğraf 4.13).

Bilim, teknoloji ve toplum ünitesi; bilimin öncüleri konusunda el-Harezmi, Ali Kuşçu (Fotoğraf 4.14), Kâtip Çelebi, İbn-i Sinâ (Fotoğraf 4.15), el-Hâzinî, el-Cezerî (Fotoğraf 4.16), Fârâbî, Piri Reis (Fotoğraf 4.17), İbn-i Haldûn (Fotoğraf 4.18) hakkında bilgi verilmiş ve bazı bilim insanları temsili görselle desteklenirken bazılarının ise eserlerinin görsellerinden yararlanılmıştır. Ayrıca hem bir devlet adamı hem de Türk astronomi ve matematik bilgini Uluğ Bey'den *“Küçük yaştan itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in rasathanesinde çalışmıştır”* ve *“Ali Kuşçu'nun Ay'ın şekillerini anlattığı kitabı Uluğ Bey tarafından çok beğenilmiştir. Bu kitap “Bir hükümdarı yerinden kaldıran kitap” unvanını almıştır. Çünkü Uluğ Bey'in çalışmalarına bu kitabın büyük katkısı olmuştur”* (s. 135), *“Semerkant Rasathanesi Uluğ Bey tarafından inşa edilmiş üç katlı bir gözlemeviydi”* (s. 140) şeklinde bahsedilmiş, Semerkant Rasathanesi ile ilgili bir görsel kullanılmış ancak Uluğ Bey ile ilgili görsel veya biyografiden yararlanılmamıştır. Her yenilik geleceğimize bir katkıdır başlığı altında ise el-Birunî'den *“el-Birunî (978-1048) dünyanın yuvarlak olduğunu ve döndüğünü savunmuştur. Kendisine “Dünya dönüyorsa neden ağaçlar taşlar ve benzeri yerlerden fırlamıyor?” diye soranlara “Dünyanın merkezindeki çekim gücü varlıkların dışarıya fırlamasını engellemektedir.” cevabını vermiştir. Bu fikir ile yer çekim kuvvetinin Newton'dan asırlarca önce ortaya koymuştur.”* (s. 143) şeklinde yer çekim kuvveti ile ilgili görüşüne yer verilmiş ancak biyografi veya görselden faydalanılmamıştır.

Görsel 1.3: Mevlâna Celâleddîn-i Rumi (Temsilî)

Fotoğraf 4.11. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin temsili görseli (Gültekin vd., 2019, s. 14).

Görsel 2.6: İbn Batuta (Temsilî)

Fotoğraf 4.12. İbn Battûta'nın temsili görseli (Gültekin vd., 2019, s. 53).

Fotoğraf 4.13. İlk matbaanın kuruluş çalışmalarıyla ilgili görsel (Gültekin vd., 2019, s. 75).

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM

HAREZMİ (780-850)

Bize Sıfırı Tanıtan İnsan

- ▶ Matematik, astronomi ve coğrafya bilginidir.
- ▶ Matematik alanında yaptığı çalışmalarla "cebir" bilimini geliştirip sistemleştirmiş, matematiğin ayrı bir bilim dalı olarak var olmasını sağlamıştır.
- ▶ Harezmi Hint sayı sisteminde faydalanarak ilk kez "0" (sıfır) rakamından bahsetmiştir. İki bilinmeyenli denklemlere çözüm yolunu bulmuş ve bilinmeyen işaretini "x" simgesini matematik bilimine kazandırmıştır.
- ▶ İlk kez sadece cebir matematiğini ele aldığı eseri 600 yıl boyunca Avrupa'da bu alanda temel eser olarak kullanılmıştır.
- ▶ Alanında ilk olan bir astronomi kitabı hazırlamıştır. Kitapta Güneş'in, Ay'ın ve o devirde bilinen beş gezegenin hareketleri ile ilgili bilgiler vermiştir.

Görsel 4.15:
Harezmi (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Harezmi çöde altı kişiyi iki gruba ayırır. Üç kişi kuzeye doğru giderek kutup yıldızının doğduğu zamanı, diğer üç kişi de güneye giderek kutup yıldızının battığı zamanı aynı anda tespit eder. Harezmi sonuçları karşılaştırarak meridyen dairesinin 1 derecelik açısını hatasız olarak hesaplamayı başarır.

ALİ KUŞÇU (1403-1474)

Osmanlı'ya Astronomi ve Matematiği Sevdiren İnsan

- ▶ Babası, ünlü bilim ve devlet adamı olan Uluğ Bey'in kuşçusu olduğu için "Kuşçu" lakabıyla meşhur olmuştur.
- ▶ Küçük yaşta itibaren matematik ve astronomiye ilgi duyan Ali Kuşçu, Uluğ Bey'in rasathanesinde çalışmıştır.
- ▶ Elçilik görevi ile geldiği İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed ile tanışmıştır.
- ▶ Fatih'in davetiyle İstanbul'a gelmiş ve bu yolculuğunda masraflarını karşılaması için Fatih tarafından kendisine günlük 1000 akçe verilmiştir. Bu durum Fatih Sultan Mehmed'in bilim insanlarına verdiği değeri göstermektedir.
- ▶ Günde 200 akçe verilerek Ayasofya Medresesi'ne başmüderris yapılmıştır.
- ▶ Fatih Külliyesi'nde bir güneş saati yapmıştır.
- ▶ İstanbul'un enlem ve boylam derecesini belirlemiştir.

Görsel 4.16:
Ali Kuşçu (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Ali Kuşçu'nun Ay'ın şekillerini anlattığı kitabı Uluğ Bey tarafından çok beğenilmiştir. Bu kitap "Bir hükümdarı yerinden kaldıran kitap" unvanını almıştır. Çünkü Uluğ Bey'in çalışmalarına bu kitabın büyük katkısı olmuştur.

Fotoğraf 4.14. el-Harezmi ve Ali Kuşçu ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Gültekin vd., 2019, s. 135).

4. ÜNİTE

KÂTİP ÇELEBİ (1609-1657)

Hayatını Kitaplara Adayan İlim İnsanı

- ▶ Asıl adı Mustafa'dır. "Kâtip Çelebi" ve "Hacı Halife" de denir.
- ▶ Osmanlı sarayında görevli olan babasının yanında iyi bir eğitim almış ve devlet hizmetine girmiştir.
- ▶ Hayatının büyük bölümünü ilmi çalışmalara ayırmıştır. Ona göre en büyük savaş kılıç ile değil ilim tahsil ederek cahilliğe karşı yapılan savaştır.
- ▶ Babasından kalan küçük mirasın tamamını kitaplara yatıran Kâtip Çelebi, dönemindeki kitaplarının çoğunu okumuştur.
- ▶ Binlerce kitaptan oluşan evindeki kütüphanenin saray kütüphanesinden sonra en büyük kütüphane olduğu söylenir.
- ▶ Dünyanın her yerindeki coğrafyacılar mektuplar gönderip bilgiler toplayarak 3 yılda yazdığı "Cihannüma" Türkçe yazılan ilk coğrafya kitabıdır.

Görsel 4.17:

Cihannüma'dan Bir Sayfa

BİLİYOR MUSUNUZ?

Kâtip Çelebi bazen kendini tamamen bir kitaba verir, her şeyi unuttur, odasında güneşin doğmasına kadar mum yanar ve bundan hiç yorgunluk duymazdı.

İBN SİNA (980-1037)

Tıbbin Üstadı

- ▶ Ünlü tıp bilimcisi ve filozoftur.
- ▶ Küçük yaştan itibaren tıp ve eczacılık konusunda iyi bir eğitim almıştır. Daha on altı yaşında iken dönemindeki birçok doktor onun bilgisinden faydalanmıştır.
- ▶ Henüz on sekiz yaşındayken Samani hükümdarının hastalığını tedavi edince kendisine büyük hediyeler verilmek istenmiştir. O ise sadece sarayın kütüphanesinden faydalanmak istediğini söylemiştir.
- ▶ Henüz mikroskop keşfedilmeden önce canlı mikroplardan bahsetmiştir.
- ▶ "Tıbbın Kanunu" isimli kitabı 500 yıl boyunca Avrupa'da tıp alanında başvuru kitabı olarak kullanılmıştır.
- ▶ Tıp alanının yanında felsefe, astronomi, matematik, fizik, kimya gibi alanlarda da çalışmalar yapmıştır.

Görsel 4.18:

İbn Sina (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

İbn Sina ünlü bir dil alimi ile yaptığı münazara sırasında kendisinin dil konusunda yetersiz olduğunun söylenmesine çok üzülmüştür. Bunun üzerine üç yıl çalışan İbn Sina tekrar yapılan bir münazarada kendisini küçümseyen kişiye üstünlüğünü kabul ettirmiştir.

HAZİNİ (?-1155)**Hassas Terazilerin Mucidi**

- ▶ Kimya, fizik ve astronomi bilimlerindeki çalışmalarıyla ölçü ve tartı aletlerine yaptığı katkılarla tanınan bir bilim insanıdır.
- ▶ Hazini, Newton'dan (Nivtin) 500 yıl önce "Her cisim yerkürenin merkezine doğru çeken bir gücün olduğunu" söylemiştir.
- ▶ Roger Bacon'dan (Racır Beykın) yaklaşık yüz yıl önce Dünya'nın merkezine doğru yaklaştıkça suyun yoğunlaştığı fikrini ortaya atmıştır.
- ▶ Bir cismin düşük yoğunluklu havada ağırlık kazandığını yoğun havada veya suda ise ağırlığının azaldığını keşfetmiştir.
- ▶ İcat ettiği hassas terazi sayesinde metallerin ve taşların saf olup olmadıkları ve metallerin özgül ağırlıkları tespit edebilmiştir.

Görsel 4.19:
Hazini (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Abdurrahman El-Hazini çok sade giyinir, çok az yemek yedi. Kendisine verilen mükâfatları kabul etmezdi. Selçuklu Sultanı Sencer'in gönderdiği bin dinarı geri çevirerek cebinde on dinarın olduğunu ve bu paranın kendisine üç yıl yeteceğini söylemiştir.

CEZERİ (1136-1206)**13. Yüzyılın Mekanik Dehası**

- ▶ Mekanik mühendisliği konusunda çalışmalar yapan bir bilim insanıdır.
- ▶ İlk robotu yapıp çalıştırdığı kabul edilmektedir.
- ▶ "Olağanüstü Mekanik Araçların Bilgisi" isimli ünlü eserinde 50'den fazla cihazın çizimini yapmıştır.
- ▶ El-Cezeri'nin önemli mühendislik başarılarından biri de suyun akıntısı ile dönen ve aldığı suyu yukarıya taşıyan değirmenlerdir.
- ▶ El-Cezeri su ile işleyen ve aralıksız çalışan bir flüt de tasarlamıştır. Dönüşümlü olarak iki depoya dökülen su, havayı flüte doğru itmekte ve ses meydana getirmektedir.
- ▶ Cezeri'nin diğer bir eseri de Diyarbakır Ulu Camii'nin ünlü güneş saatidir.

Görsel 4.20: Cezeri
Tarafından Yapılan
Robot

BİLİYOR MUSUNUZ?

Artuklu hükümdarı abdest alırken hizmetçilerinin eline su dökmesinden hoşlanmıyordu. Bu yüzden Cezeri'den yardım istedi. Bunun üzerine hükümdara su döken tavus kuşu şeklinde bir robot yapmıştır.

4. ÜNİTE

FARABİ (870-950)

Ünlü Filozof ve Öğretmen

- ▶ Farabi insanlık tarihinin en büyük filozoflarından biri kabul edilmiştir.
- ▶ Bütün parasını kitaplara yatırmış, yolda gördüğü, hiç tanımadığı kervanlara para vererek belki bir yıl sonra gelecek belki de hiç gelmeyecek kitaplar sipariş etmiştir.
- ▶ Kalemle aldığı 160 kadar eser hem Doğu hem Batı bilim dünyasında uzun yıllar temel eser olarak kabul edilmiştir.
- ▶ Farabi "birinci öğretici" olarak adlandırılan Aristo'nun düşüncelerini geliştirerek "ikinci öğretici" unvanını almıştır.
- ▶ Müzik ile de ilgilenen Farabi seslerin matematiksel ölçümünü yapmıştır.
- ▶ Kemanın atası olarak bilinen "rebab" isimli müzik aletinin de mucidir.

Görsel 4.21:
Farabi (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

İyi bir müzisyen olan Farabi başta ud ve kamun olmak üzere bazı müzik aletlerini çalıyor. Ud çalmada o kadar kabiliyetli ki bir gün ud çaldığı bir mekânda insanlar önce ağlatmış sonra güldürmüş ve en son hepsini uyutarak çıkp gitmiştir.

İRİ REİS (1470-1553)

Haritası ile Meşhur Denizci

- ▶ Osmanlı Devleti'nin en parlak döneminde yaşamış ünlü Türk denizcisi, haritacısı ve coğrafyacısıdır.
- ▶ Ceylan derisi üzerine çizdiği Dünya haritasını 1517'de Yavuz Sultan Selim'e takdim etmiştir. Bu haritada İspanya, Portekiz ve Batı Afrika kıyıları ile Amerika kıtasının doğu kıyılarını göstermiştir. Bu haritayı çizerken faydalandığı haritalara göre hataları azdır ve çizimleri günümüz haritalarına çok yakındır.
- ▶ Günümüzde bu haritanın sadece 1/6'sı elimizdedir. Haritanın kenarlarında, çizimini yaptığı bölgelerde yaşayan insan ve hayvanlara ait resimler de vardır.
- ▶ 1528'de çizdiği İkinci Dünya haritasında ise Kuzey ve Orta Amerika kıyılarını da göstermektedir.

Görsel 4.22: Piri Reis'in
Dünya Haritası

BİLİYOR MUSUNUZ?

Mustafa Kemal Atatürk 1933 yılında Piri Reis'in haritasını bizzat inceleyerek haritanın devlet matbaasında çoğaltılmasını sağlamıştır.

138

Fotoğraf 4.17. Fârâbî ve Piri Reis ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Gültekin vd., 2019, s. 138).

BİLİM, TEKNOLOJİ VE TOPLUM

İBN HALDUN (1332-1406)

Fikirleriyle Sosyal Bilimlerin Öncüsü

- ▶ Babası devrin büyük hocalarındandır. Babasının teşvikiyle küçük yaşlarda eğitime başlamıştır.
- ▶ Hukuk, matematik, edebiyat, mantık, tefsir, hadis ve gramer dallarında öğrenim görmüştür.
- ▶ İbn Haldun'un en önemli eseri "Mukaddime"dir.
- ▶ İbn Haldun, pek çok Batılı bilim insanı tarafından sosyoloji ve tarih felsefesinin kurucusu olarak kabul edilmiştir.
- ▶ İbn Haldun "bir su damlası nasıl diğer su damlalarına benzer ise bir milletin geleceği de geçmişe aynen benzer" demektedir. Böylece milletlerin geçmişten ders çıkartarak tarih ilminin faydalanması gerektiğini söylemiştir.
- ▶ Fikirleri ile Osmanlı tarihçilerini büyük ölçüde etkilemiştir.

Görsel 4.23:
İbn Haldun (Temsil)

BİLİYOR MUSUNUZ?

Mukaddime tarih felsefesi alanının en büyük eseridir. Şimdiye kadar hiçbir çağda hiçbir insan zekası böyle bir eser yazamamıştır.
İngiliz tarihçi Arnold Toynbee

Fotoğraf 4.18. İbn-i Haldûn ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Gültekin vd., 2019, s. 139).

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Ayantaş (2024),

Zaman içinde teknoloji ünitesi; teknolojinin öyküsü konusunda Bilim Çocuk Dergisi'nden özetlenmiş bir etkinlik içerisinde Türkiye'de radyolojinin öncüsü kabul edilen ve Osmanlı'da tıbbi anlamda X ışınlarını ilk uygulayan Esat Fevzi Bey ve Rıfat Osman Bey ile ilgili basit bir röntgen cihazı geliştirdiklerinden bahsedilerek temsili bir de görsele yer verilmiştir (Fotoğraf 4.19).

7. Etkinlik

Aşağıda röntgen cihazının ülkemizde ilk kullanım tarihine ilişkin bir metin verilmiştir. Metni okuyarak röntgen teknolojisinin gelişimi açısından önemli gördüğünüz ifadelerin altını çiziniz.

X ışınlarının, cisimlerin içinden geçebildiği keşfi, Avrupa'da röntgen cihazının üretilmesinin önünü açmıştı. Bu keşif Osmanlı'da iki tıp öğrencisi subayına ilham vermişti. Esat Fevzi ve Rıfat Osman Beyler (Görsel 4.46) bu keşfi bir Fransız tıp dergisinde okumuşlardı. Kendileri fizik ve kimyaya olan merakları ile bilinen başarılı öğrencilerdi.

Çalışmaya başladılar ve kendi olanaklarıyla laboratuvarında yaptıkları pilleri kullanarak basit bir röntgen cihazı geliştirdiler. Bu cihaz sayesinde 1897-1905 Türk-Yunan Savaşı'nda Selanik'te yaralanan asker Boyabatlı Mehmet Efendi'nin el röntgenini çektiler.

Röntgen filminde Mehmet Efendi'nin sağ bileğindeki şarapnel parçasını tespit edebildiler. Daha sonra bu şarapnel parçası ameliyatla çıkartıldı. Bu uygulama, röntgen tekniğinin, tıp biliminde ve savaş yaralanmalarında -dünyada ve ülkemizde- kullanıldığı ilk uygulama olarak bilinmektedir. Türk doktorlarının röntgen teknolojisini kullanmalarını takdir eden Alman İmparatoru, Osmanlı Devleti'ne iki adet röntgen cihazı hediye etmiştir. Günümüzde röntgen teknolojisi kullanılmakla birlikte MR, ultrason ve tomografi gibi çok daha iyi görüntüleme yapan teknolojik ürünler de vardır.

Görsel 4.46 Esat Fevzi ve Rıfat Osman (temsili)

Bilim Çocuk Dergisi (Özetlenmiştir.)

Fotoğraf 4.19. Esat Fevzi Bey ve Rıfat Osman Bey ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Ayantaş, 2024, s. 113).

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Ol (2024),

“Birlikte Yaşamak, Evimiz Dünya, Ortak Mirasımız” ünitelerinin yer aldığı birinci kitap ve “Yaşayan Demokrasimiz, Hayatımızdaki Ekonomi, Teknoloji ve Sosyal Bilimler” ünitelerinin bulunduğu ikinci kitap üzere Sosyal Bilgiler ders kitapları incelenmiştir. İncelenen birinci ders kitabında “Birlikte Yaşamak” ve “Evimiz Dünya” ünitesinde tarihi şahsiyetlere yer verilmiş fakat kitapta hiçbir Müslüman bilim insanına yer verilmemiştir. İkinci kitapta da aynı şekilde Müslüman bilim insanlarına yer verilmemiştir. Her iki kitapta da Müslüman bilim insanlarına, biyografilerine veya temsili görsellerine yer verilmemiştir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Azer (2024),

Bir arada yaşamak ünitesi; ortak değerlerimiz konusunda bilim, dil, tarih, aynı zamanda toplumsal yapının şekillenmesine de önemli katkılar sunan Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'den “*Yunus Emre, Mevlânâ, Hacı Bektaş Veli gibi tüm insanlığı kucaklayan değerlerimiz örnek yaşantılarıyla ve günümüze kadar ulaşan eserleriyle bizi birbirimize bağlamaktadır*” (s.14) şeklinde bahsedilmiş, görsel ve biyografiden yararlanılmamıştır. Ayrıca Orta Asya'dan Anadolu'ya ünitesinde Türkler Anadolu'da konusunda isimleri tekrar zikredilmiştir.

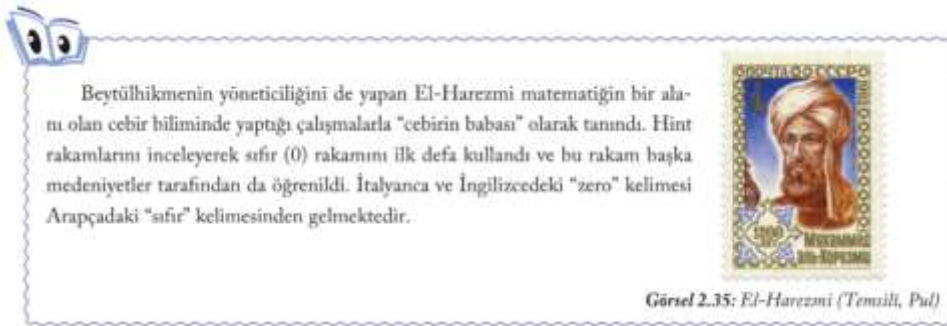
Orta Asya'dan Anadolu'ya ünitesi; İslamiyet'in doğuşu ve getirdiği değişim konusunda el-Harezmi ile ilgili kısa bir bilgi ve temsili (pul) görselden yararlanılmıştır (Fotoğraf 4.20). Türkler ve İslamiyet konusunda el-Biruni, el-Cezeri, Fârâbi, İbn-i Sinâ, Ömer Hayyam, Yusuf Has Hacip, Hoca Ahmet Yesevî, Edip Ahmet Yükneki ve Kaşgarlı Mahmut gibi Orta Çağ İslam dünyasında bilim, felsefe, matematik, astronomi, dilbilim ve sosyal bilimler gibi birçok alanda önemli katkılar sunmuş, dönemin kültürel ve bilimsel birikimini şekillendiren büyük şahsiyetlerden “*Türk-İslam devletleri döneminde bilim insanları, sanatçılar, şairler ve yazarlar desteklendi. el-Biruni, İbn-i Sinâ, Fârâbi, el-Cezeri, Ömer Hayyam gibi bilim insanları; Edip Ahmet Yükneki, Ahmet Yesevî, Firdevsi, Kaşgarlı Mahmut gibi şair, yazar ve düşünürler; Yusuf Has Hacip, Nizamü'l-Mülk gibi devlet görevlileri önemli eserler verdi.*” (s. 69) şeklinde yer verilmiş, sadece cümle içerisinde isimleri geçmiş, görsel veya biyografiden istifade edilmemiştir. Ayrıca Yusuf Has Hacip ve Kaşgarlı Mahmut'un eserlerine de yer verilmiştir. “*Yusuf Has Hacip, “mutluluk veren bilgi” anlamına gelen Kutadgu Bilig'i kaleme aldı. Eserini Karahanlı hükümdarına sundu. Eserde, toplum hayatındaki bozuklukları düzeltecek, insanı mutlu edecek yolların neler olduğu belirtilmiş; bunun yolları, devrin hükümdarına öğütler hâlinde gösterilmiştir. Karahanlı soyundan gelen Kaşgarlı Mahmut Divân-ü Lügatü't-Türk'ü Türkçenin Arapçadan üstün olduğunu göstermek ve Araplara Türkçe öğretmek amacıyla kaleme aldı. Eser, bir sözlük olmasının ötesinde, Türklerin ekonomik ve sosyal yaşamlarına dair önemli bilgiler vermektedir*” (s. 70) şeklinde eserleri tanıtılmış ve aynı sayfada Divân-ü Lügatü't-Türk'ün bazı kavramları hakkında bilgi verilmiş ve Kutadgu Bilig'den bir paragrafa da yer verildiği görülmüştür. Türkler Anadolu'da konusunda, Artuklular başlığı altında el-Cezeri'den “*Kasımiye Medresesi gibi çok sayıda medrese inşa eden Artuklular, otomatik makinelerin ilk örneklerini yapan el-Cezeri'yi himaye etti*” (s. 75) şeklinde bahsedilmiş, biyografi ya da görsel kullanılmamıştır. Türkiye Selçuklu Devleti başlığı altında ise Ahi Evran,

Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Anadolu'nun yurt edinme sürecindeki katkılarının önemli olduğundan bahsedilmiş ve eserleriyle kültürel, dini ve edebi yaşamı zenginleştirdiklerinden ve Yunus Emre'nin Anadolu Türkçesinin oluşmasında etkisinden bahsedilerek divanından bir dörtlüğe yer verilmiş, hiçbir biyografiden yararlanılmamış ve sadece Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin türbesinin görselinden faydalanılmıştır (Fotoğraf 4.21).

Bilim ve toplum hayatı ünitesi; emeğe saygı konusunda çağdaş bilim insanlarından Nesrin Özören'den sadece otuz gün oda sıcaklığında bulunup bozulmayan bir aşının patent sahibi olduğundan bahsedilmiş ve görselden faydalanılmıştır (Fotoğraf 4.22).

Yaşayan demokrasi ünitesinde; toplumsal hayatta kadın konusunda çağdaş bilim insanlarından Gözde Durmuş, Engin Arık, Feryal özel ve Burcu Özsoy Çiçek'ten *"Günümüzde ülkemiz kadınları bilimden ekonomiye, sanattan spora kadar pek çok alanda ön plana çıkararak üstün başarılar sergilemektedir. Feryal Özel, Gözde Durmuş, Burcu Özsoy Çiçek, Engin Arık gibi bilim insanları ilk akla gelenlerdir."* (s. 235) şeklinde sadece bilim insanı olduklarından söz edilmiş, biyografi ya da görselle desteklenmemiştir.

Ülkemiz ve Dünya ünitesi, soydaşlarımız ve komşularımız konusunda el-Cezerî'den *"Robotların Babası" olarak kabul edilen İsmail el-Cezerî'den ilham alınarak "Cezerî-Lab" ismi verilen dijital tasarım ve üretim laboratuvarında 3D tasarım, modelleme, üretim, robotik ve mekatronik çalışmalar yapma olanağı sunuluyor.* (s. 247) şeklinde bir genel ağ haberinden istifade edilmiş, görsel veya biyografiden yararlanılmamıştır.

Fotoğraf 4.20. el-Harezmi ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Azer, 2024, s. 63).

Görsel 2.71: Mevlana Celaleddin Rumi Türbesi, Konya

Fotoğraf 4.21. Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin türbesi ile ilgili görsel (Azer, 2024, s. 79).

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki haberi okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Aşıda Devrim... Üç Kitadan Patent Aldı

Boğaziçi Üniversitesinde Prof. Dr. Nesrin Özören'in geliştirdiği ve aşının oda sıcaklığında 30 gün dayanabilmesine olanak tanıyan teknoloji, Türkiye'nin üç kitada birden patentlenen ilk buluşu oldu. Aşıların 2-8 derecede saklanmaları gerekiyor. Aksi hâlde aşılar bozuluyor ve bağışıklık geliştirmiyor. Söz konusu yeni buluş ise aşıların en az 30 gün boyunca oda sıcaklığında dahi bozulmadan taze kalmasını sağlıyor. Bu teknolojiyle geliştirilecek tüm aşılar artık kolaylıkla dünyanın her yerine gönderilebilecek.

Görsel 4.51

Genel ağı haberi, 17 Ağustos 2018

1. Ürünün farklı ülkelerde patent alması neden önemlidir?
2. Buluşun patentinin alınması, öğretim üyesine ve ülkemize neler sağlayacaktır?
3. Böylesi buluşların yapılması bilimsel çalışmaları nasıl etkileyecektir? Açıklayınız.

Fotoğraf 4.22. Prof. Dr. Nesrin Özören ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Azer, 2024, s. 154).

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı Özensoy (2024),

Osmanlı Devleti ve kültür ünitesi; Osmanlı Devleti'nde fetihler konusunda, dil, bilim ve kültürel gelişime büyük katkılar sağlayarak, coğrafya, matematik, denizcilik, haritacılık ve astronomi gibi alanlarda önemli eserler kaleme alan (Ak, 2009, C. 37, s. 21-24; Bostan, 2007, C. 34, s. 283-285) Piri Reis ve Seydi Ali Reis 'ten "*XVI. yüzyıl, Osmanlı denizciliğinin "altın çağı" oldu. Piri Reis, Barbaros Hayrettin Paşa, Turgut Reis, Seydi Ali Reis gibi büyük denizciler sayesinde Osmanlılar, Akdeniz'de büyük bir üstünlük kurdu. Piri Reis'in çizdiği dünya haritası ile "Kitab-ı Bahriye" adlı kitabı, coğrafya ve denizcilik alanlarında Osmanlıların geldiği düzeyi göstermektedir. Piri Reis'in o dönemde dünya haritasını çizmesi, Kitab-ı Bahriye kitabını yazmasından yola çıkılarak Osmanlı denizciliği hakkında neler söylenebilir?"* (s. 67) şeklinde bahsedilmiş, biyografi ve görselden yararlanılmamıştır. Ayrıca geçmişten günümüze bilim ünitesinde de Piri Reis'ten bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde değişim yılları konusunda, özellikle matbaanın Osmanlı'ya girişinde önemli bir rol oynamış ve tercüme, bilim, kültür, edebiyat, haritacılık, tarih ve sosyal bilimle alanlarında önemli katkılar sunan İbrahim Müteferrika (Afyoncu, 2000, C. 21, s. 324-326; Altuntek, 1993, s. 194-197)'dan "*Elçilik heyetinde yer alan Mehmet Said Efendi, Fransa dönüşü 1727 yılında İbrahim Müteferrika İstanbul'da ilk Osmanlı matbaasını kurdu*" (s. 88) şeklinde ismi zikredilmekle beraber biyografi ve görselden faydalanılmamıştır. Osmanlı Devleti'nde fetihler konusunda, istimalet politikası başlığı altında gezdiği geniş coğrafyaların coğrafi, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısını ayrıntılı şekilde aktararak tarih, dil ve sosyal bilimlere önemli katkılarda bulunan İbn Battûta'dan Osmanlı sınırları içerisinde bulunan Göynük ile ilgili seyahatnamesindeki bir paragrafa yer verilmiş ve bu alıntının müellifinin İbn Battûta olduğunu göstermek amacıyla atıfta bulunulmuş ve istimalet politikası hakkında bu bilginin önemli ipuçları verdiğiinden bahsedilmiştir. Seyahatnamelerde Osmanlı konusunda da İbn Battûta'nın İznik, Bursa ve Gürle'de yaşadıklarını anlatan seyahatnamesinden kısaltılmış bir bölüme yer verilerek yazarının İbn Battûta olduğu vurgulanmıştır. Herhangi bir görsel ve biyografiden faydalanılmamıştır. Ayrıca aynı şekilde seyahatnamesinden ahilik ile ilgili bir bölüme üretim ve sosyal hayat ünitesinde de yer verilmiştir. Seyahatnamelerde Osmanlı konusunda, 17. yüzyılın en önemli seyyahlarından biri olarak bilime, tarihe, coğrafyaya ve dile önemli katkılar sunan; yaşadığı dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını detaylı bir şekilde aktararak sosyoloji, antropoloji ve tarih disiplinleri için değerli bir kaynak oluşturan; Osmanlı Devleti'nin yönetim sistemi, savaşları, toplumsal yapısı ve dönemin önemli figürleri hakkında birinci elden bilgiler sunan ve Osmanlı topraklarının yanı sıra Avrupa, Kafkasya, Orta Doğu ve Kuzey Afrika

gibi geniş bir bölgeyi gezerek şehirlerin fiziki yapısını, doğal kaynaklarını ve ticaret yollarını detaylı şekilde kayıt altına alan ve yaşadığı dönemin konuşma dili, yerel ağızlar ve farklı kültürlerin dil yapıları hakkında önemli veriler sunarak Türkçenin gelişimine katkıda bulunan Evliya Çelebi (İlgürel, 1995, C. 11, s. 529-533; İz, 1989, s. 709-715)'den *“Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda yaşamış büyük Türk seyyahıdır. İlk gezisini İstanbul ve çevresine yapmıştır. Yaklaşık elli yıl süren gezilerini 10 ciltlik “Seyahatname” adlı eserinde anlatmıştır. “Seyahatname”; XVII. yüzyıl Osmanlı kültürü, sanatı, mimarisi, coğrafyası ve tarihi bakımından önemli bir eserdir. Evliya Çelebi'nin gezdiği yerlerden bazıları Anadolu, Kafkaslar, Suriye, Filistin, Irak, İran, Balkanlar, Macaristan, Avusturya, Arabistan, Mısır ve Sudan'dır. “Seyahatname” adlı eserde geçen aşağıdaki bölümlerde Evliya Çelebi, Çorum ve Ankara'yı anlatmaktadır”* (s. 103) şeklinde bir bilgi verilmiş ve devamında Seyahatname'sinde Çorum ile Ankara'yı anlattığı bölüme kısaltılarak değinilmiş, görselden yararlanılmamıştır.

Geçmişten günümüze bilim ünitesi; Doğu'nun bilgi birikimi konusunda el-Harezmi, Fârâbî, İbn-i Sinâ (Fotoğraf 4.23), el-Hâzinî, el-Cezerî (Fotoğraf 4.24), İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu (Fotoğraf 4.25), Piri Reis (Fotoğraf 4.26) ve Kâtip Çelebi (Fotoğraf 4.27) gibi Türk-İslam devletlerinde yetişen bilim insanlarına değinilmiş ve bazı bilim insanları temsili görselle desteklenirken bazılarının ise eserlerinin görsellerinden yararlanılmıştır. Özgür düşünce ve bilim konusunda ise el-Harezmi, Kindî, Benû Musa ile Câhiz'den *“Beytü'l-Hikme'de el-Harezmi, Kindî, Benû Musa ve Câhiz gibi birçok bilim insanı yetişti”*; Huneyn İbn-i İshak ve Sabit b. Kurra'dan *“Hristiyan bilim insanları olan Huneyn İbn-i İshak ve Sabit b. Kurra, Beytü'l-Hikme'ye geldikten sonra İslamiyet'i benimsediler.”*; Takiyüddin'den ise *“Osmanlı bilim tarihinde 1577 yılı önemli bir dönüm noktası oldu. Takiyüddin'in İstanbul'da kurduğu rasathanede astronomiyle ilgili önemli çalışmalar yapıldı. Ay, Güneş, gezegenler, kuyruklu yıldızlar ve yıldızlarla ilgili gözlemler yapıldı ve bunların kayıtları tutuldu. Padişaha gökyüzünü gözlemenin uğursuzluk getirdiğinin, nerede bir rasathane açıldıysa oradaki devletlerin harap olduğunun söylenmesiyle rasathane 1580'de yıkıldı.”* (s. 171) şeklinde anılmış, biyografi ve görsel kullanılmamış, sadece Takiyüddin'in rasathanede çalışanlarla birlikte çalışmalarına anlatan bir minyatür ile desteklenmiştir (Fotoğraf 4.28).

Üretim ve sosyal hayat ünitesi; Ahilikten meslek odalarına konusunda Ahilik teşkilatı başlığı altında İbn Battûta'dan Orhan Bey Dönemi'nde Anadolu'yu gezdiğinden ve Seyahatname'sinin Ahilik ile ilgili kısaltılmış bir bölümüne değinilmiş ve bu eserin müellifi İbn Battûta'ya atıfta bulunulmuştur. Lakin görsel veya biyografiden faydalanılmamıştır. Ahi

Evran'dan ise “Ahilik teşkilatı, asıl ismi Nasireddin Mahmut olan Ahi Evran tarafından kuruldu. 1171’de İran’da doğan Ahi Evran, Azerbaycan ve Irak’ta öğrenimini tamamladı. Bir süre Anadolu’da bazı kentlerde yaşadıkdan sonra Kırşehir’e yerleşti ve 1261’de vefat etti. Ahi Evran, Ahiliğin yanında derici esnafının (debbağ) da piriydi. Ahilerin piri olarak Anadolu’da “Ahi” seçilen esnaf ya da sanatkâra icazetname göndermeye başladı. Bu gelenek uzun süre kendisinin yerine geçenlerce sürdürüldü” (s. 198) şeklinde bilgiye yer verilmiş ve Kırşehir’deki Ahi Evran’ın heykelinin görselinden yararlanılmıştır (Fotoğraf 4.29).

Türk-İslam devletlerinde birçok önemli bilim insanı yetişti. Bu kişiler ve çalışmaları hakkında verilen aşağıdaki bilgileri okuyunuz.

el-Harezmi (780-850)

Matematik, coğrafya, astronomi ve tarih alanlarında çalışmalarda bulundu. Matematik alanındaki kitapları, Avrupa bilimini etkiledi. Cebir alanında yaptığı çalışmalardan dolayı "Cebir Atası" lakabı ile tanındı. Yazdığı cebir kitabı XVI. yüzyıla kadar Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutuldu.

el-Harezmi, aritmetik alanına önemli katkılarda bulundu. "0" rakamını aritmetiğe kazandırarak Avrupalıların Hint sayı sistemine geçmelerini sağladı.

Astronomi alanında Ay, Güneş, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn'ün hareketlerini gösteren bir kitap yazdı. Bu kitap, Arapça yazılan astronomi kitaplarının ilkidir. Yazdığı coğrafya kitabı, şehirlerin ve okyanusların konumları, çeşitli boyfam daireleri hakkında önemli bilgiler içerir.

el-Harezmi'nin temsil resmi

Fârâbî (870-950)

Birçok alanda eser vermesine rağmen özellikle felsefe ve mantık alanında yaptığı çalışmalarla bilim dünyasında çığır açtı. Aristo'nun "Organon" isimli mantık kitabı başta olmak üzere birçok kitabını Arapçaya çevirdi. Eserlerinin öneminden dolayı kendisine "İkinci Üstâz" anlamına gelen "Muallim-i Sâni" denilmiştir. Aristo ise ilk üstâzdır.

Fârâbî, bilimleri beş kategoriye ayırdı. Bunların ilki dil; ikincisi mantık; üçüncüsü aritmetik, geometri, optik, astronomi, musiki gibi alanlardan oluşan uygulamalı bilimler; dördüncüsü doğa bilimleri ve ilahiyat; beşincisi ise siyaset, fıkıh ve kelamdı.

Fârâbî'nin eserleri, XI. yüzyıldan itibaren Latinceye çevrilmeye başlandı. Bu çeviriler birçok Avrupalı ve Müslüman bilim insanının gelişimini olumlu etkiledi.

Fârâbî'nin temsil resmi

İbn-i Sînâ (980-1037)

Galen ve Hipokrat'la birlikte tıbbın üç üstadından biri olarak kabul edildi. Fizik, felsefe, astronomi, mantık, matematik ve daha birçok alanda önemli çalışmalar yaptı. Çoğu felsefe ve tıp alanında olmak üzere yaklaşık 200 kitap ve 450 makale yazdı. Avrupa bilim çevrelerinde Avicenna (Avisenna) olarak da tanınan İbn-i Sînâ'nın birçok eseri başta Latince olmak üzere çeşitli dillere çevrildi.

İbn-i Sînâ'nın en önemli iki eseri "Kitabü's-Şifa" (İyileşme Kitabı) ve "el-Kanun Fi't-Tıb" (Tıp Kanunu). "Kitabü's-Şifa" Latinceye çevrildi ve uzun süre Avrupa'da ders kitabı ve kaynak kitap olarak kullanıldı. 14 ciltlik bir tıp ansiklopedisi olan "el-Kanun Fi't-Tıb" hem Doğu hem Batı üniversitelerinde uzun süre tıp alanının ana kaynağı olarak okutuldu. Latince başta olmak üzere çeşitli dillere çevrildi.

İbn-i Sînâ'nın temsil resmi

Etkinlik Zamanı

Aşağıya İbn-i Sînâ'nın bilim dünyası için önemini belirten bir slogan yazınız.

Fotoğraf 4.23. el-Harezmi, Fârâbî ve İbn-i Sînâ ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Özensoy, 2024, s. 159).

el-Hâzini (?-1155)

Fizik, astronomi, matematik, mekanik alanlarında özgün çalışmalar yapmış bir bilim insanıdır. Aslen Bizanslıydı. Türkmenistan'ın Merv şehrine yerleşti ve burada Müslüman oldu. Sarayda hazinedar olarak görev yaptı. Görevini yaparken Selçuklu Sultanı Sencer'in desteğini aldı. Eserlerinde yıldız ve gezegenlerin gökyüzündeki konumlarını büyük bir doğrulukla kaydetti. Bu eserlerinden en önemlisi yıldız cetvelini hazırladığı "Zic"tir. Yer çekimi; katı, sıvı ve gazların yoğunlukları, maddelerin özgül ağırlıkları, ışığın kırılma prensipleri gibi konularda çalışmalar yaptı. Değerli taşları ve metalleri ayırt edebilmek için maddelerin özgül ağırlıklarını ölçen bir terazi geliştirdi.

el-Hâzini'nin temsili resmi

el-Cezerî (1136-1206)

Yaptığı otomatik makinelerle robot bilimi ile sibernetikte Doğu ve Batı dünyasını derinden etkiledi. Otomatik makineler, Leonardo da Vinci başta olmak üzere çok sayıda bilim insanına ilham verdi. Su ile işleyen ve aralıksız çalışan bir flüt yaptı. Ünlü kitabı "Kitab'ül Hiye'l"de (Düzen Kitabı) su saatleri, havuz, fıskiye, müzik otomatları, su pompaları, otomatik hizmetçi ve daha birçok otomatik makinenin yapımı hakkında bilgiler bulunmaktadır.

el-Cezerî, "Kitab'ül Hiye'l" adlı eserinde bilimsel anlayışını ve kitabı nasıl yazdığını açıklamıştır. "Kitab'ül Hiye'l" yazmadan önce bilim insanlarının kendi konusuyla ilgili çalışmalarını, eserlerini incelemiştir. Bu eserlerdeki bilgileri düzenlemiş, yorumlamış ve değerlendirmiştir. Sabırlı çalışmaları sonucu bilim ve teknolojiye bilgilerini geliştirmiştir. Çalışmalarını Diyarbakır Meliki'ne arz etmiştir.

Diyarbakır Meliki, el-Cezerî'ye çalışmalarını ve çizdiği teknolojik ürün tasarımlarını içine alan bir kitap yazmasını önemsemiştir. Bunun üzerine el-Cezerî, altı bölüm ve elli şekilden oluşan "Kitab'ül Hiye'l" kaleme almıştır. Kitapta her şekille ilgili açıklamalar bulunmaktadır. Günümüzde "Kitab'ül Hiye'l"de bulunan su saatleri, havuz, fıskiye, müzik otomatları, su pompaları, otomatik hizmetçi gibi tasarımlar çeşitli müzelerde sergilenmektedir. el-Cezerî'nin çalışmaları robot teknolojisinin gelişmesinde önemli bir adım olmuştur.

el-Cezerî'ye ait fil saati, Kitab'ül Hiye'l, s. 43.

Fotoğraf 4.24. el-Hâzini ve el-Cezerî ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Özensoy, 2024, s. 160).

İbn-i Haldûn (1332-1406)

Sosyoloji ve tarih disiplinlerinde çalışmaları olan felsefeci, tarihçi, sosyolog, ekonomist, siyaset bilimci, coğrafyacı ve devlet adamıdır. Onun düşünceleri, yaşadığı dönemden çok XVI. yüzyıla birlikte önce Osmanlı Devleti'nde sonra Avrupa ülkelerinde ve bütün dünyada etkili oldu. XX. yüzyılda birçok bilim insanınca sosyoloji ve tarih bilimlerinin kurucusu kabul edildi. Günümüzde özellikle sosyoloji alanındaki düşüncelerinin etkisi hâlâ devam etmektedir.

İbn-i Haldûn, 10'dan fazla kitap yazdı. Onun en önemli yapıtı 7 ciltten oluşan "Kitâbu'l-İber"dir (İber Kitabı). İbn-i Haldûn, "Kitâbu'l-İber'de Türk, Arap, Müslüman, Musevi ve Hristiyanların tarihine yer verdi. "Kitâbu'l-İber'in birinci cildi "Mukaddime"dir. Mukaddime birçok dile çevrilmiştir, altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iklim ve beslenmenin etkileri; ikinci bölümde farklı kültürlerin (kır-kent) karşılaştırılması; üçüncü bölümde devletlerin doğuşu, büyümesi ve zayıflaması; dördüncü bölümde kırsal yerlerde hayat; beşinci bölümde ekonomik faaliyetler; son bölümde bilim dallarının sınıflandırması yer almaktadır.

İbn-i Haldûn'un temsili resmi

İbn-i Haldûn hangi alanda bilimsel çalışmalar yapmıştır?

Ali Kuşçu (1403-1474)

Akkoyunlu Devleti Hükümdarı Uzun Hasan, Ali Kuşçu'yu Fatih Sultan Mehmed'le görüşmesi için İstanbul'a elçi olarak gönderdi. Fatih Sultan Mehmed, çalışmalarını burada yürütmesi için Ali Kuşçu'yu İstanbul'a davet etti. Fatih'in davetini kabul eden Ali Kuşçu, İstanbul'daki Ayasofya Medresesine müderris oldu.

Gezegenlerin, yıldızların ve diğer gök cisimlerinin konumlarını gösteren kitaplardaki eksiklik ve yanlışlıkları düzeltti. Hazırladığı "Şerh-i Zic-i Uluğ Bey" (Uluğ Bey'in Yıldız Cetveline Şerh) adlı kitabı, uzun süre Osmanlı'da bilim dünyasına kılavuzluk etti. Ali Kuşçu, İstanbul'un enlem ve boylam derecesini belirledi. İstanbul Külliyesine kum saati yaptı. Ali Kuşçu ile Osmanlı Devleti'nde astronomi çalışmalarında önemli adımlar atıldı.

Ali Kuşçu'nun temsili resmi

Ali Kuşçu'nun bilimsel çalışmalarda bulunması için İstanbul'a davet edilmesinden hareketle Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde bilime verilen önemle ilgili neler söylenebilir?

Fotoğraf 4.25. İbn-i Haldûn ve Ali Kuşçu ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Özensoy, 2024, s. 161).

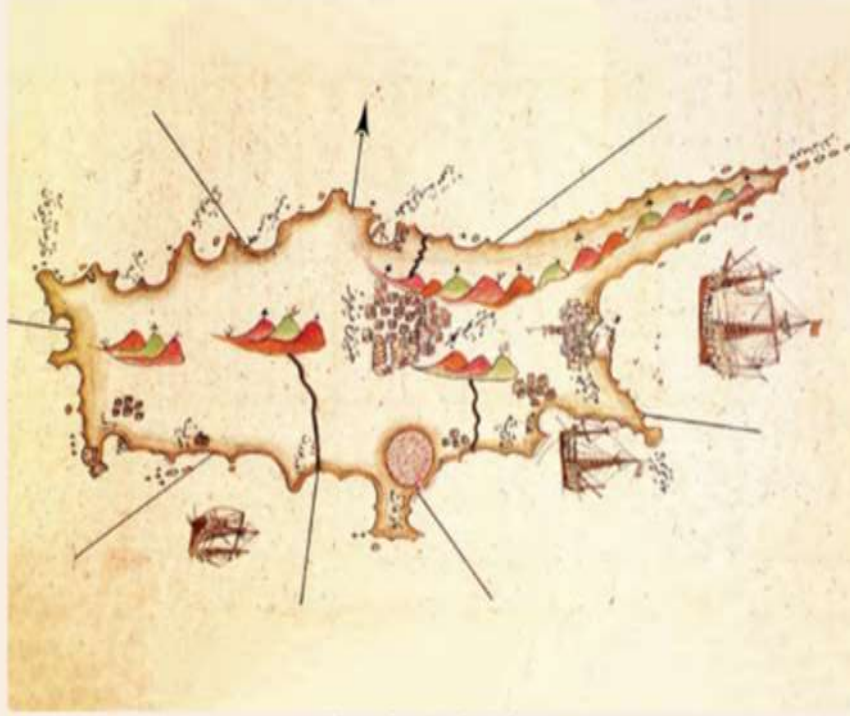
Piri Reis (1465-1554)

Ünlü Türk denizcisi, coğrafyacısı ve harita bilimcisidir. Hayatı boyunca Osmanlı donanması ile birçok deniz seferine katıldı. Osmanlı donanmasıyla Adalar (Ege) Denizi, Akdeniz, Kızıldeniz, Basra Körfezi ve Umman Denizi'nde görev yaptı. Deniz seferlerini anlattığı, denizcilikle ilgili haritaların ve önemli bilgilerin olduğu "Kitab-ı Bahriye"yi (Denizcilik Kitabı) 1521'de yazdı. 1526'da kitabını daha da geliştirerek Kanuni Sultan Süleyman'a sundu. Piri Reis ilk dünya haritasını 1513'te, ikincisini 1528'de çizdi. İkinci harita ilkinin göre daha ayrıntılı ve daha güvenilir idi.

"Kitab-ı Bahriye"de yaklaşık 290 harita bulunmaktadır. Kitapta yön bulma, pusula, okyanuslar, coğrafi keşifler (sömürgecilik faaliyetleri) hakkında bilgilere; Akdeniz ve Adalar (Ege) Denizi'ndeki, Anadolu'nun ve deniz kıyılarının ayrıntılı haritalarına yer verilmiştir. Ayrıca Piri Reis, "Kitab-ı Bahriye"de kendi hayatıyla ilgili bilgiler de vermiştir.

Piri Reis'in temsilî resmi

Kıbrıs Adası, Kitab-ı Bahriye

Piri Reis'in yaptığı çalışmaların ve yazdığı eserlerin önemini açıklayınız.

Fotoğraf 4.26. Piri Reis ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Özensoy, 2024, s. 162).

Kâtip Çelebi (1608-1657)

Osmanlı Devleti'nde bilim, tarih, coğrafya, din, biyografi, halk bilimi, sosyoloji gibi alanlarda eserler vermiş bilim insanıdır. Asıl adı Mustafa bin Abdullah olmasına rağmen Kâtip Çelebi ismiyle tanınmıştır. "Hacı Halife", "Hacı Kalifa" olarak da bilinmektedir.

En önemli iki eseri "Cihannüma" (Dünya Haritası) ve "Keşfü'z-Zunûn"dur (Şüphelerin Keşfi). "Cihannüma" bir coğrafya başvuru kitabı olarak yazılmıştır. Bu kitapta dünya haritası ile birlikte Avrupa ve Anadolu'ya ait haritalar bulunmaktadır. Bunun yanında denizler, okyanuslar, göller, akarsular ile ilgili ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Kâtip Çelebi, kitapta kendi zamanına kadar Türk-İslam dünyasında yazılmış kitapları ele almış, incelemiş, tasnif etmiş, alfabetik sıraya koymuş ve her biriyle ilgili bilgi vermiştir. "Keşfü'z-Zunûn" ise sadece Doğu'da değil, Batı'da da bir başvuru kitabı olmuştur. Eser, İbrahim Müteferrika'nın kurduğu ilk Osmanlı matbaasında basılmıştır.

Kâtip Çelebi'nin temsil resmi

Kâtip Çelebi'nin çizdiği dünya haritası, Cihannüma

Kâtip Çelebi, çizdiği dünya haritasında hangi kıtalara yer vermiştir?

Fotoğraf 4.27. Kâtip Çelebi ile ilgili verilen bilgi ve görsel (Özensoy, 2024, s. 163).

*Görsel 4.19: Rasathanede Takıyüddin ve çalışanlar
(Seyyid Lokman'ın yaptığı bir minyatür,
Şehinşahname, 56a, 56b)*

Fotoğraf 4.28. Rasathanede Takıyüddin ve çalışanlarını betimleyen minyatür görseli (Özensoy, 2024, s. 171).

Görsel 5.19: Ahi Evran'ın heykeli, Kırşehir

Fotoğraf 4.29. Ahi Evran'ın Kırşehir'deki heykelinin görseli (Özensoy, 2024, s. 198).

4.7. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman ve Batılı bilim insanlarına yer verilme oranları nasıldır?

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarıyla Batılı bilim insanlarına yer verilme durumu Tablo 4.7’de gösterilerek açıklanmıştır.

Tablo 4.7. Müslüman ve Batılı bilim insanlarına 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilmesi durumu

Sınıf Seviyesi	Müslüman Bilim İnsanları	Frekans (N)	Batılı Bilim İnsanları	Frekans (N)
4. sınıf	Hezarfen Ahmet Çelebi Lagari Hasan Çelebi	2	Humphrey Davy Warren de la Rue Thomas Edison Peter Hewitt Claude Chappe Samuel Morse Alexander Graham Bell Marconi Martin Cooper Leonardo Da Vinci Joseph & Etienne Montgolfier Kardeşler Henri Giffard Ferdinand von Zeppelin John Montgomery Orville & Wilbur Wright George Mestral	16
5. sınıf	Kaşgarlı Mahmut İbn-i Sinâ İbn-i Haldûn Gözde Durmuş Gazi Yaşargil Aziz Sancar Mimar Sinan	7	Newton Edison Bruno Louis Pasteur Marie Curie Leonardo Da Vinci	6
6. sınıf	el-Harezmi Kindî el-Birunî İbn-i Sinâ Yusuf Has Hacıp Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yükneki Hoca Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Ahi Evran Yunus Emre Esen Karamürsel Akpek Feryal Özel	14	---	0

			Bartolomeu Dias Vasco da Gama Ferdinand Magellan Amerigo Vespucci Leonardo Da Vinci Marco Polo Kristof Kolomb Georgios Sphrantzes Juan Sebastián Elcano Rafaello Michelangelo Donatello Mozart Montaigne Gentile Bellini Kopernik Galileo Galilei Dr. Harvey Descartes Tales Pisagor Roger Bacon Johann Gutenberg Martin Luther Arnold Toynbee Denis Papin Thomas Savery James Watt Newton Richard Feynman Marie Curie Pierre Curie Henri Becquerel Montesquieu
7. sınıf	el-Harezmi Ali Kuşçu Kâtip Çelebi İbn-i Sinâ el-Hâzinî el-Cezerî Fârâbî Piri Reis İbn-i Haldûn İbn Battûta Uluğ Bey el-Birunî İbrahim Müteferrika Mevlânâ Celâleddîn Rûmî	14	34

2018-2023 yılları arasında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman ve Batılı bilim insanları arasında belirgin bir fark bulunmaktadır. Tablo 4.7’de yer alan verilere göre, genel olarak Batılı bilim insanlarının sayısı, Müslüman bilim insanlarına kıyasla daha fazla yer bulmuştur. Bu fark, sınıf düzeylerine göre değişiklik göstermektedir.

4. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanları arasında yalnızca Hezarfen Ahmet Çelebi ve Lagari Hasan Çelebi’ye yer verilmiştir (n=2). Batılı bilim insanları ise çok daha geniş bir yelpazeye yayılmakta olup, toplamda on altı Batılı bilim insanına yer verilmiştir. Bu bilim insanları arasında Thomas Edison, Leonardo Da Vinci, Samuel Morse ve diğer önemli Batılı figürler yer almaktadır.

5. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanlarına Kaşgarlı Mahmut, İbn-i Sinâ, İbn-i Haldûn, Gözde Durmuş, Gazi Yaşargil, Aziz Sancar ve Mimar Sinan gibi önemli isimler

tanıtılmaktadır (n=7). Buna karşın, Batılı bilim insanları arasında Newton, Edison, Louis Pasteur, Marie Curie ve Leonardo Da Vinci gibi altı isim yer almaktadır (n=6).

6. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanlarının sayısı en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. el-Harezmi, Kindi, el-Biruni, İbn-i Sinâ, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Ahi Evran, Yunus Emre, Esen Karamürsel Akpek ve Feryal Özel gibi on dört farklı Müslüman bilim insanı tanıtılmaktadır. Ancak bu sınıf seviyesinde Batılı bilim insanlarına yer verilmediği görülmektedir (n=0).

7. sınıf düzeyinde ise, Batılı bilim insanlarının sayısı oldukça fazladır. Toplamda otuz dört Batılı bilim insanına yer verilmiş olup, Bartolomeu Dias, Leonardo Da Vinci, Galileo Galilei, Newton, Marie Curie gibi çok sayıda ünlü Batılı bilim insanı tanıtılmaktadır. Buna karşılık, Müslüman bilim insanları arasında el-Harezmi, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, Fârâbî, Piri Reis, İbn-i Haldûn, İbn Battûta, Uluğ Bey, el-Biruni, İbrahim Müteferrika ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi on dört farklı isim yer almaktadır (n=14).

Genel olarak bakıldığında, Batılı bilim insanlarının sayısı özellikle 7. sınıf düzeyinde oldukça yoğundur, bu da Batı bilim tarihinin bu sınıf seviyesinde daha fazla vurgulandığını göstermektedir. Diğer sınıf seviyelerinde ise, Müslüman bilim insanlarının daha fazla yer aldığı gözlemlenmektedir. 6. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanlarının sayısı on dört ile oldukça yüksek seviyededir ve Batılı bilim insanlarına hiç yer verilmemektedir. Bu, İslam medeniyetinin bilimsel mirasına verilen önemin 6. sınıf müfredatında özellikle ön planda olduğunu göstermektedir.

Ders kitaplarında Müslüman ve Batılı bilim insanlarının temsil durumu arasında belirgin bir denge farkı bulunmaktadır. Batılı bilim insanları genellikle daha fazla yer bulurken, Müslüman bilim insanları özellikle 6. sınıf gibi belirli düzeylerde daha fazla tanıtılmaktadır. Bu durum, ders kitaplarının tarihi başarıları tanıtma amacını taşıırken, aynı zamanda Batı bilim geleneğiyle kıyaslama yapma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.8. Müslüman ve Batılı bilim insanlarına 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilmesi durumu

Sınıf Seviyesi	Müslüman Bilim İnsanları	Frekans (N)	Batılı Bilim İnsanları	Frekans (N)
4. sınıf	Esat Fevzi Rıfat Osman Bey	2	Alexander Graham Bell John Logie Baird	2
5. sınıf	----	0	Hipokrat Thales Pisagor Herodot Washington Carver	5
6. sınıf	el-Harezmi el-Biruni İbn-i Sinâ Fârâbî el-Cezerî Ömer Hayyam Yusuf Has Hacip Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yükneki Hoca Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Ahi Evran Yunus Emre Nesrin Özören Gözde Durmuş Feryal Özel Burcu Özsoy Çiçek Engin Arık	19	Thomsen Richard Feynman Jean-Marc Côté	3
7. sınıf	Piri Reis Seydi Ali Reis İbrahim Müteferrika el-Harezmi Fârâbî İbn-i Sinâ el-Hâzinî el-Cezerî İbn-i Haldûn Ali Kuşçu Kâtip Çelebi Kindî Benû Musa Cahîz Hüseyn İbn-i İshak Evliya Çelebi İbn Battûta Ahi Evran Sabit b. Kurra Takiyuddin	20	Joseph Pitton de Tournefort Mary Wortley Montagu Salomon Schweigger Johannes Gutenberg Kristof Kolomb Bartolomeu Dias Vasco da Gama Ferdinand Magellan Amerigo Vespucci Juan Sebastián Elcano Leonardo Da Vinci Immanuel Kant Martin Luther Jean Calvin Albrecht Dürer Bruegel Montaigne Paul Wittek Descartes Bacon Platon Aristo Galen Hipokrat Rafaello John Locke James Watt Rousseau Diderot Montesquieu Voltaire John Covel Kopernik Newton James Watt Galileo Galilei Tales Batlamyus Anaksimandros Anakismenes Heraklitos	41

Tablo 4.8’de, 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman ve Batılı bilim insanlarına yer verilme durumunu göstermektedir. Bu tablo, 2023 sonrası güncellenen ders kitaplarında bilim insanlarının temsil oranlarını ve sıklıklarını incelemektedir.

4. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanları arasında Esat Fevzi ve Rıfat Osman Bey’e yer verilmiştir (n=2). Batılı bilim insanları ise Alexander Graham Bell ve John Logie Baird’e yer verilerek toplamda iki Batılı bilim insanı tanıtılmaktadır (n=2). Bu düzeyde, Müslüman ve Batılı bilim insanlarının sayısı eşit olup her iki grup da iki bilim insanıyla temsil edilmiştir.

5. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanlarına yer verilmemiştir (n=0). Ancak Batılı bilim insanları arasında Hipokrat, Thales, Pisagor, Herodot ve Washington Carver gibi beş bilim insanı tanıtılmaktadır (n=5). Bu düzeyde Batılı bilim insanlarının sayısı belirgin bir şekilde daha fazla olup, Müslüman bilim insanlarının temsil edilmediği gözlemlenmektedir.

6. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanları arasında el-Harezmi, el-Biruni, İbn-i Sina, Fârâbi, el-Cezeri, Ömer Hayyam, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Ahi Evran, Yunus Emre, Nesrin Özören, Gözde Durmuş, Feryal Özel, Burcu Özsoy Çiçek ve Engin Arık gibi toplam on dokuz Müslüman bilim insanı tanıtılmaktadır (n=19). Batılı bilim insanları ise Thomsen, Richard Feynman ve Jean-Marc Côté gibi üç kişilik bir listeye yer almaktadır (n=3). Bu sınıf seviyesinde Müslüman bilim insanlarının sayısı çok daha fazla olup, Batılı bilim insanları sayıca oldukça azdır.

7. sınıf düzeyinde, Müslüman bilim insanları arasında Piri Reis, Seydi Ali Reis, İbrahim Müteferrika, el-Harezmi, Fârâbi, İbn-i Sina, el-Hâzinî, el-Cezeri, İbn-i Haldun, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, Kindî, Benû Musa, Cahîz, Hüseyn İbn-i İshak, Evliya Çelebi, İbn Battûta, Ahi Evran, Sabit b. Kurra, Takiyuddin gibi yirmi bilim insanı yer almaktadır (n=20). Batılı bilim insanları ise oldukça geniş bir listeye sahiptir ve toplamda kırk bir Batılı bilim insanı tanıtılmaktadır. Bu bilim insanları arasında Joseph Pitton de Tournefort, Mary Wortley Montagu, Johannes Gutenberg, Kristof Kolomb, Leonardo Da Vinci, Immanuel Kant, Descartes, Newton, Galileo Galilei, Montesquieu gibi pek çok ünlü Batılı figür yer almaktadır.

Sonuç olarak, 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Batılı bilim insanlarının temsil oranı daha fazla iken, Müslüman bilim insanlarının sayısı genellikle daha düşük seviyelerde kalmaktadır. 6. sınıf düzeyinde Müslüman bilim insanlarının sayısının on dokuz kadar çıkması, diğer sınıflarda ise Batılı bilim insanlarının sayıca üstün olması dikkat çekicidir.

Bu durum, ders kitaplarının Batılı bilim geleneğine daha fazla ağırlık verdiğini ancak aynı zamanda Müslüman bilim insanlarının da yer bulduğunu göstermektedir.

4.8. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen Müslüman bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımı nasıldır?

Tablo 4.9. Müslüman bilim insanlarının 2018-2023 Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cinsiyete göre dağılımı

Sınıf Seviyesi	Müslüman Bilim İnsanları			
	Erkek	Frekans (N)	Kadın	Frekans (N)
4. sınıf	Hezarfen Ahmet Çelebi Lagari Hasan Çelebi	2	---	0
5. sınıf	Kaşgarlı Mahmut İbn-i Sinâ İbn-i Haldûn Gazi Yaşargil Aziz Sancar Mimar Sinan	6	Gözde Durmuş	1
6. sınıf	el-Harezmi Kindî el-Birunî İbn-i Sinâ Yusuf Has Hacıp Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yükneki Hoca Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddin Rûmî Ahi Evran Yunus Emre	12	Esen Karamürsel Akpek Feryal Özel	2
7. sınıf	el-Harezmi Ali Kuşçu Kâtip Çelebi İbn-i Sinâ el-Hâzinî el-Cezerî Fârâbî Piri Reis İbn-i Haldûn İbn Battûta Uluğ Bey el-Birunî İbrahim Müteferrika Mevlânâ Celâleddin Rûmî	14	---	0

Tablo 4.9., 2018-2023 yılları arasında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan Müslüman bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımını göstermektedir.

4. sınıf seviyesinde, Hezarfen Ahmet Çelebi ve Lagari Hasan Çelebi olmak üzere iki erkek bilim insanına yer verilmiştir (n=2). Bu sınıf seviyesinde hiçbir kadın Müslüman bilim insanı yer almamaktadır (n=0).

5. sınıf seviyesinde, Kaşgarlı Mahmut, İbn-i Sinâ, İbn-i Haldûn, Gazi Yaşargil, Aziz Sancar ve Mimar Sinan gibi toplamda altı erkek Müslüman bilim insanı yer almaktadır (n=6). Buna ek olarak, Gözde Durmuş adında bir kadın bilim insanına da yer verilmiştir (n=1). Bu

sınıf seviyesinde, erkek bilim insanları sayıca daha fazla olup, yalnızca bir kadın bilim insanına yer verilmiştir.

6. sınıf seviyesinde, el-Harezmi, Kindi, el-Biruni, İbn-i Sinâ, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yükneki, Hoca Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Ahi Evran, Yunus Emre gibi toplamda on iki erkek Müslüman bilim insanı yer almaktadır (n=12). Kadın bilim insanları arasında ise Esen Karamürsel Akpek ve Feryal Özel yer almıştır (n=2). Bu sınıf seviyesinde de erkek bilim insanları sayıca daha fazla olup, kadın bilim insanlarının sayısı iki ile sınırlıdır.

7. sınıf seviyesinde, el-Harezmi, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, Fârâbî, Piri Reis, İbn-i Haldûn, İbn Battûta, Uluğ Bey, el-Biruni, İbrahim Müteferrika ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi toplamda on dört erkek Müslüman bilim insanı tanıtılmaktadır (n=14). Bu sınıf seviyesinde herhangi bir kadın bilim insanına yer verilmemektedir (n=0).

Tabloya bakıldığında, Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan Müslüman bilim insanlarının büyük çoğunluğunun erkek olduğu ve kadın bilim insanlarının sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. 4. sınıftan 7. sınıfa kadar her seviyede erkek bilim insanlarının sayısı çok daha fazla iken, kadın bilim insanları yalnızca 5. ve 6. sınıflarda sınırlı bir şekilde yer bulabilmiştir. 7. sınıfta ise yalnızca erkek bilim insanlarına yer verilmiştir. Bu durum, ders kitaplarında kadın bilim insanlarının daha az yer bulduğu ve erkek bilim insanlarının daha belirgin bir şekilde temsil edildiği bir tabloyu ortaya koymaktadır.

Tablo 4.10. Müslüman bilim insanlarının 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında cinsiyete göre dağılımı

Sınıf Seviyesi	Müslüman Bilim İnsanları			
	Erkek	Frekans (N)	Kadın	Frekans (N)
4. sınıf	Esat Fevzi Rıfat Osman Bey	2	---	0
5. sınıf	---	0	---	0
6. sınıf	el-Harezmi el-Biruni İbn-i Sinâ Fârâbî el-Cezerî Ömer Hayyam Yusuf Has Hacip Kaşgarlı Mahmut Edip Ahmet Yüknekî Hoca Ahmet Yesevî Hacı Bektaş-ı Veli Mevlânâ Celâleddîn Rûmî Ahi Evran Yunus Emre	14	Nesrin Özören Gözde Durmuş Feryal Özel Burcu Özsoy Çiçek Engin Arık	5
7. sınıf	Piri Reis Seydi Ali Reis İbrahim Müteferrika el-Harezmi Fârâbî İbn-i Sinâ el-Hâzinî el-Cezerî İbn-i Haldûn Ali Kuşçu Kâtip Çelebi Kindî Benû Musa Cahîz Hüseyn İbn-i İshak Evliya Çelebi İbn Battûta Ahi Evran Sabit b. Kurra Takiyuddin	20	---	0

Tablo 4.10., 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan Müslüman bilim insanlarının cinsiyete göre dağılımını göstermektedir.

4. sınıf seviyesinde, Esat Fevzi ve Rıfat Osman Bey adlı iki erkek bilim insanına yer verilmiştir (n=2). Bu seviyede hiçbir kadın bilim insanına yer verilmemektedir (n=0).

5. sınıf seviyesinde, herhangi bir Müslüman bilim insanına yer verilmemiştir (n=0).

6. sınıf seviyesinde, el-Harezmi, el-Biruni, İbn-i Sinâ, Fârâbî, el-Cezerî, Ömer Hayyam, Yusuf Has Hacip, Kaşgarlı Mahmut, Edip Ahmet Yüknekî, Hoca Ahmet Yesevî, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, Ahi Evran, Yunus Emre gibi toplamda on dört erkek

Müslüman bilim insanı yer almaktadır (n=14). Kadın bilim insanları arasında ise Nesrin Özören, Gözde Durmuş, Feryal Özel, Burcu Özsoy Çiçek ve Engin Arık bulunmaktadır (n=5). Bu sınıf seviyesinde kadın bilim insanlarının sayısı beş olup, erkek bilim insanlarının sayısı on dördür.

7. sınıf seviyesinde, Piri Reis, Seydi Ali Reis, İbrahim Müteferrika, el-Harezmi, Fârâbî, İbn-i Sinâ, el-Hâzinî, el-Cezerî, İbn-i Haldûn, Ali Kuşçu, Kâtip Çelebi, Kindî, Benû Musa, Cahîz, Hüseyn İbn-i İshak, Evliya Çelebi, İbn Battûta, Ahi Evran, Sabit b. Kurra ve Takiyuddin gibi toplamda yirmi erkek Müslüman bilim insanı tanıtılmaktadır (n=20). Bu seviyede hiçbir kadın bilim insanına yer verilmemektedir (n=0).

Tabloya bakıldığında, 2023 sonrası Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan Müslüman bilim insanlarının sayıca çoğunluğunun erkek olduğu ve kadın bilim insanlarının sayısının oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. 4. sınıfta sadece erkek bilim insanları bulunurken, 6. sınıfta kadın bilim insanlarına yer verilmiş ancak yine de erkek bilim insanlarının sayısı daha yüksektir. 7. sınıfta ise sadece erkek bilim insanlarına yer verilmiştir. Bu durum, ders kitaplarında kadın bilim insanlarının temsili açısından hala sınırlı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, eğitim materyalleri, öğrencilere bilim insanlarının katkılarını tanıtmak ve bilimsel düşüncüyü teşvik etmek açısından önemli bir role sahiptir. Ancak Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilen bilim insanlarının büyük çoğunluğunun erkek olduğu görülmektedir. Yer verilen kadın bilim insanlarının oranı oldukça az olup, bu durum bilim tarihindeki kadın katkılarının yeterince vurgulanmadığını göstermektedir. Bu oransız dağılımın tarihte kadınların bilim alanındaki katkılarının az olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, tarih boyunca birçok Müslüman kadın bilim insanı, hekim, astronomi, matematikçi ve akademisyen önemli başarılar elde etmiştir. Örneğin; birçok kitabı tercüme eden, matematik, şiir gibi alanlarda ilerleyen ve ilk kadın seyyahlardan Kurtubalı Lübna (Öztürk ve Özkan, 2021, s. 178-179); astronomi alanında çalışmalar yapıp usturlapların tasarımı ve gelişmesinde büyük katkısı olan Meryem el-İciyye (Öztürk ve Özkan, s. 181-182); dil, astronomi, bilim, İslami ilimler üzerine eğitim veren İslam dünyasının ilk üniversitelerinden birini kuran Fatma el-Fihri (Aquil, 2011, s. 24); aritmetik, cebir, matematik, hadis, fıkıh, edebiyat alanlarında uzmanlaşmış Sutayta el-Mahamali (Kubilay, 2023, s. 396); astronom ve akademisyen Hatice Nüzhet Gökdoğan (Unat, 2017, s. 20-24); giyilebilir kalp çipini bulan ve Harvard Üniversitesi Genç Akademi’de üyesi bulunan ilk Türk Canan Dağdeviren (Media Mit, 2021; TÜBİTAK Bilim Genç, 2017);

NASA’da çalışan ilk Türk bilim insanlarından Dilhan Ezer Eryurt (Küçük, 2020, s. 1-3) gibi geçmişten günümüze birçok kadın bilim insanı alanlarında öncü çalışmalar yürütmüştür. Bu bağlamda, eğitim müfredatlarında daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmesi, öğrencilere daha dengeli ve gerçekçi bir bilim tarihi sunulmasını sağlayacaktır. Kadın bilim insanlarının başarılarının yeterince vurgulanması, özellikle kız öğrenciler için bilimsel alanlarda rol model oluşturmaya katkı sağlayacaktır. Gelecekte hazırlanacak eğitim materyallerinde, kadın bilim insanlarının daha fazla yer bulması, bilim tarihine dair daha bütüncül bir perspektif sunacak ve öğrencilerin de bilim insanlarının katkılarını cinsiyet ayrımı olmaksızın değerlendirmelerini teşvik edecektir.

BÖLÜM 5

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda tartışma ve sonuç bir başlık altında ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda öneriler ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

5.1. Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmanın temel amacı, Müslüman bilim insanlarının Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında ve ders kitaplarında nasıl temsil edildiğini incelemektir. Elde edilen bulgular, bu temsiliyetin hem içeriksel hem de yapısal olarak sınırlı ve yüzeysel düzeyde kaldığını göstermiştir. Tartışma bölümünde, bu bulgular ilgili yerli ve yabancı literatürle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

İlk olarak, Müslüman bilim insanlarının ders kitaplarında genellikle yalnızca isim düzeyinde yer alması, Sakhani, Hussain, Farooq ve Shah (2021) ile Haque (2017) tarafından vurgulanan, İslam dünyasının bilimsel gelişime yaptığı kapsamlı katkılarla çelişmektedir. Bu durum, ders kitaplarının Müslüman bilim insanlarının tarihsel önemini yeterince aktaramadığını göstermektedir. Aynı şekilde, Muqowim ve Lessy'nin (2019) Kur'an ve hadislerin bilimle ilişkilendirilmesinin önemine dair vurguları, ders kitaplarında dini referanslara dayalı bilim anlayışına neredeyse hiç yer verilmemesiyle tezat oluşturmaktadır.

Brahimi, Bensenouci ve Hussein (2015) tarafından geliştirilen öğretim paketi, el-Harezmi, el-Biruni ve Kaşi gibi bilim insanlarının ders içeriğine entegre edilmesinin mümkün olduğunu göstermektedir. Buna karşın, araştırma bulgularında bu tür uygulamalara rastlanmaması, öğretim programlarının potansiyel uygulamaları değerlendirmekte yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Nora'nın (2014) yüksek lisans tezinde vurgulanan el-İdrisi gibi isimlerin Batı bilimine katkılarının altı çizilirken, mevcut ders kitaplarında bu isimlerin çoğunun geçmemesi, öğrencilerin bilim tarihini dar bir perspektiften öğrenmesine yol açmaktadır.

Chen'in (2001) öğretmen adaylarının bilimsel kavramlara dair yetersizliğini ortaya koyan çalışması, bu araştırmanın bulgularıyla örtüşmektedir. Ders kitaplarının bilim insanlarını yüzeysel şekilde işleme, öğretmenlerin derinlikli anlatım yapamamasının bir sonucu olabilir. Aynı şekilde, Ali (2000)'nin bilim-İslam ilişkisine dair fark edilen görüş ayrılıkları da

programlarda bilimsel düşünme ile dini referanslar arasında açık bir ilişki kurulmamasını açıklayabilir.

White (1999) ve McCrary (1999) tarafından yapılan araştırmalarda öğrencilerin kahraman algısının kişisel deneyimlerle geliştiği ve medya etkisiyle biçimlendiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, ders kitaplarının Müslüman bilim insanlarını güçlü rol modeller olarak sunmaması, öğrencilerin bilimsel kimlik geliştirmesini olumsuz yönde etkileyebilir.

Abd-el-Khalick, Bell ve Lederman'ın (1998) bulgularına göre, bilimsel yöntem bilgisi sınıf ortamına aktarılmakta zorlanılmaktadır. Araştırmanın bulguları, ders kitaplarında bilim insanlarının bilimsel değerlerle ilişkilendirilmediğini göstermekte ve bu durumu desteklemektedir.

Benzer şekilde, Abdullah (1995)'in bilimsel yazılarda dini referansların kullanımına dair tespitleri, günümüz müfredatında bu boyutun tamamen göz ardı edilmesiyle çelişmektedir. Bu durum, İslam bilim geleneğinin özgün yönlerinin öğrencilere aktarılmaması anlamına gelmektedir.

Araştırma bulguları, Öcal (2022), Osmanoğlu ve Cantemür (2020), Dere ve Ülker (2022) gibi yerli araştırmalarla da örtüşmektedir. Bu çalışmalar, ders kitaplarında şahsiyetlerin çoğunlukla erkek, Türk-İslam kökenli ve belirli meslek gruplarından seçildiğini, kadın ve yabancı şahsiyetlerin temsiliyetinin zayıf olduğunu vurgulamaktadır. Araştırmanın bulgularında da özellikle Müslüman kadın bilim insanlarının hemen hiç yer almaması dikkat çekici bir eksiklik olarak öne çıkmaktadır.

Kara (2022)'nin bilim insanlarının tarihsel bağlamda temsiliyetinin eksikliği yönündeki bulguları, bu çalışmanın 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na ilişkin değerlendirmeleriyle örtüşmektedir. 2018 programında bireysel bilim insanlarına yapılan açık atıfların öğrenciler için rol model sunma işlevi taşıdığı, buna karşılık 2024 programının kavramsal kazanımlara odaklanarak kişisel temsiliyeti arka plana attığı gözlemlenmiştir.

Akalın (2019b), Özarslan (2019) ve Çetindal (2019)'un vurguladığı Müslüman Türk bilim insanlarının sistemli şekilde ders içeriklerinde yer almaması da bu araştırmanın bulgularıyla paraleldir. Bektaş (2019)'ın biyografi içeriklerinin yüzeyselliğine dair eleştirisi, kitaplarda bilim insanlarının yalnızca adlarının geçmesi ve derinlemesine bilgi verilmemesi ile doğrudan ilişkilidir.

Harding (1998) ve Glick (1987)'in bilim tarihinin Batı merkezli anlatımını eleştirmeleri, bu çalışmanın Müslüman bilim insanlarının sınırlı ve bağlamsız sunumuna dair bulgularıyla örtüşmektedir. Bu durum, öğrencilerin “bizden bilim insanı çıkmaz” algısına kapılmalarına zemin hazırlayabilir. Brickhouse et al. (2000)'ın öğrencilerin kendi kültürel bağlarına uygun rol modellerle özdeşleşmelerinin önemine vurgu yapması, kitapların bu fırsatı sunamamasının pedagojik etkilerini daha da görünür kılmaktadır.

Öğretmen görüşlerine dair literatür incelendiğinde, Bektaş (2020), Ayaz (2020) ve Avcu ve Çelik Çakar (2022), öğretmenlerin zaman yetersizliği ve müfredat baskısı nedeniyle şahsiyetleri etkili şekilde işleyemediklerini vurgulamaktadır. Bu bulgu, kitaplarda temsilin sınırlı olmasının yalnızca içerik kaynaklı değil, uygulama düzeyinde de sorunlu olduğunu göstermektedir.

Karakuş ve Çoksever (2019)'in kadın kahraman temsiline dair sınırlılığı vurgulayan çalışmaları, bu araştırmada da karşılaşılan Müslüman kadın bilim insanı eksikliğiyle örtüşmektedir.

Son olarak, bu çalışmanın bulguları Allchin (2000; 2011), McComas (1998) ve Monk & Osborne (1997)'in bilim eğitimi literatüründe öne çıkan görüşleriyle uyumludur. Bilim insanlarının yalnızca isim düzeyinde sunulması ve bilimsel yöntemlerle ilişkilendirilememesi, öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini geliştirmesini engellediği gibi kültürel kimliklerinin bilimsel bağlamda gelişmesini de sınırlamaktadır (Banks, 2008).

Sonuç olarak, Müslüman bilim insanlarının Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında ve ders kitaplarında temsil edilme biçimleri hem bilimsel hem de kültürel kimlik gelişimi açısından önemli bir eksikliği ortaya koymaktadır. Bilimsel içeriklerin hikâyeleştirilerek, biyografik detaylarla zenginleştirilmesi ve farklı kültürel katkıların daha görünür hale getirilmesi; öğrencilerin bilimle özdeşleşmesini kolaylaştıracak, çağdaş Müslüman bilim insanlarına yönelik farkındalığı artıracaktır. Bu bağlamda, öğretim programlarının hem tarihsel hem de çağdaş Müslüman bilim insanlarına daha sistematik biçimde yer vermesi; yalnızca bilim eğitimi açısından değil, toplumsal aidiyet ve bilimsel özgüven açısından da kritik öneme sahiptir.

5.2. Öneriler

Ders Kitaplarına Yönelik Öneriler

1. **Müslüman Bilim İnsanlarının Tanıtımı Derinleştirilmelidir:** Ders kitaplarında Müslüman bilim insanlarının yalnızca isimlerinin geçmesi yerine, yaşam öyküleri, bilimsel çalışmaları ve insanlığa katkıları detaylı ve öğrencilerin ilgisini çekecek şekilde anlatılmalıdır.
2. **Kadın Müslüman Bilim İnsanlarına Yer Verilmelidir:** Mevcut ders kitaplarında kadın Müslüman bilim insanlarının temsili yok denecek kadar azdır. Cinsiyet eşitliği açısından, kadın bilim insanlarının da ders içeriklerine dâhil edilmesi önem arz etmektedir.
3. **Görseller ve Etkileşimli İçerikler Zenginleştirilmelidir:** Müslüman bilim insanlarını tanıtan görseller, etkinlikler, zaman çizelgeleri ve etkileşimli bölümler kitaplara entegre edilerek öğrencilerin konuyu daha kalıcı biçimde öğrenmeleri sağlanmalıdır.
4. **Bilimsel Değerlerle İlişkilendirilmelidir:** Müslüman bilim insanlarının anlatımlarında, onların temsil ettiği merak, araştırma, sabır, çalışma disiplini gibi bilimsel değerlerin altı çizilmeli ve bu değerlerin öğrencilere kazandırılması hedeflenmelidir.
5. **Kültürel ve Medeniyet Temelli Bir Yaklaşım Benimsenmelidir:** Müslüman bilim insanları, İslam medeniyetinin birikimini temsil etmektedir. Bu nedenle ders kitaplarında sadece bireysel başarılarına değil, aynı zamanda ait oldukları medeniyetin bilimsel gelişime katkısına da yer verilmelidir.

Öğretim Programlarına Yönelik Öneriler

1. **Müslüman Bilim İnsanlarının Yeri Belirginleştirilmelidir:** 2024 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda bu alana dair içeriklerin kazanımlar düzeyinde değil, örtük şekilde yer aldığı görülmektedir. Müfredatta Müslüman bilim insanlarına açık ve somut kazanımlar ayrılmalıdır.
2. **Bütüncül ve Süreklilik Gösteren Bir Yapı Oluşturulmalıdır:** Müslüman bilim insanları yalnızca belirli sınıf düzeylerinde değil, farklı sınıf seviyelerine uygun derinlikte ve süreklilik içinde ele alınmalıdır.

3. **Disiplinlerarası Yaklaşım Geliştirilmelidir:** Sosyal Bilgiler dersi kapsamında yalnızca tarihsel yönüyle değil; fen, teknoloji, kültür ve etik bağlamlarında da Müslüman bilim insanlarının katkıları öğretim programında yer almalıdır.
4. **Değerler Eğitimiyle Entegre Edilmelidir:** Öğretim programında Müslüman bilim insanlarının sahip olduğu bilimsel ve ahlaki değerler, değerler eğitimi kapsamında planlanarak öğrencilere örnek bireyler olarak sunulmalıdır.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. **Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Dayalı Nitel Çalışmalar Yapılmalıdır:** Müslüman bilim insanlarının ders kitaplarında nasıl algılandığını belirlemek için öğretmen ve öğrenci görüşlerine dayalı nitel araştırmalar yapılması önemlidir.
2. **Kadın Müslüman Bilim İnsanlarının Temsiline Odaklanan Çalışmalar Yapılmalıdır:** Gelecek araştırmalarda kadın Müslüman bilim insanlarının ders kitaplarındaki görünürlüğü özel bir araştırma konusu olarak ele alınmalıdır.
3. **Farklı Ülkelerin Ders Kitaplarıyla Karşılaştırmalı Analizler Gerçekleştirilmelidir:** Müslüman bilim insanlarının başka ülkelerdeki Sosyal Bilgiler veya tarih kitaplarında nasıl temsil edildiği incelenerek Türkiye'deki içeriklerle karşılaştırılmalıdır.
4. **Etkinlik Temelli Eğitim Uygulamaları Araştırılmalıdır:** Müslüman bilim insanlarının öğrencilere tanıtılmasına yönelik geliştirilen özgün etkinlik, materyal ya da öğretim yöntemlerinin etkililiği deneysel çalışmalarla test edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Abd-el-Khalick, F., Bell, R. L. & Lederman, N. G. (1998). The nature of science and instructional practice: Making the unnatural natural. *Science Education*, 82(4), 417–436.
- Abdullah, M. F. (1995). *The influence of Islam upon classical Arabic scientific writings: An examination of the extent of their reference to Quran, Hadith and related texts*. (Doctoral Dissertation). University of Aberdeen, United Kingdom.
- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı Sosyal Bilgiler öğretimi* (2. Baskı). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.
- Adıgüzel, C. E. (2020). “Endülüs’te bir tabip ailesi: Benî Zühr.” *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 137-151.
- Afyoncu, E. (2000). “İbrâhim Müteferrika”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 21, ss. 324-327). İstanbul: TDV Yayınları.
- Akalın, C. (2019a). 2017-2018 Eğitim öğretim yılında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman Türk bilim insanlarının yeri. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2(2), 227-237.
- Akalın, C. (2019b). 2018-2019 Eğitim öğretim yılında Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Müslüman Türk bilim insanlarının yeri. *Uluslararası Ders Kitapları ve Eğitim Materyalleri Dergisi*, 2(2), 274-285.
- Akay Şahin, M. ve Açıkalın, M. (2023). Türkiye’deki ortaöğretim Tarih ve Sosyal Bilimler ders kitaplarında kadın şahsiyetler. *Tarih ve Günce: Osmanlı ve Cumhuriyet İncelemeleri Dergisi*, 6(1), 92-122.
- Ak, M. (2009). “Seydi Ali Reis”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 37, ss. 21-24). İstanbul: TDV Yayınları.
- Akpınar, B. ve Aydemir, H. (2012). İlköğretim 7. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 1(1), 41-53.
- Akpınar, M. (2022). Ders kitabı : Amacı, işlevi, içerik ve türleri. İçinde Akbaba B. ve Kaymakçı S. (Ed.), *Sosyal Bilgiler ders kitabı inceleme ve tasarım kılavuzu* (ss. 1-15). Ankara: Pegem Akademi.
- Akyüz, Y. (2021). *Türk eğitim tarihi* (34. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Ali, Y. M. (2000). *Perceptions of Islamic educators about the conflict between conservative and secular Muslims regarding Islamic education and the teaching of science, philosophy, and mythical stories to Muslim students*. (Doctoral Dissertation). The University of Oklahoma, Oklahoma.
- Allchin, D. (2000). How not to teach historical cases in science. *Science Education*, 84(5), 775-780.

- Alper, Ö. M. (1999). “İbn Sinâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 20, ss. 319-322). İstanbul: TDV Yayınları.
- Altan, M. (2022). Bilimin mum ışığında Yunus Emre felsefesi. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 53-65.
- Altıngöller, T. (2007). *Niğde ilinin yetiştirdiği tarihi şahsiyetler* (Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Altuntek, N. S. (1993). İlk Türk matbaasının kuruluşu ve İbrahim Müteferrika. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 191-204.
- Arifoğlu, Y. (2019). İbn Battûta’da Karadeniz şehirlerinin portresi; sosyal, iktisadi, dini ve idari durumu. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 21-31.
- Aslan, E. (2016). Geçmişten günümüze Sosyal Bilgiler. İçinde Dilek, D. (Ed.), *Sosyal Bilgiler eğitimi* (ss. 3-52). Ankara: Pegem Akademi.
- Aslan, F. (2007). *Hacı Bektâş-ı Velî'nin düşünce dünyası* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Avcu, K. M. ve Çelik Çakar, Ö. (2022). Sosyal Bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(1), 97-110.
- Ayantaş, T. (2024). *4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: Hecce Yayıncılık.
- Ayaz, K. M. (2020). *Sosyal Bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Aydın, L. (2022). Ortaöğretim tarih öğretim programları ve ders kitaplarının toplumsal cinsiyet eşitliği açısından incelenmesi ve değerlendirilmesi. *XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2022, VII*, 397-420.
- Ayhan, D. (2022). Seyahatname sosyolojisi: İbn Battûta’nın gizemli dünyasına sosyolojik bir bakış. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 169-177.
- Aykaç, N. (2007). “İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim-Öğretim Programına yönelik öğretmen görüşleri”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(22), 46-73.
- Aykut, A. S. (1999). “İbn Battûta”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 19, ss. 361-368). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aytan, T., Çalıcı, M. A. ve Erdem, A. (2018). Türkçe ders kitaplarındaki öyküleyici metin kahramanlarının rol model olma durumları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 634-652.
- Azer, H. (2024). *6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: Evos.
- Aquil, R. (2011). Change and Muslim women. *International journal of humanities and social science*, 1(21), 21-30.

- Bahar, H. H., Özkaya, F. ve Birol, N. (2011). "4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı hakkında öğretmen görüşlerinin değerlendirilmesi (Erzincan örneği)". *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 1-23.
- Barr, R. D., Barth, J. L. & Shermis, S. S. (1977). *The nature of social studies*. California: ECT Publications.
- Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational researcher*, 37(3), 129-139.
- Baştuğ, K. E. (2024). *1968-2018 yılları arasında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programları ve ders kitaplarında tarih içeriğinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Bektaş, A. E. (2019). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kullanılan biyografilerin incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Bektaş, K. (2020). *Sosyal bilgiler öğretiminde tarihî şahsiyetlerin ele alınışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgili, A. S. (2019). *Sosyal Bilgilerin temelleri* (9. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Bilgin, B. (2008). Mevlana ve dünya kültürüne etkisi. *Erdem*, 50, 27-50.
- Bostan, İ. (2007). "Pîrî Reis". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 34, ss. 283-285). İstanbul: TDV Yayınları.
- Brahimi, T., Bensenouci, A. & Hussein, S. (2015). Reinstating Muslim scientists into the curriculum of science, technology, engineering, and mathematics (STEM). In *Proceedings of the FEIC International Conference on Engineering Education and Research* (pp. 19-21). Madinah, Kingdom of Saudi Arabia.
- Brickhouse, N. W., Lowery, P. & Schultz, K. (2000). What kind of a girl does science? The construction of school science identities. *Journal of Research in Science Teaching: The Official Journal of the National Association for Research in Science Teaching*, 37(5), 441-458.
- Büyükboyacı, Ş. (2023). Sosyal Bilgiler öğretiminde değerler eğitimi. İçinde Teyfur E. ve Teyfur M. (Ed.), *Sosyal bilimler öğretimi* (ss. 57-78). İstanbul: Efem Akademi Yayınları.
- Chen, S. (2001). *Prospective teachers' views on the nature of science and science teaching*. (Doctoral Dissertation). Indiana University, Indiana, USA.
- Creswell, J. W. (2003). *Research design: Qualitative, quantitative and mixed methods approaches* (4. Edition). California: Sage Publications Inc.
- Çalık, Ö. (2023). Sosyal Bilgiler öğretiminde kadın bilim insanlarının sunumu: Toplumsal cinsiyet perspektifinden bir eylem araştırması.

- Çelenk, S. (2018). Eğitimin kavramsal boyutu ve bir eğitim kurumu olarak okul. İçinde Çelenk S. (Ed.), *Eğitime giriş* (ss. 2-25). Ankara: Pegem Akademi.
- Çelik, C. (2002). Mevlana'nın fikirlerinin Türklerin dinî hayatına etkileri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 21-38.
- Çelikkaya, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2018). Yenilenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programına yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2018(11), 104-120.
- Çetin, A. (1999). İrfan ordusunun temelleri Türklerde medreseler (Karahanlı, Selçuklu ve Beylikler Devri medreseleri). *Dini Araştırmalar*, 2(5), 177-201.
- Çetindal, E. (2019). *Endülüs'te yetişen bilim adamları ve bilim dünyasına katkıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Çıkkılı, Y. (2019). Eğitimle ilgili temel kavramlar. İçinde Keskinliç K.(Ed.), *Eğitime giriş* (ss. 1-32). Ankara: Pegem Akademi.
- Çiftçi, B. ve Akça, D. (2019). 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının coğrafi beceri ve coğrafi kazanım alanlarının karşılaştırılması. *Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 33-59.
- Çoban, O. ve Akşit, İ. (2018). 2005 ve 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının öğrenme alanı, kazanım, kavram, değer ve beceri boyutları açısından karşılaştırılması. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 7(1), 479-505.
- Çubukçu, İ. A. (1984). Mevlana ve felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1-4), 97-118.
- Demir, A. N. (2021). *Değerler eğitimi açısından Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetler*. (Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Demir, B. ve Haçat, O. S. (2018). Sosyal bilim disiplinlerine göre 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki kazanımların değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(2), 27-56.
- Demirel, B. Y. (2020). Bilimsel bilginin üretim sürecinde bilim insanı ve ihtilafların rolü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 438-451.
- Deniz, Ç. (2011). *İlköğretim II. kademe Sosyal Bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere yaklaşım tarzı*. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dere, İ. ve Ülker, A. B. (2022). Lise tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 921-956.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 17-49.

- Doğan, M. ve Tuna, Y. E. (2023). Sosyal Bilgiler öğretiminde ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(5), 879-889.
- Doğan, Y. ve Sezer, G. O. (2009). A factor analysis study on the skills and values covered in the social studies course. *İlköğretim Online*, 8(2), 499-509.
- Doğanay, A. (2008). “Çağdaş Sosyal Bilgiler anlayışı ışığında yeni Sosyal Bilgiler Programının değerlendirilmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 77-96.
- Dunn, A. W. (1916). *The social studies in secondary education: A six-year program adapted both to the 6-3-3 and the 8-4 plans of organization*. Washington: Government Printing Office.
- Ekiz, D. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Er, H. (2010). *Sosyal Bilgiler eğitimi kapsamında ilköğretim öğrencilerinin “biyografi” kullanımına ilişkin görüşleri*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, E. (2022). Sosyal Bilgiler ders kitapları ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ilişkisi. İçinde Akbaba B. ve Kaymakçı S. (Ed.), *Sosyal Bilgiler ders kitabı inceleme ve tasarım kılavuzu* (ss. 273-286). Ankara: Pegem Akademi.
- Evans, R. W. (2004). *The social studies wars-what shoul we teach the children*. New York and London: Teachers College Press.
- Evirgen, Ö. F., Özkan, J. ve Öztürk, S. (2021). *5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Faiz, M. ve Karasu Avcı, E. (2019). Tarihi kahramanların değerler eğitiminde rol model olarak kullanılmasına ilişkin ortaokul öğrencilerinin algıları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 694-724.
- Filiz, S. B. ve Baysal, S. B. (2019). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımlarının revize edilmiş bloom taksonomisine göre analizi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 234-253.
- Glick, T. F. (Ed.). (1987). *The comparative reception of relativity* (Vol. 103). Springer Science & Business Media.
- Gömlüksiz, M. N. ve Bulut, İ. (2006). Yeni Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının uygulamadaki etkililiğinin değerlendirilmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 47(47), 393-421.
- Gömlüksiz, M. N. ve Curo, E. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretim Programının toplumsal ihtiyaçları karşılama düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri (Diyarbakır ili örneği). *Millî Eğitim Dergisi*, 41(190), 145-166.
- Gözeten, S., Şimşek, Z., İrişik, S., Yaman, G., Uz, M., Gündoğan, H. K., ve Özkan, H. (2024). Sosyal Bilgiler 4. ve 5. sınıf ders kitaplarında biyografi kullanımının incelenmesi. *Black Sea Journal of Public and Social Science*, 7(1), 14-21.

- Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutçu, M., Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2019). *7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: MEB.
- Harding, S. (1998). *Is science multicultural?: Postcolonialisms, feminisms, and epistemologies*. Indiana University Press.
- Harman, G. ve Şeker, R. (2017). Ortaokul öğrencilerinin zihnindeki bilim insanı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(38), 49-78.
- Hasanoğlu, E. (1998). Cumhuriyetimiz ve Hacı Bektaş Veli. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 7, 10-12.
- Haque, A. (2017). Great Muslims scientists in the most glorious human centuries and in so called dark ages of the West ! *International Journal of Pathology*, 15(3), 129-136.
- Iaccarino M. (2003). Science and culture. Western science could learn a thing or two from the way science is done in other cultures. *EMBO reports*, 4(3), 220-223.
- İbn Rüşd. (1992). *Faslu'l-Makâl* (S. Uludağ, Çev.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İdin, Ş. ve Yalaki, Y. (2016). Türkiye'deki ortaokul fen bilimleri ders kitaplarında yer verilen Türk-İslam bilim insanlarının incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 30(2), 37-52.
- İlgürel, M. (1995). "Evliya Çelebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 11, ss. 529-533). İstanbul: TDV Yayınları.
- İz, F. (1989). Evliya Çelebi ve Seyahatnâmesi. *BELLETEREN*, 53(207-208), 709-734. <https://doi.org/10.37879/belleten.1989.709>
- Kab, İ. ve Açıkalın, M. (2019). Yaşamın içinden etkinliklerle sosyal bilimler temelli derslerin öğretimi: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya örnekleri. *Milli Eğitim*, 45(211), 45-61.
- Kalaycı, N. ve Baysal, S. B. (2020). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının karşılaştırmalı analizi (2005-2017-2018). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 106-129.
- Kara, Ö. (2022). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan bilim insanlarının bilim tarihi açısından değerlendirilmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Karabulut, E. (2021). *İbn Haldûn'un Mukaddime adlı eserinin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programındaki kazanımlar açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Karadeniz, O. (2018). 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında beşerî ve ekonomik coğrafya konularının yeri. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 7(19), 281-296.
- Karagözoğlu, N. (2018). Sosyal Bilgiler dersinde vatanseverlik değerinin kazandırılmasında kadın kahramanların yaşam öykülerinin kullanılması. *International Journal of Field Education*, 4(2), 97-110.

- Karakuş, N. ve Çoksever, P. (2019). Değerler eğitiminde rol model olarak kadın kahramanlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 10(20), 46-62.
- Karaman, B. (2024). Bilim tarihi bağlamında 2018 ve 2024 Sosyal Bilgileri dersi öğretim programlarının karşılaştırmalı analizi. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(92), 112-119.
- Karasu Avcı, E. ve İbret, B. Ü. (2018). Toplumsal kimliğin oluşumunda Sosyal Bilgiler dersinin rolünün incelenmesi: Sosyal Bilgiler Öğretim Programları (1968, 1998, 2005). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(29), 336-376.
- Kaya, V. H., Afacan, Ö., Polat, D. ve Urtekin, A. (2013). İlköğretim öğrencilerinin bilim insanı ve bilimsel bilgi hakkındaki görüşleri (Kırşehir ili örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 305-325.
- Kaya, V., Çolak, K. ve Yılmaz, H. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kaymakçı, S. ve Ata, B. (2012). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin Sosyal Bilgilerin doğasıyla ilgili görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 35-64.
- Kaymakçı, S. ve Er, H. (2013). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve ders kitaplarında biyografinin kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(0), 198-224.
- Kayrakçı, S. ve Çelik, H. (2024). Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanına ilişkin görüşleri. *The Journal of Social Sciences*, 36(36), 512-540.
- Kaynak, D. (2007). Hz. Muhammed'in eğitim faaliyetleri (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Kayrakçı, S. (2019). *7. sınıf öğrencilerinin Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlere ilişkin değerlendirmeleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarında değerler eğitimi: Tarihsel gelişim, 1998 ve 2004 programlarının etkililiğinin araştırılması*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, Y. (2012). Cumhuriyet dönemi ortaokul tarih programlarına yönelik bir analiz: Politik ve ideolojik yaklaşımlarının programlara yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(40), 109-128.
- Keskin, Y. (2019). Sosyal Bilgiler Öğretim Programı tarihi ve güncel gelişmeler. İçinde Çelikkaya, T., Öztürk Demirtaş, Ç., Yıldırım, T. ve Yakar, H. (Ed.), *Sosyal Bilgiler öğretimi I* (ss. 1-44). Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, S. (2001). Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 325-355.

- Köken, A. H. ve Büken, N. Ö. (2018). Ahi Evran (1171-1261) ve Ahilik ile hekimlik ahlakı üzerine bir değerlendirme. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 8(1), 54-70.
- Kubilay, S. (2023). Tarihi perspektiften bilim dünyasında kadının yeri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 42(73), 383-406.
- Kurt, N. (2022). *Tarihi şahsiyetlerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alma durumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Küçük, İ. (2020). Dilhan Eryurt ve bize bıraktıkları. *Turkish Journal of Astronomical Astrophysics (TJAA)*, 1(1), 1-3.
- Küçük Karaca, C. (2022). *Cinsiyet eşitliği çerçevesinde Sosyal Bilgiler ders kitaplarının (4, 5, 6, 7) incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Lindberg, D. C. (2007). *The Beginnings of Western Science: The European Scientific Tradition in Philosophical, Religious, and Institutional Context, Prehistory to A.D. 1450*. University of Chicago Press.
- Maden, C. (2022). İslam Dünyasında Din Psikolojisi Çalışmaları (800-1406): Genel Bir Değerlendirme. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, (5), 103-129.
- McCrary, J. H. (1999). *Children's heroes and heroines: Developing values manifested through artwork. Paper presented at the Annual Meeting of the Mid-South Educational Research Association*. Point Clear, AL.
- McComas, W. F. (1998). The principal elements of the nature of science: Dispelling the myths. In W. F. McComas (Ed.), *The nature of science in science education: Rationales and strategies* (pp. 53-70). Dordrecht, The Netherlands: Springer.
- Media Mit (2021). Canan Dagdeviren conformable decoders. Retrieved from <https://www.media.mit.edu/people/canand/overview/>. adresinden 21.03.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber*. (Çev. S. Turan, Ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (1998). İlköğretim okulu Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 2487, 531-568.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2004). İlköğretim okulu Sosyal Bilgiler (4 ve 5. sınıf) dersi öğretim programı. *Tebliğler Dergisi*, 2563, 709-719.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2005). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5. sınıflar)*. Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2015). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: TTKB.

- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2017a). İlkokul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*, 2718, 1613.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2017b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018a). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018b). İlkokul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı. *Tebliğler Dergisi*, 2726, 1761.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2023a). İlkokul (4. sınıf), ortaokul ve imam hatip ortaokulu (5-7. sınıflar) Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda değişiklik yapılması. *Tebliğler Dergisi*, 2787, 1196.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2023b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024a). *Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli: Öğretim Programları ortak metni*. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara: TTKB.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2024b). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (4, 5, 6 ve 7. sınıflar) Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli*. Ankara: TTKB.
- Monk, M., & Osborne, J. (1997). Placing the history and philosophy of science on the curriculum: A model for the development of pedagogy. *Science Education*, 81(4), 405-424.
- Muqowim, M. & Lessy, Z. (2019). Augmenting science in the Islamic contemporary world a strategic attempt at reconstructing the future. *Al-Jami'ah: Journal of Islamic Studies*, 57(1), 197-230.
- Muşlu, G. (2008). *İlköğretim 6. sınıf öğrencilerinin bilimin doğasını sorgulama düzeylerinin tespiti ve çeşitli etkinliklerle geliştirilmesi*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mülâyim, S. (2009). "Sinan" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 37, ss. 224-227). İstanbul: TDV Yayınları.
- NCSS. (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for the social studies*. Washington, D.C: National Council for the Social Studies.
- Nora, K. (2014). *Muslims' contributions to western civilization: Al- Idrissi's map of the world in the twelfth century AD*. (Master Thesis). University of Oum El Bouaghi, Algeria.
- Ocak, A. Y. (1996). "Hacı Bektâş-ı Velî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 14, ss. 455-458). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ok, B. (2016). *İbn Batuta Seyahatnamesi: Sosyolojik bir çözümleme* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Ol, C. G., Yılmaz, F. G., Demirezer, H., Polat, M., Akpınar, M., Evin, Ö., Çelebi, T. S. ve Yabansu, Y. (2024). *5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı (1 ve 2. kitap)*. Ankara: MEB.
- Osmanoğlu, A. E. ve Cantemür, H. (2020). Sosyal Bilgiler ders kitaplarında şahsiyetler. *EKEV Akademi Dergisi*, 82(0), 1-22.
- Öcal, A., Polat, R. ve Arı, G. (2012). Sosyal Bilgiler ve T.C. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitaplarındaki karakterlere ilişkin öğrenci görüşleri. *Dünya'daki Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 82-88.
- Öcal, M. (2022). *Sosyal Bilgiler ders kitaplarında zaman ve kronolojiyi algılama becerisi bağlamında tarihi şahsiyetlere yer verilme durumunun incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Öngören, R. (2004). "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 29, ss. 441-448). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özarlan, S. (2019). İslam düşüncesi ve Müslüman bilim adamları. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 33-46.
- Özçelik, M. (2021). Eskişehir semasında üç yıldız: Yunus Emre, Nasreddin Hoca, Battal Gazi. *T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 246-249.
- Özdemir, E. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin bilim insanı imajı hakkındaki görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özdemir, E. (2022). Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarının bilim insanları bağlamında incelenmesi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 403-429.
- Özdemir, K. (2023). Ortaöğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük öğretim programı ve ders kitaplarında teknolojik ve bilimsel gelişmelerin incelenmesi. *Turkish History Education Journal*, 12(2), 198-211.
- Özden, M. Y. ve Durdu, L. (2016). *Eğitimde üretim tabanlı çalışmalar için nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Özdeş, S. (2014). *Ortaokul öğrencilerinin bilim insanı algılarının belirlenmesi ve bu algılara neden olan faktörlerin analizi*. (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Özensoy, A. U. (2024). *7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: Yıldırım Yayınları.
- Özkaral, T.C. ve Baydur, S. (2023). *Türkiye ve Ontario Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının finansal okuryazarlık açısından karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. 7. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, Korint Yayıncılık, 27-30 Nisan, ss. 675-688.
- Öztürk, E. ve Özkan, A. R. (2021). *İslam tarihinde bilim ve kadın* [Women and science in Islamic history]. İçinde Erdoğan, T. ve Sansar, M. F. (Eds.), *İnsan ve toplum bilimlerinde akademik çalışmalar* (ss. 179-186). Livre de Lyon. <https://www.livredelyon.com>

- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (Çev. M. Bütün, S. B. Demir, Ed.) (3.Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Pehlivan, A. (2015). *Açık ve örgün eğitim Sosyal Bilgiler ders kitapları ve öğretim programında somut olmayan kültürel miras öğelerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Safari, M. & Heidari, A. (2024). Lise sosyoloji ders kitaplarında Müslüman düşünürlerin sosyal düşüncelerinin temsili ve Farhangian Üniversitesi sosyal bilimler eğitimi ders başlıklarıyla karşılaştırılması. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 53-74.
- Sakhani, S. A., Hussain, F., Farooq, M. & Shah, S. F. A. (2021). An analytical study of historical contribution of Muslims scientists in the field of sciences and its applications as practical knowledge during 680-1000 A . D : A review. *Gu Journal of Phytosciences*, 1(1), 106-113.
- Saygılı, S. (2019). İslam bilim tarihi üzerine idealist bir bilim insanı Fuat Sezgin ve yaşamı üzerine bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 27-40.
- Semenderoğlu, A. ve Gülersoy A. E. (2005). Eski ve yeni 4-5. sınıf Sosyal Bilgiler Programlarının değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 18, 141-152.
- Semiz, T. (2021). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bilimsel araştırma ve bilim insanına yönelik metaforik algıları*. (Yüksek Lisans Tezi). Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Sonkaya, Z. Z. (2021). Yunus Emre ve modern insan olgusuna yönelik psikodilbilimsel bir yaklaşım. *T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 152-155.
- Sönmez, V. (2010). *Sosyal Bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu* (6. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. (2014). *Öğretim ilke ve yöntemleri* (7. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sözen, E. ve Ada, S. (2018). 2005 ve 2018 4. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının karşılaştırılması. *Anadolu Eğitim Liderliği ve Öğretim Dergisi* 6(1), 53-71.
- Şahin, F. (2019). *Hacı Bektaş Veli felsefesine eğitsel bir bakış* (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Gaziantep.
- Şahin, M. A. ve Açıkalın, M. (2024). Sosyal Bilgiler ders kitaplarındaki biyografilerin incelenmesi: Kadın şahsiyetler biyografilerde nasıl tanıtılıyor? *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 241-282.
- Şanal, M. ve Alaca, E. (2020). *Türk eğitim tarihi Orta Asya'dan günümüze*. Ankara: Pegem Akademi.

- Şen, A. (2019). Vatandaşlık eğitiminde değişiklik ve süreklilikler: 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı nasıl bir vatandaşlık eğitimi öngörüyor?. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 7(1), 1-28.
- Şengöz, M. (2020). Bilim nedir? İşletme yönetimi bir bilim midir? *Academic Knowledge*, 3(2), 122-133.
- Şengül, A. (2006). Değişimin öncüleri: Model şahıslar ve Türk edebiyatına yansımaları. *Erdem*, 15(45-46-47), 129-154.
- Şimşek, F. Z. (2021). Manevi danışmanlık ilkeleri bağlamında Mevlana ve Yunus Emre düşüncesinin değerlendirilmesi. *T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 156-169.
- Şimşir, M. ve Baydur, S. (2023a). *Karahanlılar Dönemi eğitim öğretim faaliyetleri*. Selçuk 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, Academy Global Conferences & Journals, 15-17 Aralık, ss. 538-551.
- Şimşir, M. ve Baydur, S. (2023b). *Abbasiler Dönemi Beytü'l-Hikme kurumu ve bilim dünyasına katkıları*. Selçuk 9. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, Academy Global Conferences & Journals, 15-17 Aralık, ss. 529-537.
- Şimşir, M. ve Baydur, S. (2023c). Cumhuriyet Dönemi yükseköğretim kurumlarında İslâm Tarihi Bilim Dalı'na ait İslâm tarihi ile ilgili lisansüstü tez çalışmaları. İçinde, Özcan, K., Çelik, H. İ. ve Arslan Bilgin, F. (Ed.), *Cumhuriyetin 100. Yılına Armağan Sosyal ve Beşeri Bilimler: Tarih* (ss. 73-99). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 252.
- Şimşek, C. L. ve Şimşek, A. (2010). Türkiye'de bilim tarihi öğretimi ve sosyal bilgiler öğretmen adaylarının yeterlilikleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 169-198.
- Şimşek, S. (2017). Sınıf öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programını tanıma yeterlilikleri. *Eğitim Kuram ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 143-157.
- Şeşen, R. (2000). "İDRİSİ, Şerif". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 21, ss. 493-495). İstanbul: TDV Yayınları.
- Taş, H. ve Kıroğlu, K. (2017). 2017 İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 17(2), 697-716
- Taştan, A. (2001). Nasreddin Tusi: Hayatı, eserleri, din ve toplum görüşü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(11), 1-13.
- Tekin, Ö. S. (2024). *İslam dünyasında bilginin İslamileştirilmesi girişimlerinin sosyolojik zemini* (Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Terzioğlu, A. (1999). "İbn Sinâ". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 20, ss. 331-336). İstanbul: TDV Yayınları.

- Tokcan, H. ve Kolyiğit, E. (2017). Türk tarihinde yer alan önemli kadın şahsiyetler hakkında öğrenci bilgi düzeyleri. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 1(1), 31-41.
- Topal, C. (2020). Cahit Arf ve eğitime bakış açısı: vizyoner lider örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3(Özel Sayı 2), 102-108.
- Topcuoğlu, Z. (2019). *Sosyal Bilgiler Ders kitaplarındaki tarihi şahsiyetlerin araştırılması*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Tutar, H. (2014). *Bilim ve sözde bilim*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- TÜBİTAK Bilim Genç. (2017, Ocak 13). ABD’de başarıdan başarıya koşan bir Türk kızı: Dr. Canan Dağdeviren. *Bilim Genç*. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/abdde-basaridan-basariya-kosan-bir-turk-kizi-dr-canan-dagdeviren> adresinden 21.03.2025 tarihinde erişilmiştir.
- Tümer, G. (1992). “*Bîrûnî*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA). (C. 6, ss. 206-215). İstanbul: TDV Yayınları.
- Türkan, B. N. (2024). Göz hareketleri ve aktif görsel dikkat süreçleri. *Psikoloji Çalışmaları*, 44(2), 144-178.
- Tüysüz, S. (2019). *4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı*. Ankara: Tuna Yayınları.
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal Bilgilerde ders kitapları. İçinde Tay, B. ve Öcal, A. (Ed.), *Özel öğretim yöntemleriyle Sosyal Bilgiler öğretimi* (ss. 193-222). Ankara: Pegem Akademi.
- Unat, Y. (2017). Bilim tarihinden örneklerle genç bilim insanlarına öneriler. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 4(1), 13-26.
- Var, A., Ortak, Ş. ve Utkugün, C. (2022). Batıya Doğru Akan Nehir isimli belgeselin Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı kazanımları açısından değerlendirilmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(2), 377-396.
- White, S. H. (1999). What is a hero? An exploratory study of students’ conceptions of heroes. *Journal of Moral Education*, 28(1), 81-95.
- Yalçın, P. (2013). Fransız kaynaklarına göre Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55, 209-218.
- Yapıcı, M. ve Demirdelen, C. (2007). “İlköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programına ilişkin öğretmen görüşleri”. *İlköğretim Online*, 6(2), 204-212.
- Yavuz, M. (2018). Eğitim ile ilgili temel kavramlar. İçinde, Yavuz, M. (Ed.), *Eğitim bilimine giriş* (ss. 1-26). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12.Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2019). *6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı* . Ankara: MEB.
- Yıldırım, T. (2016). *Tarih ders kitaplarında kimlik söylemi*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Yıldız, F. Z. (2021). Yunus Emre'nin eserlerinde değerler eğitimi ve manevi danışmanlık. *T.C. Eskişehir Valiliği Şehir ve Değer Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 170-179.
- Yıldız, H. (2012). Hacı Bektaş Velî ile Ahi Evran ilişkisi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 61, 187-206.
- Yıldız, V. A. ve Kılıç, D. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarına ilişkin öğretmen görüşleri: bir meta-sentez çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı), 2115-2127.
- Yılmaz, M. (2011). *2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının birleştirilmiş sınıflarda uygulanabilirliğinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (nitel bir araştırma)*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Afyonkarahisar.